De Laat vroeg en laat

Twee opgravingen in 2024 en 2017 (24LAA 17LAA)

De Laat vroeg en laat

Twee opgravingen
in 2024 en 2017
(24LAA 17LAA)

Peter Bitter
m.m.v. Rob Roedema,
Karin Beemster
en U.Heussner

Een uitgave in de reeks
Rapporten over de Alkmaarse
monumenten en Archeologie

RAMA 29

alcmaria victrix
gemeente ALKMAAR

De Laat vroeg en laat.

Twee opgravingen aan een stadsgracht in Alkmaar in 2024 en 2017 (24LAA 17LAA)

Peter Bitter
m.m.v. Rob Roedema, Karin Beemster en U. Heussner

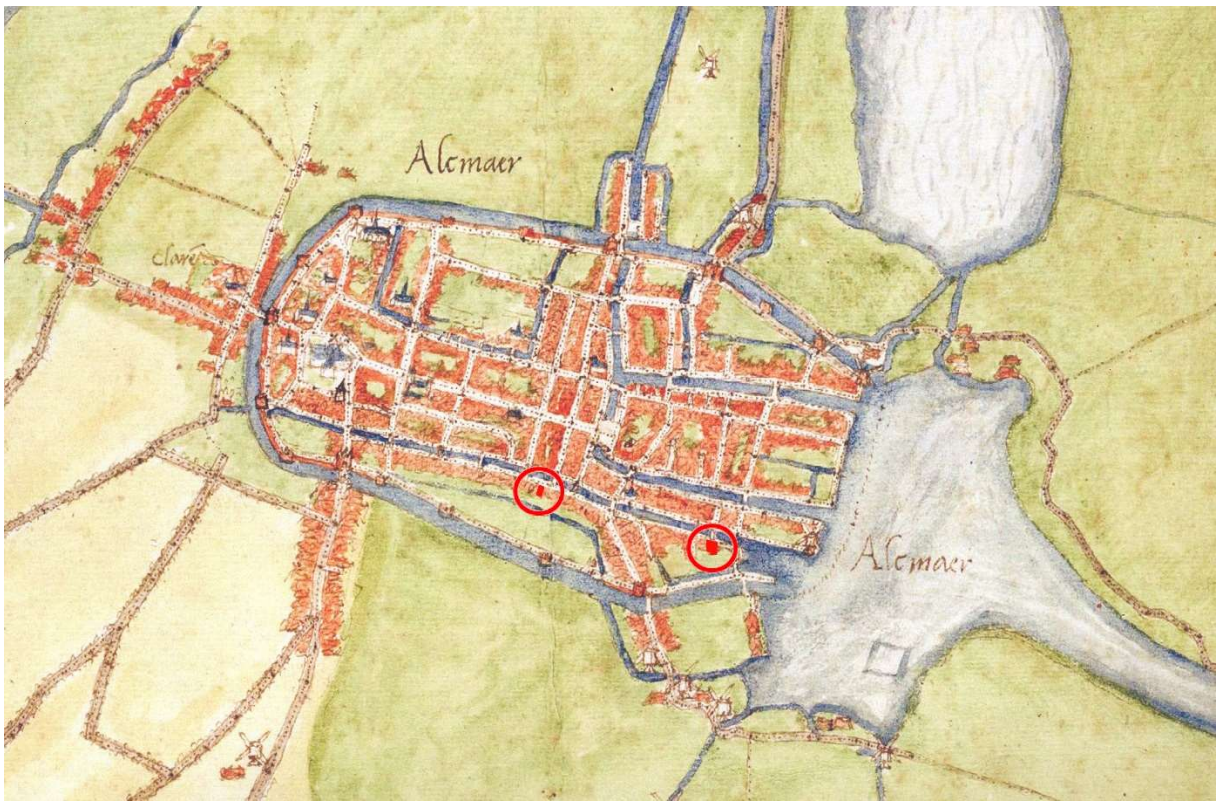

Afb.0.1 Kaart van Alkmaar door Jacob van Deventer uit circa 1561, met de twee onderzoekslocaties rood aangeduid (Provinciaal Archief Noord-Holland)

De Laat vroeg en laat.

Twee opgravingen aan een stadsgracht in Alkmaar in 2024 en 2017 (24LAA 17LAA)

Peter Bitter
m.m.v. Rob Roedema, Karin Beemster en U. Heussner

Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie 29
ISSN 2950-4155 (online)

Colofon

Tekst: Peter Bitter m.m.v. Rob Roedema, Karin Beemster en U. Heussner
Fotografie: Peter Bitter en Rob Roedema (tenzij anders vermeld)
Tekenwerk vondstmateriaal: Peter Bitter en Karin Beemster (leer)
Digitale beeldbewerking en opmaak: Peter Bitter

Uitgave van vakgroep erfgoed van de gemeente Alkmaar
© Copyright Gemeente Alkmaar 2025

Alle rechten worden voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op welke manier dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever

De Laat vroeg en laat.

Twee opgravingen aan een stadsgracht in Alkmaar in 2024 en 2017 (24LAA 17LAA)

Peter Bitter
m.m.v. Rob Roedema, Karin Beemster en U. Heussner

INHOUD

Inleiding

Hst.1 Bodemprijzen bij V&D. Een opgraving bij Laat 143 in Alkmaar in 2024 (24LAA)
Administratieve gegevens
1.1 Inleiding
1.2 Historische en archeologische achtergrond
1.3 Vraagstellingen
1.4 De archeologische sporen
1.5 Het archeologische vondstmateriaal
1.6 Samenvatting en conclusies
Literatuur
Bijlage 1 Stratigrafische matrix en sporenlijst (24LAA)
Bijlage 2 Vondstenlijst (Rob Roedema en Peter Bitter)
Bijlage 3 Schriftelijke bronnen over eigenaren en bewoners
Catalogus van keramiek en glas (24LAA)(Rob Roedema en Peter Bitter)

Hst.2 Opgraven onder de Lundiahof. Een opgraving bij Laat 9-13 in Alkmaar in 2017 (17LAA)
Administratieve gegevens
2.1 Inleiding
2.2 De opgegraven sporen
2.3 Vondstcomplexen
2.4 Samenvatting en synthese
Literatuur
Bijlage 1: Sporenlijst en stratigrafische matrix
Bijlage 2: Vondstenlijst (Rob Roedema m.m.v. Peter Bitter)
Bijlage 3: Leervondsten van 17LAA (Karin Beemster)
Bijlage 4: Archiefdata over eigenaren en bewoners
Bijlage 5: Dendrochronologisch onderzoek (U. Heussner, Deutsches Archäologisches Institut, Berlijn)

Inleiding

De Laat is tegenwoordig de langste straat in de binnenstad. Hier is in de afgelopen 30 jaar een flink aantal opgravingen gedaan in het kader van bouwprojecten. De diverse opgravingen leveren elk waardevolle informatie op over de vindplaatsen. Ze zijn te beschouwen als puzzelstukjes waarmee de geschiedenis van de stad kan worden gereconstrueerd.

De geschiedenis van de Laat begint in de late Middeleeuwen. Het straatbeeld wordt nu vooral bepaald door de winkels en bovenwoningen en dat gaat terug op de ontstaanstijd van de Laat. De meest ingrijpende wijziging is wel het dempen van de gracht waaraan de Laat haar naam dankt, in 1870. De Laat is nu een 800 meter lange straat die de Koorstraat verbindt met de Vondelstraat en Bierkade. Maar van oorsprong was de Laat gegraven als een gracht voor de afwatering van een lager gelegen deel van de strandwal. Dit is de zandrug ten westen van de lijn Baanstraat-Schoutenstraat-Hoogstraat-Doelenstraat waarop de oudste nederzetting was ontstaan in de 10de tot 12de eeuw, met op een duinheuvel de Grote Kerk. Het terrein rond de Lindegracht was een lager gelegen deel van de zandrug. Het terrein was kennelijk zo drassig dat hier een voorde (=doorwaadbare plaats) lag die het Ritsevoort haar straatnaam gaf.

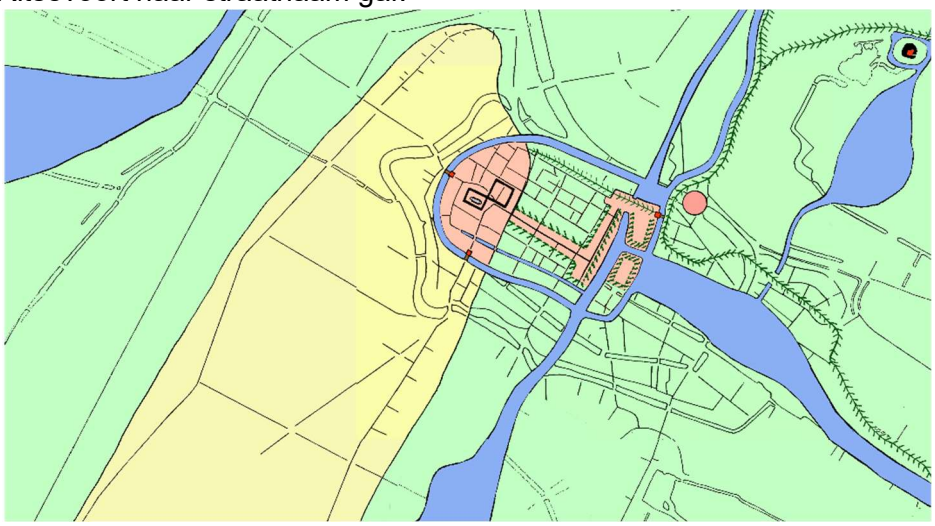

Afb.0.2 Reconstructie van Alkmaar rond 1300. Geel is de strandwal, groen het lagere gebied eromheen, blauw water en roze de bebouwing. De Laat is deels aangelegd. Langs de Koningsweg en onder de Dijk ligt een dijkaanleg van circa 1200 die ook de Rekere afdamt. Aan weerszijden van de Mientgracht zijn rond 1290 terreinen opgehoogd voor een havenaanleg - de Langestraat is slechts een verhoogde verbindingsweg met de oude kern op de strandwal.

De Laat is niet in een keer ontstaan. De diverse opgravingen hebben hierover een tipje van de sluier opgelicht.
Ten eerste liep het oudste gedeelte van de Koorstraat tot omstreeks de Huigbrouwerstraat en hij doorsneed erfgreppels uit de 13de eeuw. Hier zijn resten van bewoning gevonden die dateren aan het begin van de 14de eeuw.[1] In de bouwput van V&D kwamen in 2024 bewoningsresten aan het licht van omstreeks 1300 – zie hoofdstuk 1.
De Laat mondde uit in een waterplas aan de oostkant van de stad, het Voormeer. Dit meer was van origine een uitloper van het Zeglis. De oudste omvang ervan is nog onduidelijk. In de reconstructies verbreedt het Zeglis zich door erosie van de oevers in de loop van de 14de eeuw, maar wellicht was dit proces al eerder gaande. Tot op heden is het ook een mysterie

[1] Opgraving Schoutenstraat/Laat in 2014 (14SCH, Bitter 2017 RAMA 24 hst.3: huis met vlechtwerkwanden, over gedempte waterput met dendrodatering 1304, onder brandlaag 1328).

waar de toponiem Verdronkenoord naar verwijst. Kennelijk stond hier ooit iets dat door een overstromingsramp verloren ging.

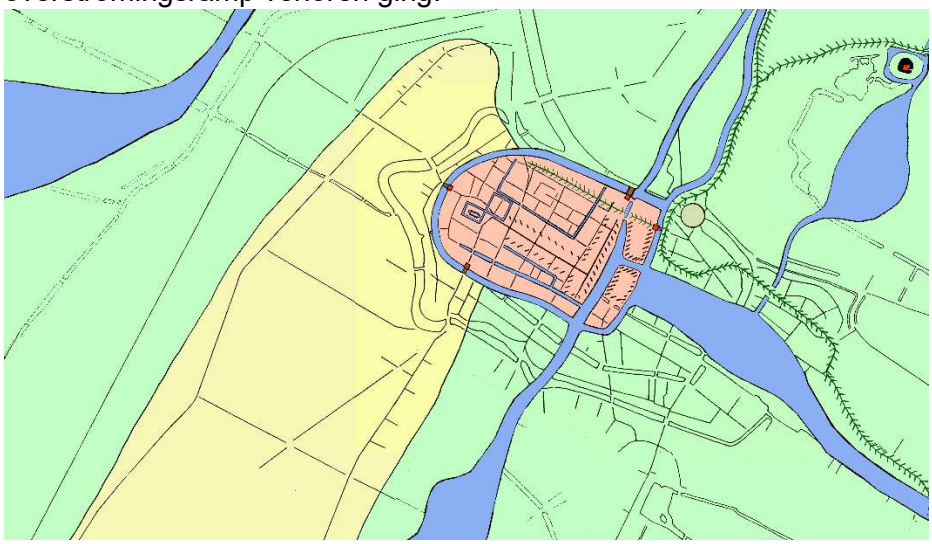

Afb.0.3 Reconstructie van Alkmaar rond 1350. De bebouwing breidt zich uit, ook langs de Laat.

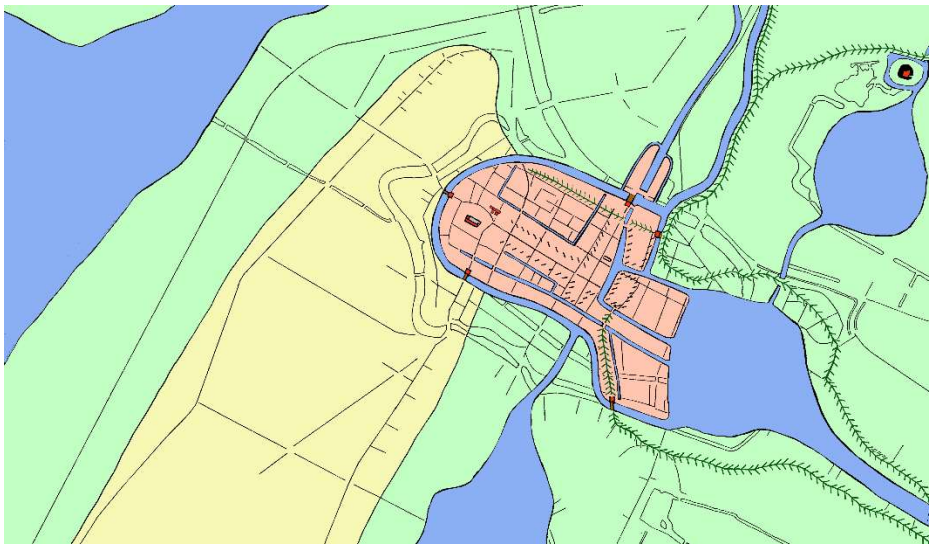

Afb.0.4 Reconstructie van Alkmaar rond 1400. Het havengebied aan de oostkant wordt uitgebreid

Rond 1290 werd het Voormeer begrensd door de sterke ophogingen van het huizenblok Voordam-Achterdam en van het terrein tussen Mient en Hekelstraat, bij het begin van het Fnidsen. Met forse ophogingen aan weerszijden van de Mientgracht werd toen een havengebied gesticht aan de Voordam, Dijk en Houttil.[2] In volgende fasen zou het havengebied vorm krijgen met uitbreidingen door aanplempingen, ophogingen en huizenbouw langs het Verdronkenoord en het Luttik Oudorp.

Het tweede deel van de Laat ontstond na de stadsuitleg van het Nieuwland in de 14de eeuw en loopt tot omstreeks de Bloemstraat. Aan de zuidkant van de Laat zijn in dit gebied bij opgravingen houten huizen ontdekt die dateren vanaf het midden van de 14de eeuw.[3]
In de derde fase is het terrein aan de oostkant van de Bloemstraat aangelegd, omstreeks 1400. Hier werden drie kleiterpjes opgegraven met op elk een kleine boerderij.[4] Dit gebied

[2] Zie Bitter 2022 RAMA 25 hst.4.
[3] Opgravingen Laat 123 in 1997 (97LAA, ongepubliceerd: huis met dendrodatering 1365 +/- 2), Laat 119 in 2019 (09LAA, Bitter 2013 RAMA 19 hst.3: huis met dendrodatering na 1352).
[4] Bitter/ Van den Berg 2014 RAMA 18.

werd eind 16de eeuw heringericht in smalle diepe percelen met overwegend bescheiden huisjes.
In al deze terreinen was er bij aanvang steeds nog een laag drassig veengebied aanwezig, dat begaanbaar moest worden gemaakt door het aanbrengen van ophogingen van allerlei grond, vooral donkergrijze en donkerbruine klei.
Voor de laatste 100 meter van de Laat tot de Keetgracht wordt rond 1450 een stuk van het Voormeer aangeplempt, door het plaatsen van kleidammetjes of houten damwanden in het water en de vakken op te vullen met allerlei partijen grond. Hiervan zijn resten gevonden in de opgraving bij Laat 9-13 in 2017 (zie hoofdstuk 2).
In de late Middeleeuwen verrezen aan weerszijden van de Laat vele tientallen huizen die vooral werden bewoond door ambachtslieden en kooplieden met in de zijstraten ook veel kleinere woonhuizen en allerlei bedrijvigheid. De middeleeuwse huizen langs de Laat lijken voornamelijk te hebben bestaan uit bescheiden houtbouw, met wanden van hout, geleemd vlechtwerk en/of turfwanden. Opvallend is dat de tegenwoordige verkaveling toch meestal nog teruggaat op de allereerste aanleg. Kennelijk was het huizenbezit al vroeg verdeeld over talrijke eigenaren, die met hun huizenbouw de perceelindeling vastlegden.

In dit rapport worden de resultaten beschreven van twee recente opgravingen door de gemeentelijk archeologen. De meest recente is uitgevoerd bij de winkelverbouwing van het voormalige pand van V&D in 2024. Hier kwamen resten tevoorschijn vanaf omstreeks 1300, kort nadat de Laat was gegraven. Bijzonder zijn de afvalresten van een pottenbakkerij uit deze beginfase. Van de bevindingen wordt verslag gedaan in hoofdstuk 1.
Hoofdstuk 2 betreft een opgraving uit 2017 vrijwel aan het eindpunt van de Laat, bij nummer 9-13 nabij de Keetgracht. De bewoning begint hier nadat het terrein in of kort na 1450 is aangewonnen door de aanplemping van een stuk van het Voormeer. Het eerste gebruik blijkt een leerlooierij te zijn geweest. Vlak naast het opgravingsterrein moet ook een runmolen hebben gestaan, die in 1561 is afgebeeld op de kaart van Jacob van Deventer.
Dit zijn nog maar een paar stukjes van de puzzel. De geschiedenis van het oostelijke stadsdeel is tot dusverre slechts onvolledig in beeld. Enkele grote vragen zijn zelfs nog open, zoals de aanleg en ingebruikname van het hele gebied tussen de Laat en het Luttik Oudorp, de aard en omvang van bedrijvigheid in dit gebied dat als haven en vroeg industrieel gebied het economisch hart van de stad heeft gevormd, of de variatie aan huizenbouw en materiële cultuur van bewoners uit alle lagen van de samenleving.

Literatuur

Bitter, P., G. van den Berg e.a., 2014: *Onder 'de Houtmarkt'. Opgravingen bij Laat/Bloemstraat in 1998 en 1999 (98BLO, 99BLO)*, Alkmaar (Rapporten over Alkmaarse Monumenten en Archeologie 18).

Bitter, P., m.m.v. Rob Roedema, Andelko Pavlovic e.a., 2013: *Vroeger aan de Laat. Opgravingen in 1998, 2008 en 2009*, Alkmaar (Rapporten over Alkmaarse Monumenten en Archeologie 19)

Bitter, P. (red.), 2017: *Onder woonhuizen en schoenwinkels. Opgravingen bij de Baanstraat, Langestraat en Schoutenstraat in 2013 en 2014*, Alkmaar (Rapporten over Alkmaarse monumenten en Archeologie 24).

Bitter, P. (red.), 2022: *Zeven eeuwen wonen, werken en winkelen in de Langestraat van Alkmaar. Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek bij Langestraat 16-18, 64-66 en 52-62 in 2000, 2001 en 2015*, Alkmaar (Rapporten over Alkmaarse Monumenten en Archeologie 25).

Hst.1 Bodemprijzen bij V&D.

Een opgraving bij Laat 143 in Alkmaar in 2024 (24LAA)

Peter Bitter
m.m.v. Rob Roedema

Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie 29

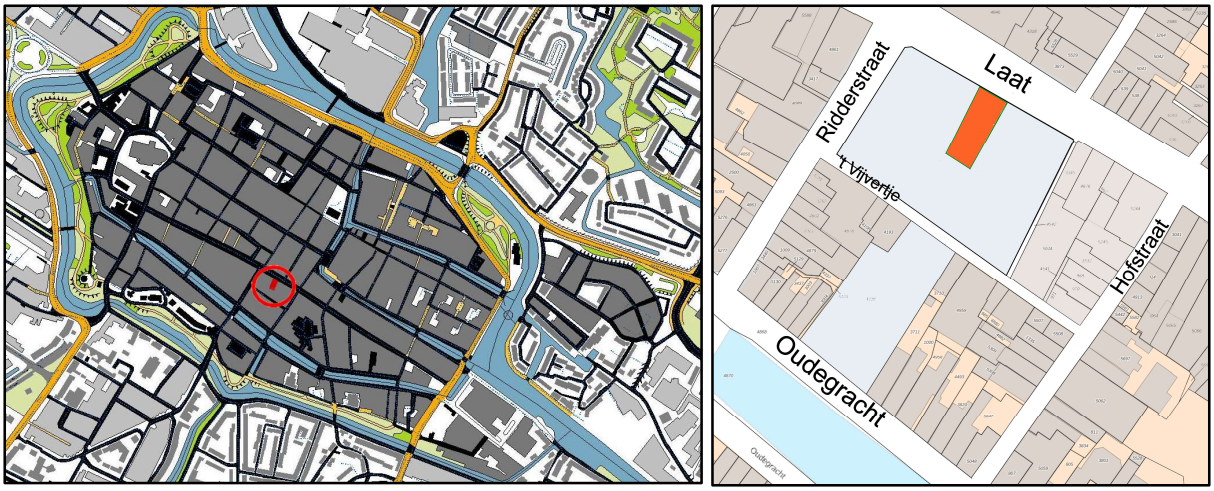

Afb.1.1 Situering van de vindplaats, rood aangeduid: a. in de binnenstad, b. binnen het oude V&D pand

Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie 29 hst.1

ISSN 2950-4155 (online)

Tekst: Peter Bitter m.m.v. Rob Roedema
Fotografie: Peter Bitter en Rob Roedema (tenzij anders vermeld)
Tekenwerk vondstmateriaal: Peter Bitter
Digitale beeldbewerking en opmaak: Peter Bitter

Uitgave van vakgroep erfgoed van de gemeente Alkmaar
© Copyright Gemeente Alkmaar 2025

Alle rechten worden voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op welke manier dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever

Administratieve gegevens

Datum onderzoek:	14-2 t/m 29-2 2024 (15 werkdagen)
Locatie onderzoeksgebied:	Laat 143 (voormalig V&D-pand)(***afb.1.1***)
Landelijke X/Y coördinaten:	middelpunt: 111727 / 516018
Archis 3 meldingsnummer:	5506220100
Bevoegd gezag en uitvoering:	Gemeente Alkmaar, vakgroep erfgoed
Initiatiefnemer project:	Du Prie bouw & ontwikkeling, Leiden
Architect/bouwbureau:	HeikoHulsker architecten, Haarlem
Graafmachine/materieel:	Weld Infra en Milieu, Alphen aan den Rijn
Programma van Eisen:	P. Bitter, *PvE Opgraven Laat 143 vm V&D in Alkmaar (24LAA)*, gemeente Alkmaar vastgesteld 9-2-2024
Deponering:	Archeologisch Centrum gemeente Alkmaar
Gemeentelijke projectcode:	24LAA

De Gemeente Alkmaar is gecertificeerd voor gravend archeologisch onderzoek conform BRL4000, protocol 4003 en 4004

Hst.1 Bodemprijzen bij V&D.
Een opgraving bij Laat 143 in Alkmaar in 2024 (24LAA)

Peter Bitter

INHOUD:

Administratieve gegevens

1.1 Inleiding

1.2 Historische en archeologische achtergrond
Aanleg van de gracht en vroegste bewoning van de Laat
Twee huizen gesloopt in 1933 voor de uitbreiding van V&D
Het warenhuis van Vroom en Dreesmann

1.3 Vraagstellingen

1.4 De archeologische sporen
Periodisering
Ondergrond en vroegste sporen
Sporen uit perioden 1 en 2: ca 1300 – 1328
Sporen uit perioden 3 en 4: ca. 1328 -1450/1500
Sporen uit periode 5: ca. 1450/1500 –1550/1600
Sporen uit periode 6: ca. 1550/1600 – 1700
Sporen uit perioden 7 en 8: 18de en 19de eeuw
Sporen uit periode 9: 1925-1933

1.5 Het archeologische vondstmateriaal
(Peter Bitter m.m.v. Rob Roedema)
Inleiding
Keramiekvondsten
Metaalvondsten

1.6 Samenvatting en conclusies

Literatuur

Bijlage 1 Stratigrafische matrix en sporenlijst (24LAA)
Bijlage 2 Vondstenlijst (*Rob Roedema en Peter Bitter*)
Bijlage 3 Schriftelijke bronnen over eigenaren en bewoners

Catalogus van keramiek en glas (24LAA)*(Rob Roedema en Peter Bitter)*

Afb.1.2 Manoeuvreren in een krappe werkruimte met de elektrische graafmachine en de shovel

1.1 Inleiding

In februari 2024 verrichtten de gemeentelijk archeologen een opgraving binnen het voormalige warenhuis van Vroom en Dreesmann aan de Laat. Het monumentale pand werd verbouwd, met winkels op de begane grond en erboven appartementen.
Een groot deel van het winkelpand had in 1925 al diepe kelders gekregen. De archeologische resten zijn hier al verloren gegaan. De opgraving was ongeveer in het midden van het V&D-pand, waar in 1933 een tweetal huizen was afgebroken voor de eerste uitbreiding van V&D. Dit deel leek nog kansrijk en inderdaad werden er diverse funderingen, vloerresten, kelders en waterputten blootgelegd.
De aanleiding voor de opgraving was, dat in dit deel nieuwe geïsoleerde vloeren moesten worden aangebracht. Hiervoor moest dit bijna 1 meter diep afgegraven worden. De ontgraving is gecombineerd met de archeologische opgraving, geheel binnen het gebouw. Het was een lastig project onder andere door de krappe werkruimte voor de elektrische graafmachine, het lawaai van de bouwactiviteiten en het beperkte zicht bij kunstlicht (***afb.1.2***). Bovendien waren er extra voorzieningen nodig vanwege bodemverontreiniging en voor de gescheiden afvoer van vervuilde grond. In goede samenwerking met de aannemers is de sanering van de vervuilde grond gecombineerd met het archeologisch onderzoek.

Na de opgraving zijn de vondsten gespoeld door vrijwilligers Kees Tiebie en Sjaak Waterlander, waarna Rob Roedema met hen de scherven op de werktafels puzzelde en inventariseerde in de typologie van het Deventer Systeem. Keramiekvondsten werden gerestaureerd door Karin Beemster en Carina Kuijper. De metaalvondsten zijn merendeels geborgen door vrijwilliger Ron van Wezep. Ze zijn nadien geconserveerd door Hollandia Archeologen.

Het hoofdonderwerp van het onderzoek is het ontstaan en de bewoning van de Laat. Ondanks forse verstoringen door sloop en bouwwerkzaamheden in 1925 en 1933 heeft de opgraving nieuwe informatie opgeleverd over de voorgeschiedenis van de huizen die hier stonden voordat het warenhuis er kwam. De oudste sporen zijn een ophogingslaag en enkele verspreide kuilen met pottenbakkersafval van kogelpot-, grijs en rood aardewerk, te dateren rond 1300. Hier overheen zijn twee huizen gebouwd in houtbouw met leemvloeren en bakstenen haardplaatsen middenin de woonruimte. Ze zijn door brand verwoest, vermoedelijk in de stadsbrand van 25 mei 1328. Van de latere bakstenen huizen zijn diverse funderingen, vloeren, haardplaatsen en kelders gedocumenteerd.

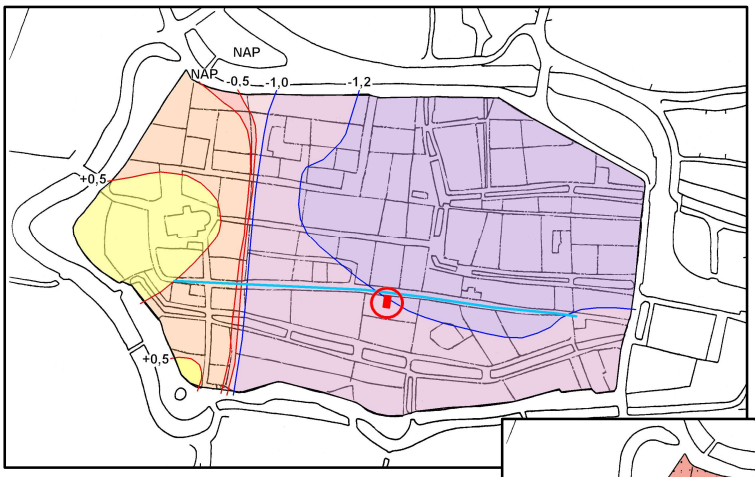

Afb.1.3a Hoogtekaart van de zandbodem van de strandwal en de strandvlakte:
oranje en geel boven NAP, roze en paars dieper dan 0,5 m onder NAP.
Op de strandwal lag een depressie bij de Lindegracht die werd ontwaterd door de Laat (blauwe lijn)

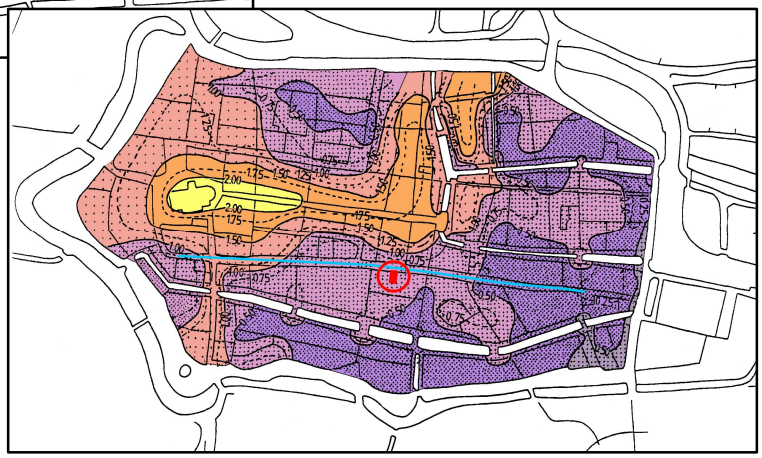

Afb.1.3b Hoogten van de tegenwoordige binnenstad:
oranje en geel boven 1,50 m + NAP,
roze en paars dieper dan 1 m + NAP.
De rand van de strandwal en de duin bij de Grote Kerk zijn nog herkenbaar maar het reliëf is verder geheel veranderd door ophogingen vanaf circa 1300

2 Historische en archeologische achtergrond

Aanleg van de gracht en vroegste bewoning van de Laat

De Laat was tot de demping in 1870 een gracht van 750 meter lang die de Heul verbond met de Limmerhoek. Hij was nodig voor de afwatering (de naam 'Laat' zegt het al) van een depressie in de zandrug van de strandwal ter hoogte van de Lindegracht (***afb.1,3a***). Het laatste deel van de Kennemerstraatweg tot aan de middeleeuwse stadspoort aan de Lindegracht draagt de naam Ritsevoort. Een voorde was een doorwaadbaar drassig terrein en de straat zal naar deze depressie vernoemd zijn.[5]

De Laat loopt vanaf de hogere zandrug van de strandwal naar het oosten. De rand van de zandrug is in de ondergrond op basis van diverse opgravingen inmiddels vrij precies gelokaliseerd. Langs de oostkant van de Doelenstraat, Hoogstraat, Schoutenstraat en Baanstraat is er binnen een paar meter in het natuurlijke zand in de ondergrond een hoogteverschil van pakweg een meter.[6]
Op de zandrug zijn in de westelijke binnenstad bewoningsresten gevonden vanaf de 10de/ 11de eeuw, van erven die werden gescheiden door kavelsloten. Bij het begin van de Laat zijn op de zandrug ook sloten gevonden uit de 13de eeuw die vermoedelijk toen nog de latere loop van de Laat kruisten.[7] Bij eerdere opgravingen langs de Laat is vastgesteld dat de oudste delen als gracht omstreeks 1275 / 1325 moeten zijn gegraven.

[5] Bitter 2023 RAMA 26, 6 en 337-339.
[6] Bitter 2023 RAMA 26, 338-339.
[7] Bitter 2013 RAMA 19, 197. In 2008 werden bij Laat 233-237 de erfsloten 2C en 2D in de 13de eeuw gedateerd (Bitter 2013 RAMA 19, 95-96). Deze lijken noordwaarts door te lopen naar het opgravingsterrein uit 1998 bij Laat 208/212 in de sloten 3/4X en 4E (Bitter 2013 RAMA 19, 20-23)

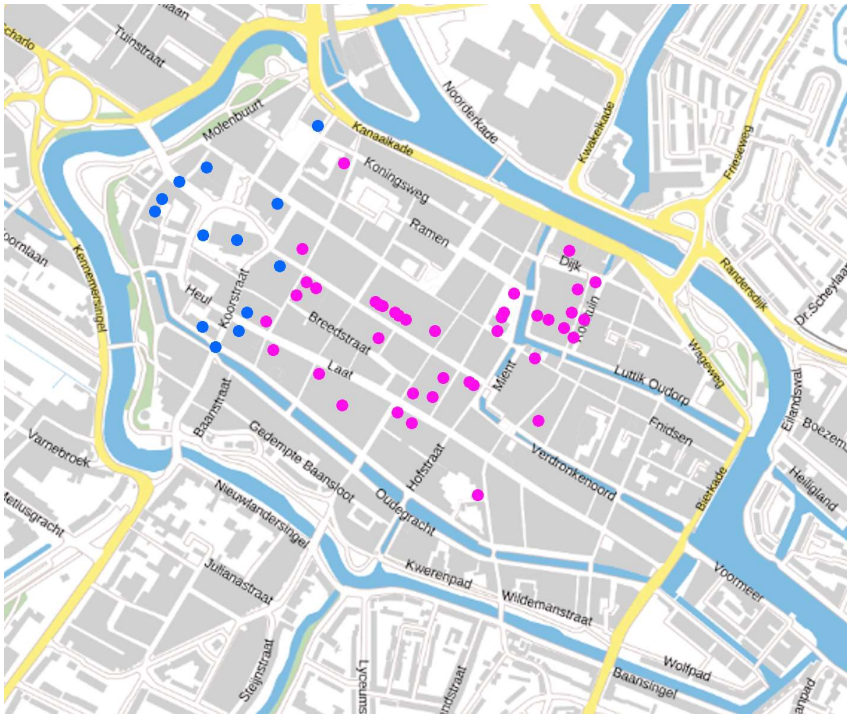

Afb.1.4 Locaties van opgegraven huizen: blauw vanaf de 13de eeuw, roze vanaf de eerste helft van de 14de eeuw

De Laat werd aan weerszijden geflankeerd door een weg en hierlangs verrezen op enig moment de eerste huizen (***afb.1.4***). Alle vindplaatsen uit de 13de eeuw bevinden zich op de zandrug van de strandwal. Pas vanaf omstreeks 1300 werd het stadsgebied uitgebreid in de lagere terreinen ten oosten van de strandwal, die daarvoor moesten worden opgehoogd.

Bij de hoek van de Laat met de Schoutenstraat werd in 2014 een huis opgegraven dat was georiënteerd op de Laat. Het dateert uit het begin van de 14de eeuw en was tot 2024 de vroegst gedateerde huizenbouw aan de gracht.[8] In 1994 waren schuin hier tegenover ook wat huisresten vanaf de 14de eeuw gedocumenteerd bij Laat 217-219/Ruitersteeg, in een opgraving na de afbraak van de Josephschool.[9]
Het meest dichtbij de locatie van V&D is een opgraving bij Payglop 25 in 2012. Hier werden veel mestkuilen gevonden uit de eerste helft van de 14de eeuw die afkomstig kunnen zijn geweest van een nabijgelegen maar niet nader gelokaliseerde boerderij. De vindplaats ligt op de flank van de ophoging van de Boterstraat en de ontwikkeling is meer verbonden aan de Boterstraat dan aan de Laat. Het eerste huis op dit perceel verrees pas in het derde kwart van de 14de eeuw.[10]
Ten oosten van V&D zijn tussen de Hofstraat en de Bloemstraat in enkele opgravingen huizen gevonden met een bouwdatum in het derde kwart van de 14de eeuw.[11] Ten oosten van de Bloemstraat dateert de eerste bebouwing pas uit de 15de eeuw. Op het terrein direct ten oosten van de Bloemstraat werden in 1998-1999 in de ondergrond resten gevonden van

[8] Opgraving 2014 Schoutenstraat (14SCH): een huis met wanden van geleemd vlechtwerk was gebouwd over een waterput met dendrochronologische datering in 1304. Het huis brandde af bij de stadsbrand van 1328. Zie Bitter 2023, 135-139.
[9] Helaas is deze opgraving nog niet uitgewerkt tot een publicatie.
[10] Bitter/ Van den Berg 2016 RAMA 23 hst.1.
[11] Bitter 2013 RAMA 19, 198: een houten huis bij Laat 125 opgegraven in 1997 met een dendrochronologische datering rond 1365 (97LAA, ongepubliceerd); een houten huis bij Laat 119 met een dendrodatering na 1352 (09LAA, Bitter 2013 RAMA 19 hst.3); een houten huis en een huis van turfzoden met onscherpe 14de-eeuwse dateringen bij Groot Nieuwland 22-26 (99GRO, ongepubliceerd).

een veenlaag, die was bedekt met flinke partijen ophogingsgrond. Hier werden rond 1400 drie huisterpen van klei opgeworpen voor de bouw van boerderijen.[12]
Aan de oostkant kwam de Laat aanvankelijk uit op een klein meertje, het Voormeer, dat in de loop van de 15de tot 17de eeuw in fasen werd gedempt voor stadsuitbreidingen. In 2017 werd in een opgraving bij Laat 9, in bouwproject 'De Lundiahof', de beschoeiing van één van de aanplempingsfasen gedocumenteerd – het houtwerk gaf een dendrodatering rond 1450.[13]
De meest oostelijke delen van de gracht zijn bij deze aanplempingen uitgespaard.

De centrale onderzoeksvragen voor de locatie van V&D zijn de vraag uit welke tijd de eerste bewoning er stamt, hoe de eerste huizen eruit hebben gezien en hoe de bebouwing zich verder heeft ontwikkeld. Ook is informatie over de economische activiteiten van de bewoners (boeren, ambachtslieden, kooplieden?) van belang voor de bewoningsgeschiedenis.

Twee huizen gesloopt in 1933 voor de uitbreiding van V&D

De opgraving beslaat een beperkt deel van het vroegere pand van Vroom & Dreesmann, halverwege de gevelwand aan de Laat. Hier stonden vanouds twee huizen van ongeveer dezelfde afmetingen. Sinds de bouw van het warenhuis in 1925, waren ze de oosterburen van V&D. Deze hadden in 1832 de kadastrale nummers A939 en A940 (***afb.1.5***).
Halverwege de 20ste eeuw werden de huisnummers van de Laat herzien. Zo hadden de panden die in 1925 aan de Laat waren gesloopt eerst de nummers 127 t/m 143. Deze huisnummers zijn tegenwoordig een aantal panden opgeschoven, zodat bijvoorbeeld de eerste drie panden tussen V&D en de Hofstraat tegenwoordig de nummers 131 t/m 135 dragen en het hoekpand aan de oostkant van de Hofstraat nummer Laat 125. Het hoekpand aan de westkant van de Hofstraat werd aanvankelijk Laat 127/129 maar is inmiddels omgenummerd tot Hofstraat 2. Maar V&D is nu nog steeds Laat 143. Om verwarring te voorkomen wordt hier gebruik gemaakt van de kadastrale nummers uit 1832.

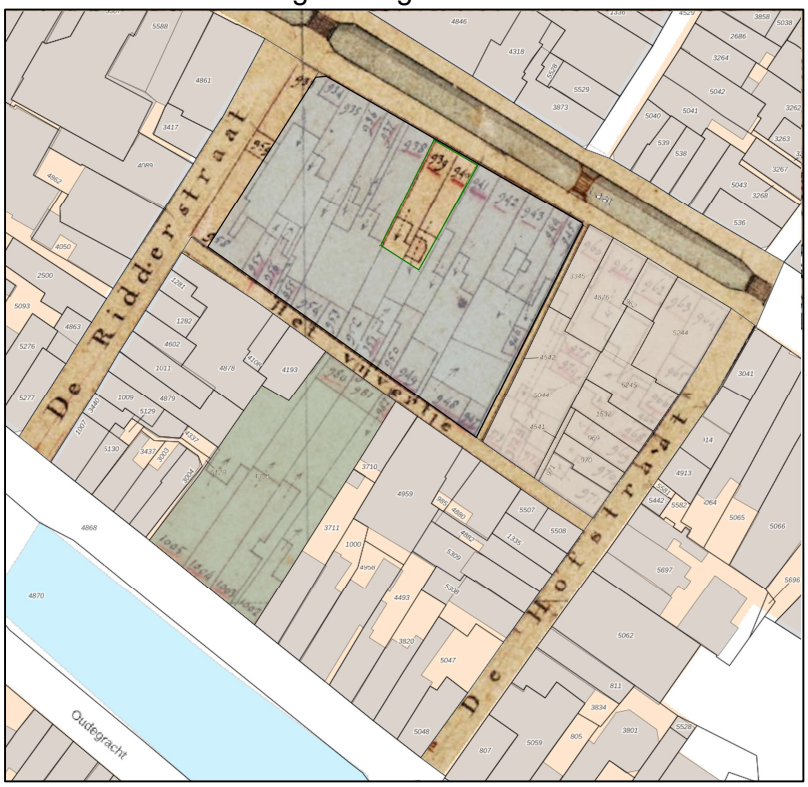

Afb 1.5a Plattegrond van de huidige bebouwing, met bij V&D een uitsnede van de Kadastrale Minuut van 1832

[12] Bitter/ Van den Berg 2013 RAMA 18, 26-48.
[13] Zie hoofdstuk 2.

Afb.1.5b Uitsnede uit afb.1.5a

Volgens de kadastrale minuut van 1832 was het westelijke huis A939 circa 5 meter breed en 15 meter diep. Het oostelijke huis A940 was iets smaller en ongeveer even diep. Achter beide panden stond een smallere zomerkeuken (***afb.1.5***).
Op een geveltekening door Jan Dircxsz Soutman uit circa 1670[14] tonen beide panden een lage trapgevel (***Afb.1.6a***). Ze hadden toen nog slechts één bouwlaag onder een zolderverdieping. Op een foto uit 1929[15] staan de beide huisjes naast het nieuwe warenhuis nog afgebeeld (***Afb.1.6b***). Ze hebben dan beide een verdieping met een lijstgevel.

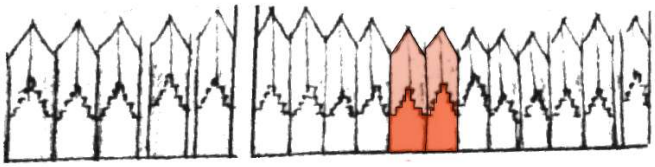

Afb 1.6a Gevelbeelden door Jan Dircxsz Soutman omstreeks 1670, met de onderzoekslocatie rood ingekleurd

Afb.1.6b Uitsnede uit een foto van Vroom en Dreesmann uit circa 1929, met links ernaast nog de twee panden A939 en A940 (Regionaal Archief Alkmaar)

Over de eigenaars en bewoners uit circa 1700 tot 1910 zijn data te vinden in het Historisch Kadaster Alkmaar (www.regionaalarchiefalkmaar.nl – zie bijlage 3).
Het grotere pand van de twee, A939 aan de westkant, was sinds 1672 in eigendom van Klaas Poorter. Zijn kinderen hadden het in 1703 geërfd en waren in 1707 nog eigenaars. In 1713 werd het pand verkocht aan zilversmid Abraham de Veer die het zelf bewoonde.

[14] Regionaal Archief Alkmaar. Toelichting zie Van den Berg 2022 RAMA 25 hst.2, blz.86-87.
[15] Beeldbank www.regionaalarchiefalkmaar.nl inv.nr. RAA012001814.

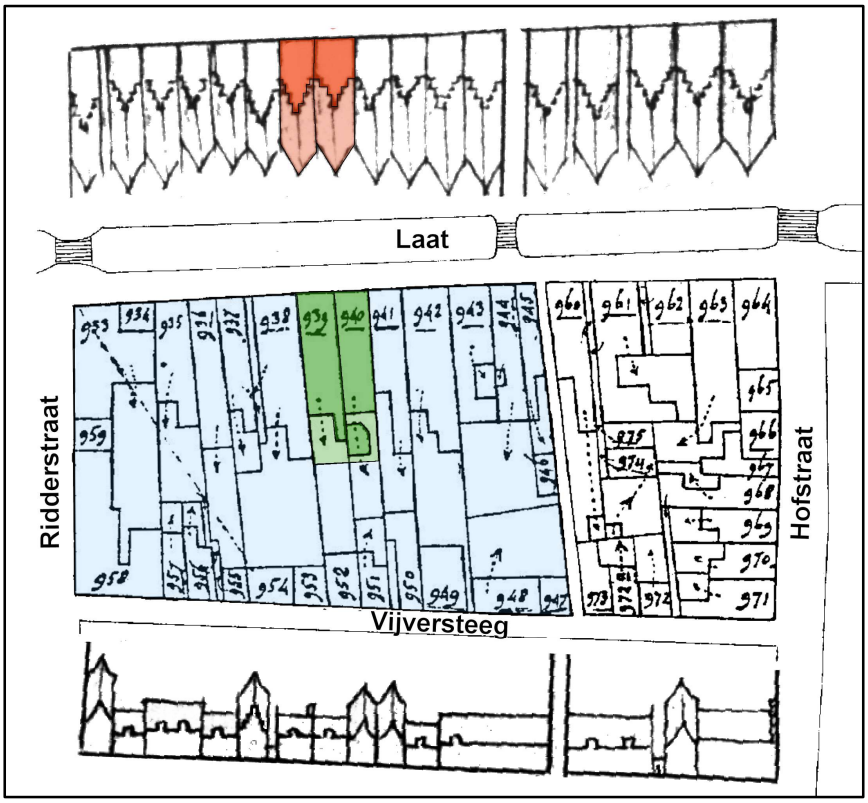

Afb.1.7 De kadastrale minuut van 1832 gecombineerd met gevelbeelden getekend door Jan Dircxsz Soutman omstreeks 1670. De locatie van V&D is lichtblauw, het onderzoeksterrein is rood/groen gemarkeerd. Het noorden is boven

In 1724 kwam het huis in handen van Gerrit Post, een welgestelde Alkmaarder die het pand bewoonde met zijn vrouw Alida Mol, dochter van een koopman in Wormer. Gerrit Post was commies van het Gemene Lands kantoor.[16] In 1744 werd hij aangeslagen voor de Personele Quotisatie (een heffing op vermogens boven de 600 gulden) voor een jaarinkomen van 700 gulden. Het huis en erf werden tot 1730 voor de verponding aangeslagen voor een huurwaarde van 56 gulden, een middelmatig bedrag. Bij het huis hoorde ook nog een kamer erachter aan de Vijverstraat (Kad.A952) met huurwaarde van 16 gulden. Dit werd in 1730 iets verlaagd naar 70 gulden voor beide samen. Gerrit was de vader van Reinier Post, die een succesvol ondernemer zou worden, eigenaar van een kalkbranderij en een oliemolen en met aandelen in een walvisvaarder.[17] Opvallend genoeg was Reinier bij zijn huwelijk in 1740 nog geregistreerd als zilversmid. Hij woonde toen wellicht nog bij zijn ouders.
Het huis ging tussen 1751 en 1755[18] over naar Pieter Hoogenraad en vóór 1765 naar Jan Claasz Witsmeer. In 1792 was het in eigendom van Johanna Maria Raulet weduwe van goud- en zilversmid Arnoldus Lammers. Zij verkocht het in dat jaar aan Barend van Dijk meester goud- en zilversmid. Zijn zoon en erfgenaam de goud- en zilversmid Wouter van Dijk, bewoner van het pand, verkocht het in 1816 voor de aanzienlijke prijs van f.1200 aan de

[16] Het ging om gewestelijke belastingen en/of om Gemenelandsrenten, een soort van staatsobligaties in de vorm van leningen tegen een jaarrente die vanaf 1515 werden uitgegeven door de Gedeputeerde Staten van West-Friesland en het Noorderkwartier. Hiermee werden hun regionale overheidstaken gefinancierd. Aanvankelijk werd relatief weinig geleend en pas na aflopen van het Twaalfjarig Bestand in 1621 werd er op grote schaal geleend (Bronnen: Wikipedia over Gemenelandsrenten en www.nationaalarchief.nl). Met de opheffing van het bestuurslichaam de Gedeputeerde Staten in 1795 kwam deze manier van financiering ten einde.
[17] Dekker 1995, 37-45.
[18] Wellicht een verkoop vanwege het tweede huwelijk van Gerrit in 1753.

joodse koopman Simon Salomons Manheim. Gezien de hoge prijs zal het huis inmiddels wel zijn voorzien van een verdieping – deze was er nog niet in circa 1670.
In 1832 stond het eigendom op naam van kleermaker Hendrik Wiggers, die in 1822 en 1830 geregistreerd werd als bewoner. In 1875 was het eigendom van een zekere D. Wiggers. Als bewoners zijn er in 1873 A. van Bommel (zonder beroep) en de telegrafist A van Bommel junior geregistreerd. In 1876 blijkt de winkel van goud- en zilversmid J. Smit er te zijn gevestigd. In 1881 en 1910 betaalt J.B.H. Willers aan de Reinigingsdienst voor een beerton op het adres.
Een rode draad in de bewoningsgeschiedenis van A939 is dat veel eigenaars zilversmid waren en behoorden tot de middenstand.

Het pand van A940 had tot 1730 een iets lagere huurwaarde van 52 gulden jaarlijks, dat toen met drie gulden werd verhoogd. Ook hier hoorde een kamer op het achtererf aan de Vijverstraat bij het hoofdpand aan de Laat. Het huis met erf en kamer gingen in 1723 in eigendom over van Ary Maartensz Ruymekost naar Frans Tal, later naar Roelof Luzink (eigenaar in 1765 en 1779). In 1784 ging het in eigendom over naar Christiaan Heerlijk en een jaar later naar Regina Wigmans. Zij was later (voor 1803) getrouwd met Hermanus Zonneschijn, kleermaker en winkelier. Het echtpaar bewoonde het pand. In 1807 bezat Hermanus 7 koeien en 2 schapen op een gehuurd weiland. In 1822 noemt hij zich melkboer. De volgende eigenaar is in 1830 en 1832 Pieter Bouter, tevens bewoner. Daarna worden vermeld als eigenaars: Maria Dina van Dijk (1832-35) en Klaas Volder koopman in hout (1836). En als bewoners (tevens eigenaars?) in 1873 A. Einwachter letterzetter, in 1876 P.E. Krijt stads-horlogemaker en schrijver van de waag, in 1882 J. van Wettum koper- en blikslager en winkelier en in 1910 C. van ’t Hof. Rond 1929 was er de wol- en kousenwinkel van mej. Kuiper gevestigd.

Het warenhuis van Vroom en Dreesmann

In 1887 werd in Amsterdam het eerste warenhuis in manufacturen (producten van textiel) van de zwagers Willem Vroom en Anton Dreesmann opgericht.[19] Ze hanteerden vaste lage prijzen en er werd niet op rekening verkocht maar uitsluitend à contant. Wegens succes werd dit al snel gevolgd door nog drie vestigingen in Amsterdam en daarna kwamen er vele filialen in andere steden, waaronder ook Alkmaar. Elk filiaal werd een zelfstandige NV, maar er was een centrale inkoop voor de hele warenhuisketen. Op het hoogtepunt had Vroom en Dreesmann meer dan 70 filialen in het hele land. Behalve kleding werd al spoedig ook stoffering van interieurs, meubels en bedden verkocht, later volgden tal van andere soorten handelswaar.

In Alkmaar werd het eerste V&D filiaal in 1906 ingericht aan de Houttil 46 in samenwerking met de al bestaande manufacturenzaak van de gebroeders Ferdinant en Georg Berentzen.[20] Kort na 1910 namen ze een voormalige grutterij op de hoek van de Laat en Ridderstraat over ten behoeve van een magazijn (***Afb.1.8a***).[21] De grutterij was een omvangrijk bedrijf met behalve het woonhuis op de hoek nog enkele pakhuizen en een rosmolen. Vervolgens

[19] Informatie over de historie van Vroom en Dreesmann uit www.nl.Wikipedia.org en uit www.regionaalarchiefalkmaar.nl Historisch Kadaster Alkmaar.
[20] www.regionaalarchiefalkmaar.nl Historisch Kadaster Alkmaar Kad.A457 en A458. De broers Berentzen waren van Duitse herkomst, die in 1881 naar Amsterdam waren verhuisd en in 1887 naar Alkmaar.
[21] De grutterij bevond zich hier al vanaf begin 18de eeuw, of eerder. Het betreft het hoekhuis Kad.A933 met ernaast aan de Laat een pakhuis (A934) en aan de Ridderstraat drie pakhuizen tot aan het Vijvertje (Kad.A958 en A959).

verwierven de gebroeders Berentzen diverse aangrenzende percelen tot ze een complex hadden van circa 15 panden aan de Laat, Ridderstraat en Vijverstraat. Behalve het complex van de grutterij waren er ook nog vier huizen aan de Laat met erbij horende kamers en pakhuisjes aan de Vijverstraat. Aan de Vijverstraat verdwenen verder nog twee pakhuisjes achter de buurpanden ten oosten.[22] Deze werden in 1925 alle afgebroken voor de nieuwbouw van Vroom en Dreesmann. Het nieuwe warenhuis werd opgetrokken met een betonskelet waarvan de detaillering nog was afgeleid van houtskeletbouw. Het had boven de begane grond een hoofdverdieping en daarboven een lagere tweede verdieping (***Afb.1.8***).

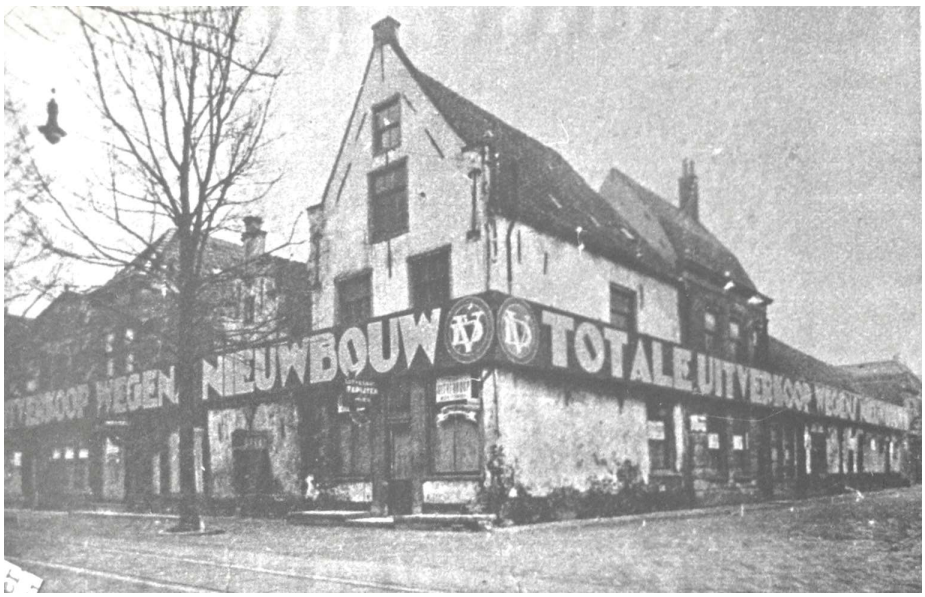

Afb.1.8a De hoek Laat/ Ridderstraat in 1925 vlak voor de sloop. Het witte pand was al een paar jaar in gebruik als magazijn van Vroom en Dreesmann (Regionaal Archief Alkmaar)

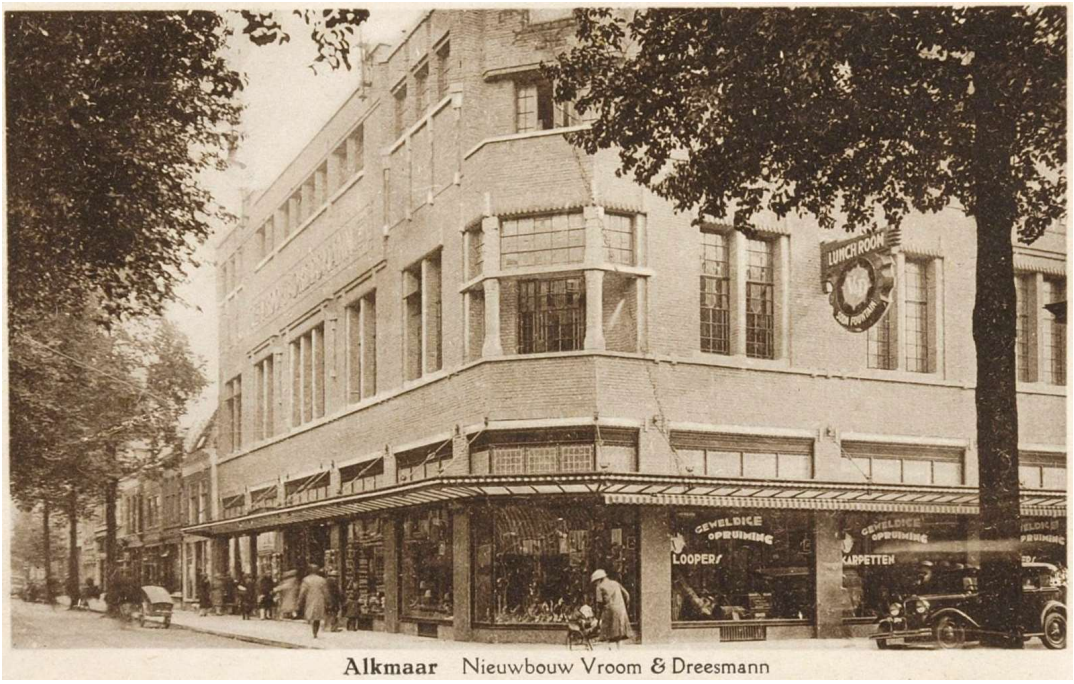

Afb.1.8b Het warenhuis in 1929. De hele verdieping was bestemd als Lunchroom.

[22] Afgebroken werden aan de Laat huizen op Kad.A935 t/m A938, met de erachter gelegen kamers/pakhuisjes aan de Vijverstraat op Kad.A957 t/m A953, plus twee pakhuisjes op Kad.A952 en A951 achter A939 en A940.

Afb.1.8c De luxueuze lunchroom, circa 1928 (Regionaal Archief Alkmaar)

Het volledige pand was voorzien van een diepe kelder, ook achterlangs de buurpanden Kad.A939 en A940. Het nieuwe warenhuis werd op 14 maart 1927 geopend.
Het warenhuis was ontworpen door architect François Marie Joseph Caron (1866-1946) die meerdere panden ontwierp voor Vroom en Dreesmann. Het pand had een luxe uitstraling door een gedetailleerd gevelontwerp en verzorgd interieur. Op de verdieping kwam aan de voorkant bij de Laat een grote lunchroom met een rijk interieur met verlichting en glas-in-lood vensters in Art Deco stijl. De lunchroom is bij latere verbouwingen verdwenen maar aan de achterzijde bij de Vijverstraat is er op de verdieping nog wel een directiekamer in dezelfde stijl en afwerking.

Afb.1.8d Het warenhuis rond 1934 na de uitbreiding met twee traveeën aan de linkerkant, foto uit circa 1934 (Regionaal Archief Alkmaar)

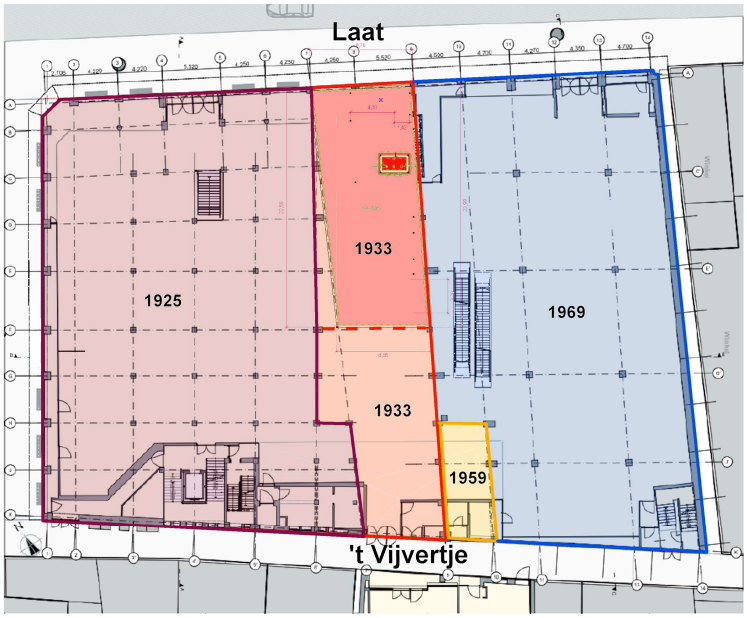

Afb.1.9a Bouwfasen van V&D aan de Laat (naar Strackee 2022)

In 1933 konden de beide buurpanden aan de oostkant (A939 en A940) worden aangekocht en deze werden afgebroken voor een uitbreiding. De uitbreiding van de pui aan de Laat werd uitgevoerd volgens hetzelfde ontwerp als de bestaande voorgevel (***Afb.1.8d***)..
In 1959 volgde een forse vergroting met een magazijn aan de achterzijde tussen de Vijverstraat en de Oudegracht, waarvoor vier panden moesten wijken. Het magazijn werd over de steeg met het hoofdgebouw verbonden door een luchtbrug. In 1969 -1970 werden nog vijf panden aan de Laat vervangen voor een laatste vergroting van het warenhuis tot aan een smalle steeg aan de oostkant.
Bij al deze bouwactiviteiten is geen archeologisch onderzoek gedaan. In de bouwput van 1925 zijn alle ondergrondse resten weg geruimd voor de kelderaanleg.

Afb.1.9b In 1969 werden nog vier panden gesloopt aan de oostkant van V&D voor de tweede uitbreiding, hier gezien vanaf het Vijvertje (Regionaal Archief Alkmaar)

In de loop der tijd werd de organisatie van het moederbedrijf ingrijpend veranderd. Veel van de NV's van de afzonderlijke vestigingen waren in 1973 samengevoegd tot Vroom en Dreesmann BV, andere werden er in 1982 bijgevoegd en gezamenlijk omgevormd tot Vendex International. In 1999 volgde een fusie met de Koninklijke Bijenkorf Beheer. Het eigendom van de holding ging toen over naar Maxeda en in 2010 aan Sun Capital. De naam Vroom en Dreesmann werd afgekort tot V&D. Inmiddels liep de omzet steeds meer terug en vanaf 2012 had men te kampen met forse verliezen. Na meerdere pogingen tot reorganisatie en herstel volgde uiteindelijk in 2016 een faillissement. De winkels kwamen leeg te staan. In Alkmaar is naarstig gezocht naar een herbestemming, wat leidde tot de planontwikkelingen van 2022-2023.

Afb.1.10a Opname van het voormalige warenhuis met op de begane grond de supermarkt van Jumbo Monique. In de rest van het pand worden appartementen gerealiseerd (foto auteur, februari 2025)

3 Vraagstellingen

De vragen in een archeologisch PvE moeten volgens KNA 4.1 worden beantwoord in de rapportage. Dat is voor de vragen uit de NOaA versie 2 niet mogelijk. In de NOaA 2.0 zijn namelijk vragenlijsten opgenomen met een zeer hoog synthetiserend karakter. De vragen zijn te algemeen om de uitvoering en uitwerking van een enkele opgraving mee aan te sturen en derhalve niet geschikt als vragenlijst in een PvE. De vraagstellingen voor deze opgraving zijn daarom herleid uit de stand van het archeologisch stadskernonderzoek in Alkmaar.[23]

Onderzoeksvragen:

1. Uit welke tijd dateert de eerste bewoning van het terrein en wat voor structuren zijn dit?
2. Wat is de eerste terreininrichting van de percelen geweest en zijn daar in de loop der tijd wijzigingen in gekomen?
3. Welke resten van huizen en bijgebouwen zijn aanwezig en wat is daarvan de datering?
4. Welke resten van waterputten, beerputten en afvalkuilen zijn aanwezig en wat is daarvan de datering?
5 Welke aanwijzingen zijn er voor de economische activiteiten van de bewoners (boeren, ambachtslieden, kooplui)?

[23] Zie de gemeentelijke onderzoeksagenda archeologie Alkmaar, behorend bij beleidsnota cultuurhistorie 2009-2019, door de gemeenteraad vastgesteld op 10-09-2009. Zie ook Bitter 2016 Schaven aan Alkmaar en Bitter 2022 RAMA 25 hst.4 en 10. Recent onderzoek in de directe omgeving is gedaan bij Laat 119 in 2009 (Bitter 2013 RAMA 19 hst.4) en Payglop 25 in 2012 (Bitter 2016 RAMA 23 hst.1).

Afb.1.10b Bij de start van de opgraving achterin de bouwput bleek er al veel te zijn verstoord door graafwerk in 1933. Gelukkig was er meer bewaard aan de straatzijde.

4 De archeologische sporen

Periodisering

De dateringen van de archeologische sporen zijn afgeleid uit de stratigrafische volgorde (zie bijlage 1), de gebruikte baksteensoorten en de erbij geborgen vondstmaterialen (bijlage 2).
De resten konden worden uitgesplitst in negen perioden:
Perioden 1 en 2: ca 1300 – 1328
Periode 3: 1328 – 1375/1450
Periode 4: 1375/1450 – 1450/1500
Periode 5: 1450/1500 – 1550/1600
Periode 6: 1550/1600 – 1700
Periode 7: 1700 – 1800
Periode 8: 1750/1850 – 1925
Periode 9: 1925/1933

De sporen zijn gecodeerd met een samengestelde code bestaande uit het periodenummer plus een volgletter. Van een aantal sporen is de periodisering vaag gebleven en hiervoor worden de beide mogelijke perioden gehanteerd, bijvoorbeeld de plavuizenvloer 4/6F die ergens tussen circa 1400 en 1700 gedateerd moet worden (periode 4, 5 of 6).
De sporen worden gedetailleerd beschreven in *bijlage 1*, waarbij ook een stratigrafische matrix is gevoegd. De inventarisatie van de vondsten is opgenomen in *bijlage 2*.

Ondergrond en vroegste sporen

De aan te leggen bouwput moest ongeveer een meter diep worden ten opzichte van het straatpeil (de betonvloer op circa 0,8 m+NAP ligt 15 cm boven het wegdek van de Laat). Vanwege de slappe ondergrond mocht er van de aannemer ook niet dieper worden gegraven. Tot op deze diepte waren overigens vrijwel alle archeologische sporen al

aanwezig. De eerste ophogingslaag daaronder kon slechts beperkt worden onderzocht in kleine kijkgaatjes op A939 en A940.

De natuurlijke ondergrond is halverwege perceel A940 opgezocht met een grondboring. Geheel onderin werd op 1,37 m-NAP de top aangeboord van een natuurlijke zandlaag met bovenin een decimeter bruinig zand en daaronder grijs zand (maximale boordiepte tot 1,86 m-NAP).
Hierop bevindt zich een pakket grijze klei met silt en wat schelpgruis tot 1,01 m-NAP.
Hierop ligt nog een dunne laag amorf en kleiig veen tot een hoogte van 0,86 m-NAP met daarop een 27 cm dik pakket gelaagde klei met humeuze bandjes. Het dunne veenpakket zal onder het gewicht van de latere kleilagen en opgebrachte ophogingen wel fors zijn gecomprimeerd.
De eerste ophogingslaag met donkergrijze klei begint nu op circa 0,6 m-NAP.

Afb.1.11 Westprofiel en Oostprofiel van de opgraving, bij de straatkant (vergelijk Afb.1.12: AB en CD).

In de opgraving zijn onder beide percelen twee ophogingslagen waargenomen (***Afb.1.11-1.12***): in A939 ligt **1B** op **1A** en in A940 **1E** op **1D**). Daar bovenop bevinden zich de eerste huisresten op circa 0,1 m+NAP. Op beide percelen is vooral opgehoogd met donkergrijze klei.
Door kelders en 20ste-eeuwse bodemverstoringen was het niet mogelijk om een geschikte dwarsdoorsnede in een profiel te documenteren. Het valt daardoor niet te zeggen of de ophogingen per perceel zijn opgebracht of dat beide erven gelijktijdig zijn opgehoogd.

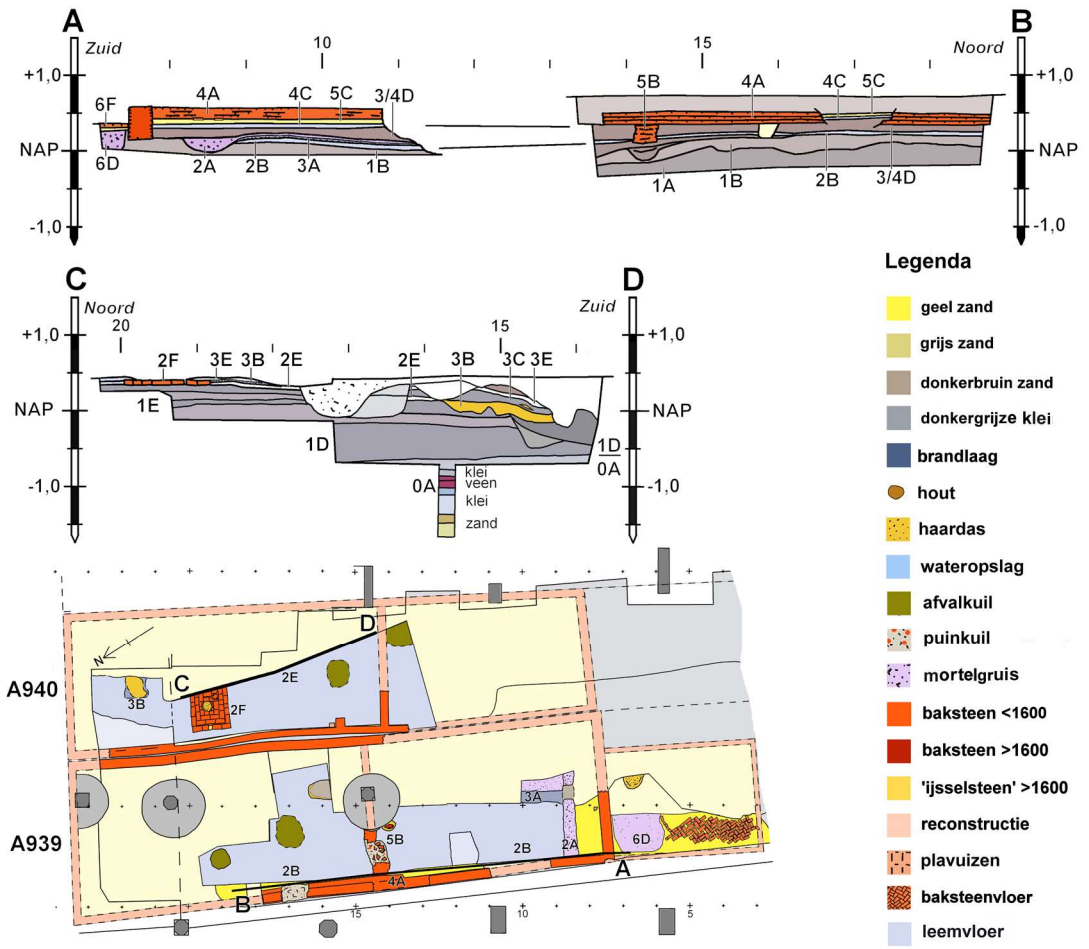

Afb.1.12 Westprofiel AB en Oostprofiel CD (schaal ca 1:100); locatie van AB en CD ingetekend in de plattegrond van enkele sporen die in de profielen zijn doorsneden

De datering van de ophogingen berust op de vondst van slechts enkele potscherven die in de lagen waren beland (***Afb.1.13***). Op zichzelf zouden een paar scherven van proto-steengoed en enkele van kogelpot-, grijs en rood aardewerk eventueel nog van vóór 1300 kunnen dateren, maar er zit ook echt steengoed bij uit Siegburg uit het begin van de 14de eeuw.[24] Uit laag 1D komt een randfragment van een Siegburg bijna-steengoed kan met kraagrand (s4-kan-6).

Afb.1.13 Potscherven uit de eerste ophogingen: a uit 1B rood aardewerk en (linksonder) steengoed uit Siegburg en Langerwehe (24LAA8), b uit 1D een randscherf van Siegburg bijna-steengoed (s4-kan-6) en rood aardewerk o.a. randen van r-bak-32 en r-vst-4 (24LAA64)

[24] Uit laag 1B (V8) en laag 1E (V64).

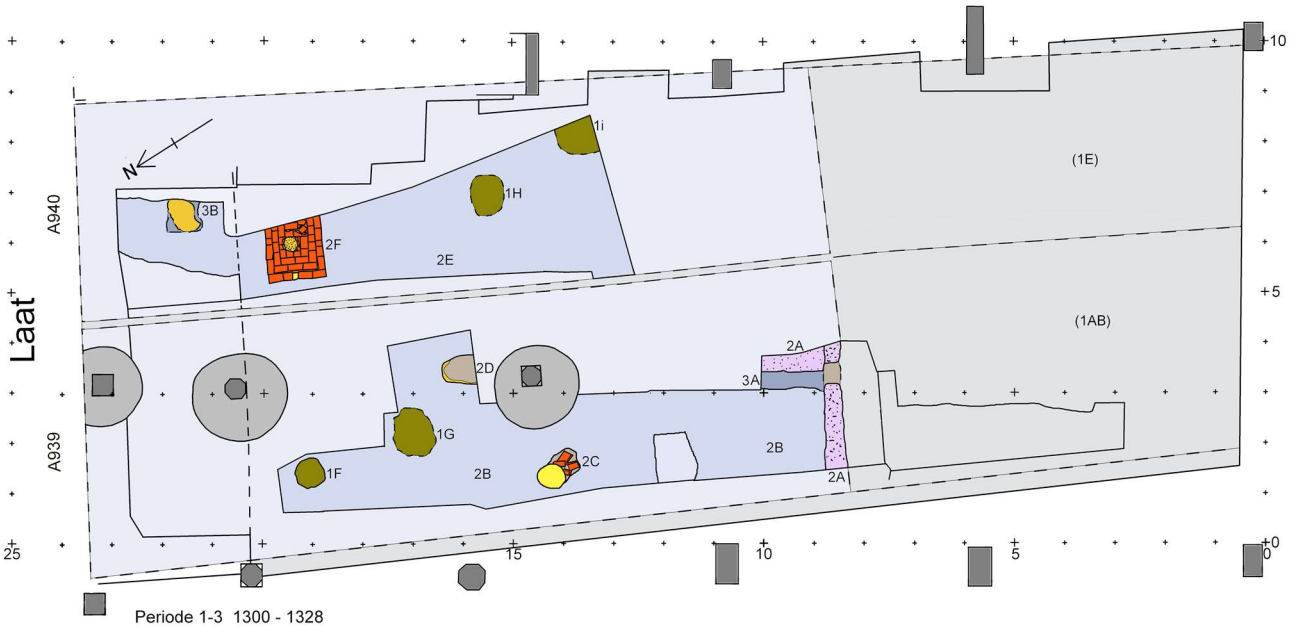

Afb.1.14 opgravingsplattegrond van sporen uit perioden 1 en 2, onder brandlaag 3A-3B. Schaal ca.1:150 , het noorden is links

Sporen uit perioden 1 en 2: ca 1300 – 1328

De vroegste sporen zijn enkele kuilen **1F 1G 1H 1i** waarin misbaksels van kogelpot-, grijs en rood aardewerk waren gedeponeerd (***Afb.1.14 en en.15***). Ze bevinden zich onder de eerste leemvloeren van beide percelen. Door het slechte zicht was niet duidelijk vanaf welk niveau deze misbakselkuilen waren gegraven. De indruk was dat de tweede ophoging (**1B** en **1E**) over de kuilen heen was opgebracht omdat de kuilen pas op enige diepte werden herkend maar dit kon niet goed waargenomen worden. In een deel (**1C**) van de tweede ophoging op perceel A939 werden dermate veel misbaksels gevonden dat we vermoeden dat we hier een misbakselkuil hebben gemist.

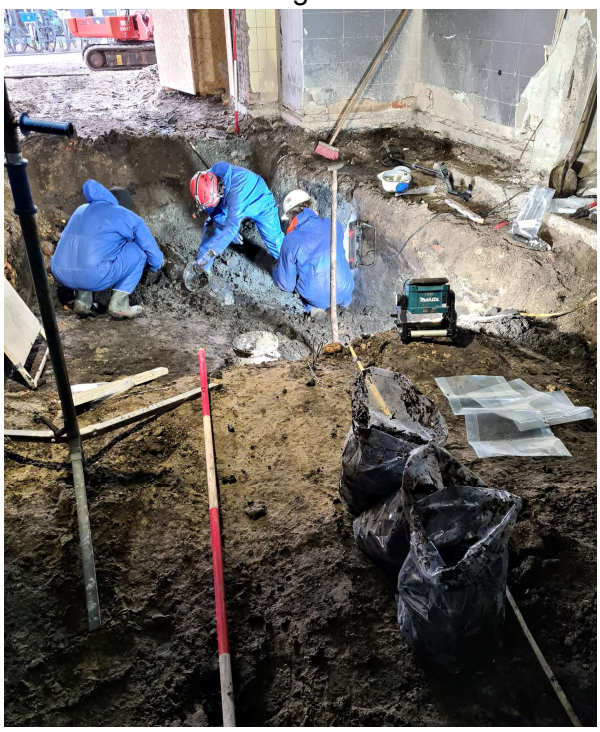

Afb.1.15 Kuil 1H met misbaksels in de opgraving, vondsten op de werktafels (24LAA65)

Deze kuilen gaan vooraf aan de eerste sporen van huizen op het terrein. De pottenbakkerij moet ergens in de buurt op een ander perceel gevestigd zijn geweest. Hoogst waarschijnlijk was de locatie voor het bedrijf bepaald vanwege de aanwezigheid van de gracht. Deze zal ergens uit de tweede helft van de 13de eeuw dateren.

Op beide percelen zijn huisresten gevonden op de eerste ophogingslaag (***Afb.1.14, 1.16 en 1.17***). Het gaat met name om vloerlagen van gestampte lichtgrijze leem van amper 5 cm dik. Op beide percelen lag hierop een brandlaag van zwarte houtskool (bij A939 laag **3A** en bij A940 laag **3B**).

Op A939 werd halverwege het huis een kuil met oranje as **2D** gevonden en een paar meter ernaast een puinkuiltje **2C** met rode bakstenen van 28 x 13,5 x 6,5/7 cm. Mogelijk bevond zich naast de askuil een haardplaats maar dit deel van het huis is grotendeels verstoord door later aangelegde kelders. Bij huis A939 kwamen ook sporen tevoorschijn die zijn gevuld met brokjes witte mortel (***Afb.1.16***). Dit zijn de resten van het schoonbikken van bakstenen metselwerk ten behoeve van hergebruik. Het mortelgruis lag in en op de zwarte brandlaag **3A** maar er was ook een 15 cm diepe baan **2A** langs de zuidelijke rand van de leemvloer, vermoedelijk van de verwijderde achtermuur van het huis. Ook op de vloer waren er nog een paar ondiepe mortelplekken. Het spoor van de achtermuur was heel ondiep en de mortel zal dan ook afkomstig zijn van lichte baksteenfunderingen, een 'onderslagmuur' onder een houten gebouw.
Als de voorgevel in de tegenwoordige rooilijn stond, zal het huis circa 15 meter diep zijn geweest. Van het huis zijn de westelijke zijmuur en de voorgevel aan de Laat vergraven door latere funderingen, terwijl de oostelijke zijmuur is verstoord door latere kelders en door graafwerk (9B) in 1933.

a

b

Afb.1.16 Sporen van het eerste huis op A939, vanuit het westen gezien: a. spoor 2A met afgebikte mortel in de uitbraaksleuf van de achtermuur, links ervan resten van grijze leemvloer 2B; b. in de putwand een doorsnede van het laagje mortelgruis op brandlaag 3A

Afb.1.17 Sporen van het eerste huis op A940: a. vanuit het zuiden, b. uit het westen en c. uit het noorden. De leemvloer 2E en de vierkante haardplaats 2F hadden brandsporen en lagen onder de brandlaag 3B.

Op A940 werd in de oudste leemvloer **2E** een stookplaats **2F** gevonden (***Afb.1.17***). Het was een vierkante haardvloer middenin de woonruimte, gemaakt van bakstenen van 28 x 13,5 x 6,5/7 cm, dezelfde baksteensoort als bij de buren in A939. Middenin de haardvloer zat een klein rond askuiltje. Uit deze sporen is geen vondstmateriaal gekomen. De leemvloer vertoonde forse brandsporen, was plaatselijk rood geblakerd en door de hitte soms zelfs versinterd.
De ligging van de haardplaats wijst op een huis met brandbare zijmuren.
De houtskoollaag op beide percelen bevatte geen verbrande brokken huttenleem, wat erop wijst dat ze geen wanden van geleemd vlechtwerk hadden maar van hout.

De brandlaag kan waarschijnlijk worden geïdentificeerd met de stadsbrand van 25 mei 1328, waarvan op drie andere opgravingslocaties in de stad tot dusverre ook brandsporen zijn gevonden: bij de hoek Koorstraat 28 / Heul 1 in 2011, [25] aan de Laat / Schoutenstraat 36-38 in 2014[26] en onder het Waagplein in 2003.[27]

[25] Bitter 2012 NB 35; Bitter 2012 Kroniek Noord-Holland 2011, 10-11.
[26] Bitter 2017 RAMA 24.
[27] Bitter/ Roedema e.a. 2009 RAMA 13.

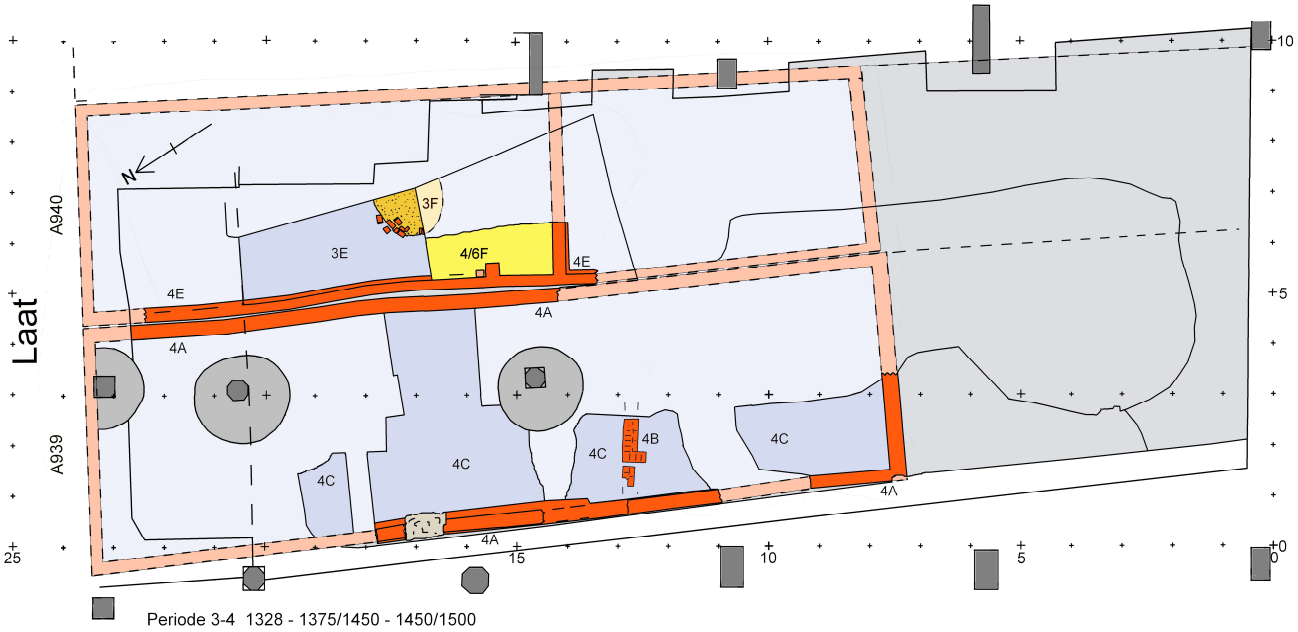

Afb.1.18 Opgravingsplattegrond van sporen uit perioden 3 en 4. Schaal ca.1:150 , het noorden is links

Sporen uit perioden 3 en 4: ca. 1328 -1450/1500

Op perceel A940 blijkt het afgebrande huis meteen na de brand te zijn herbouwd na het aanbrengen van een donkerbruine kleilaag **3C** over de brandlaag (***Afb.1.18 en 1.19***). Een nieuwe leemvloer **3E** lag over de eerste leemvloer 2E en haard 2F en over de brandlaag 3B. Van de nieuwe haardplaats in leemvloer 3E werd alleen een asplek met een verrommelde haardvloer **3F** gevonden, gemaakt van hergebruikte halve bakstenen uit de eerste bouwfase. Op perceel A939 zijn de resten van de eerste volgende bouwfase geassocieerd met vondstmateriaal uit de 15de eeuw. Op de brandlaag 3A lag als eerste ophoging de donkergrijze kleilaag **3/4D**, met onder meer enkele 15de-eeuwse potscherven erin. Dit perceel is dus na 1328 geruime tijd niet bebouwd geweest.

Afb.1.19a Resten van leemvloer 3E en haardplaats 3F op A940, over brandlaag 3B, vloer 2E en haard 2F, vanuit het zuiden gezien

b

c

Afb.1.19bc Uit de 15de-eeuwse ophoging 3/4D op A939: b. rood aardewerk en één scherf steengoed (ca. 1:4), c. bodemscherf van geribd bekerglas (ca. 1:2)

a

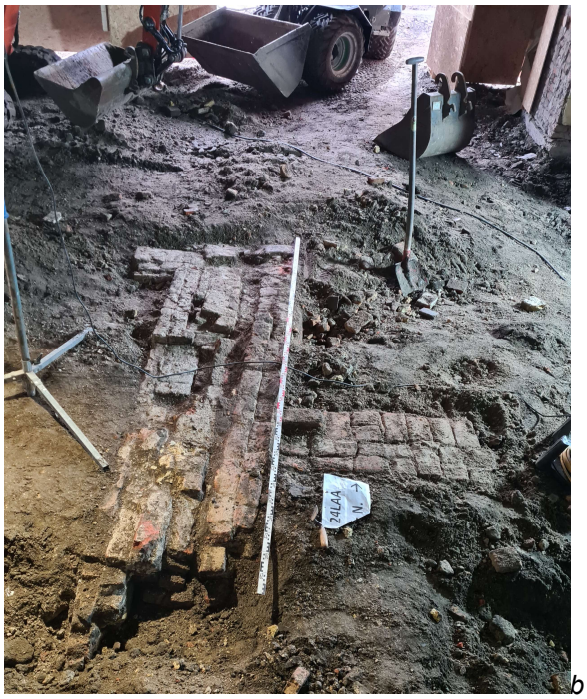
b

c

Afb.1.20 Muurresten van twee 15de-eeuwse bakstenen huizen, 4A op kad.A939 en 4E op A940: a. en b. vanuit het zuiden gezien en c. uit het noorden

Op beide percelen werden in de 15de eeuw (periode 4) bakstenen huizen neergezet (***Afb.1.18 en 1.20***). Er is voor beide dezelfde baksteen gebruikt, rood/geel geaderde baksteen van 22x11x5 cm. De panden staan ook bijna tegen elkaar aan, met bovengronds een tussenruimte van amper een decimeter. Dit moet wel een gezamenlijk bouwproject zijn geweest.
De resten bevonden zich merendeels op zeer geringe diepte, zo'n 10-20 cm onder de kruin van het wegdek van de Laat. Ze waren dan ook door latere bouwactiviteiten flink aangetast. Het meest was bewaard van het huis op A939, waarvan delen van de beide zijmuren en de achtergevel zijn terug gevonden – spoor **4A**. Het waren lichte en ondiepe 1,5-steens funderingen met daarop nog het begin van opgaand muurwerk van 1-steens dik. De

onderkant van de funderingen lag al rond 0,2 m+NAP. Bij een breedte van 5 meter uitwendig bevond de achtergevel zich op circa 16 meter van de straat. Er was een iets schuin lopend (verzakt?) stuk van een tussenmuur **4B** op 12 meter uit de straat. Het is onduidelijk of in het voorste deel van het huis met een tweede tussenmuur nog een middenvertrek was afgescheiden, maar dat is gezien de latere indeling van het pand wel aannemelijk. Langs een groot deel van de westkant kon de aanwezigheid van een leemvloer **4C** worden gedocumenteerd die aansloot op 4A en 4B. Er is helaas geen haardplaats gevonden, wat verklaard kan worden met verstoring door de vele latere bouwactiviteiten.

Van het huis op A940 is alleen een deel van de westelijke zijmuur **4E** gevonden, met de aanzet van een dwarsmuur op 10,5 meter van de straat. Van een plavuizenvloer is alleen een vlijlaag van geel zand (**4/6F**) aangetroffen en één enkele rode plavuis, die tegen de zijmuur was gelegd. Door het ontbreken van begeleidend vondstmateriaal is deze plavuizenvloer vrijwel ondateerbaar.

Sporen uit periode 5: ca. 1450/1500 –1550/1600

In de tweede helft van de 15de of begin 16de eeuw vonden verbouwingen plaats op perceel A939 (***Afb.1.21***). Het huis 4A werd voorzien van een tussenmuur met aan de zuidkant een haardplaats **5B** ten behoeve van de achterkamer. Bij de haard was een aspot ingegraven van rood aardewerk, waarvan slechts enkele wandfragmenten resteerden. De haard was grotendeels verstoord door een betonnen ringfundering uit 1933 waardoor niet vastgesteld kon worden of er aan de andere kant van de muur ook een haardplaats had gezeten. Op muur 5B en de funderingen 4A sloot een dunne laag geel zand **5C** aan waarop slechts een paar restanten van de plavuizenvloer **5C** lagen. Deze waren in de achterkamer diagonaal gelegd.

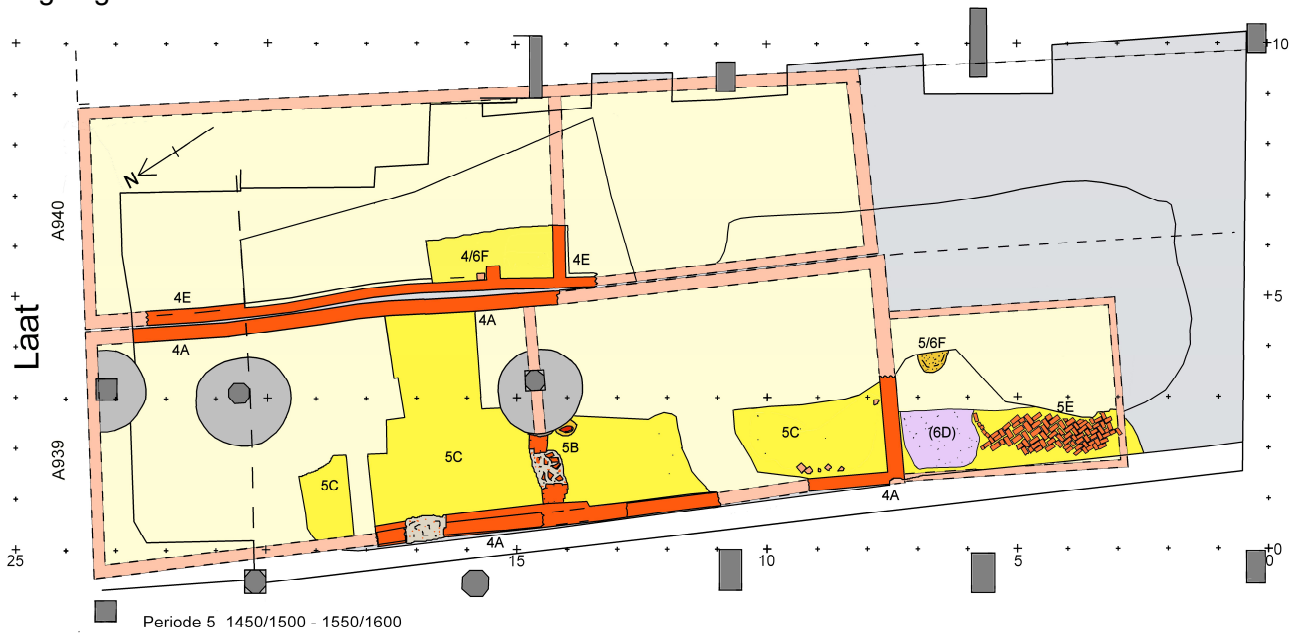

Afb.1.21 Opgravingsplattegrond van sporen uit periode 5. Schaal ca.1:150 , het noorden is links

Afb.1.22a A939: zandlaag van plavuizenvloer 5C en rest van tussenmuur met haard 5B, uit het zuiden. Afb.1.22b berging van wandscherven van de rood aardewerken aspot

Aan de zuidkant van A939 heeft een achteraanbouw gestaan. Op een puinrijke onderlaag **5D** werd een vlijlaag van geel zand aangebracht voor een baksteenvloer **5E** in visgraatverband (***Afb.1.23***). Van de aanbouw is uit deze eerste bouwfase geen muurwerk bewaard gebleven. Het grootste deel is verdwenen in de grote sloopkuil (9B) uit 1933. De enige aanknoping voor de afmetingen is een fragment van de 17de-eeuwse achtermuur (**6E**) op 4,5 meter van de achtergevel (4A) van het huis. Het gaat vermoedelijk om een aangebouwde zomerkeuken en deze zijn doorgaans wat smaller dan het hoofdhuis.
Zomerkeukens waren van de late 16de tot eind 19de eeuw een standaard toevoeging aan een woonhuis. In deze bijkeuken brandde in de zomermaanden het kookvuur om te voorkomen dat de woonruimte in het huis oververhit raakte.
Er is ook een askuil **5/6F** waargenomen nabij de achtergevel van het huis, gevuld met brokken klei en lichtgrijze as, waaruit een handvol vondsten komt uit de tweede helft van de 15de of de 16de eeuw (***Afb.1.24***). In een volgende bouwfase waren hier resten van een haardplaats (**6G**) aanwezig, maar mogelijk was er ook eerder al een haard - waarvan dan alleen deze kuil overbleef.
De resten van de achterkeuken waren ook verstoord doordat er, voorafgaand aan een vernieuwing van de baksteenvloer, een kuil met mortelgruis (**6D**) doorheen was gegraven.

Afb.1.24 Beeldje van een vrouwelijke heilige, uit askuil 5/6F

Afb.1.23 Plavuizenvloer 5E van de zomerkeuken van A939, vanuit het westen gezien. Links van de jalon is mortelkuil 6D

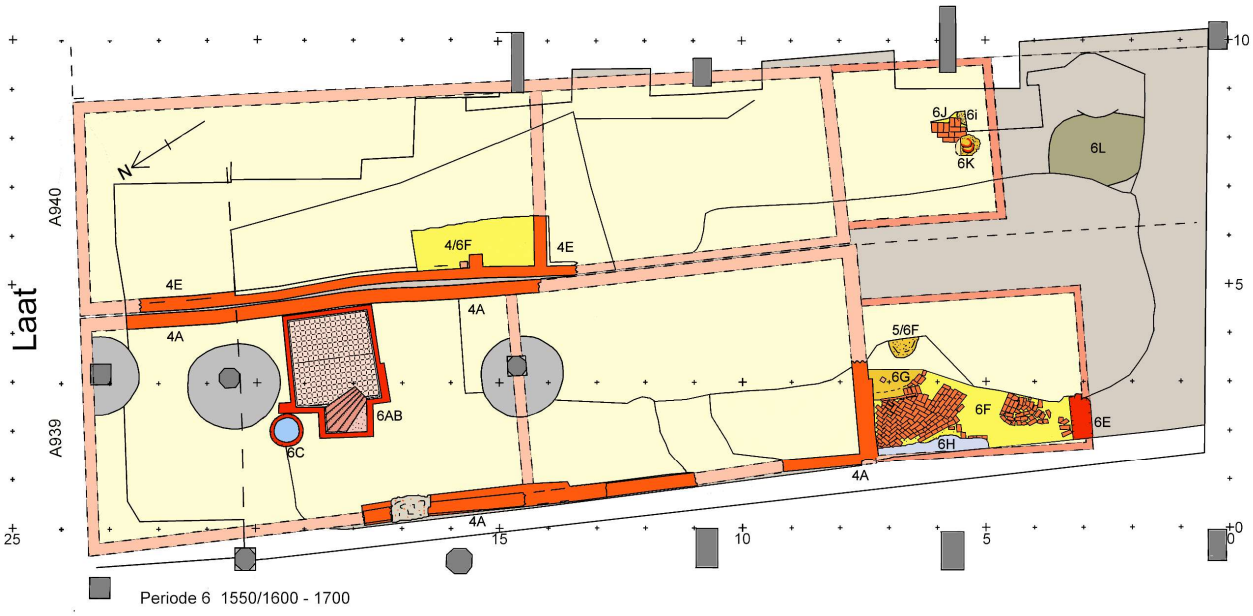

Afb.1.25 Opgravingsplattegrond van sporen uit periode 6. Schaal ca.1:150 , het noorden is links

Sporen uit periode 6: ca. 1550/1600 – 1700

Enkele sporen dateren uit de tweede helft van de 16de of 17de eeuw (***Afb.1.25***).
In het 15de-eeuwse huis (4A) op A939 werd een souterrainkelder **6A** gebouwd, circa 1,8 bij 1,7 meter inwendig met aan de westkant een uitbouw voor een bakstenen trap (***Afb.1.26***). Op de souterrainkelder zal zich wellicht een bedstede hebben bevonden. De kelder bevond zich vermoedelijk bij een middenkamer in het huis – van de gewijzigde binnenindeling zijn verder helaas geen muurresten of vloeren gevonden. De souterrainkelder had wit gepleisterde wanden en een plavuizenvloer **6B** op ruim een meter onder het straatpeil. Onder de vloer werd een messing vingerhoedje gevonden uit de tweede helft van de 16de eeuw. De kelder zal ergens in deze tijd, of kort erna, zijn gebouwd.
Gelijk met de kelderbouw was een waterput **6C** aangelegd naast de keldertoegang aan de westzijde.

Afb.1.26 Souterrainkelder 6A onder de middenkamer van A939: a. uit het oosten, b. uit het zuiden, c. uit het westen met links waterput 6C

Afb.1.27 A939: de diagonaal gelegde baksteenvloer 6F in de achteraanbouw, uit het westen

De achteraanbouw van A939 werd op enig moment vernieuwd. Er zijn slechts een paar potscherven bij gevonden, daterend uit omstreeks de late 16de of eerste helft van de 17de eeuw. Pal tegen de achtermuur (4A) van het huis werd door de baksteenvloer 5E een vierkante kuil **6D** gegraven, gevuld met gruis van witte mortel. Kennelijk werden na de sloop van de oude achteraanbouw de bakstenen schoon gebikt voor hergebruik en het gruis werd hier begraven. Van de nieuwe achteraanbouw werden een stuk van de achtergevel **6E** gevonden en delen van een baksteenvloer **6F** (***Afb.1.27***). Deze lag op een vlijlaag van geel zand, over 5E en 6D heen. De vloer lag deels in visgraatverband en deels in een ongeordend patroon.
Over de slordige baksteenvloer 6F lag een 5 cm dikke leemlaag **6H**– vermoedelijk diende deze als dekvloer om het onregelmatige baksteenwerk aan het zicht te onttrekken.
Tegen de achtergevel van 4A bevond zich in de vloer een halfronde haardplaats **6G**, gevuld met grauwgele as. Vlak hiernaast lag de askuil **5/6F** die ofwel bij deze haard hoorde, ofwel bij een eerdere haardplaats op dezelfde plek.

Afb.1.28 A940, potscherven uit kuil 6L (24LAA19):
linksboven rood aardewerk, linksonder steengoed met zoutglazuur en Italiaans 'berettino' uit Ligurië, rechts Nederlandse faience. Circa 1:4

Bij het huis op A940 zijn vrijwel geen sporen uit de 16de en 17de eeuw meer gevonden, behalve de hierboven al beschreven ondateerbare zandlaag voor een plavuizenvoer **4/6F**.
In de achtertuin werden nog wel een paar schamele resten gevonden die bij een zomerkeuken moeten hebben gehoord. Het oudste hiervan is een askuiltje **6i**, mogelijk van een haard met daarin een scherf van een rood aardewerken bord (type r-bor-6) uit de late 16de of eerste helft van de 17de eeuw. Daaroverheen lag een stuk van een baksteenvloer **6J**, van rood/geel geaderde baksteen van 19,5x9x4,5 cm, op 0,21m+NAP. En hierboven werd een kuiltje **6K** gevonden met as en scherven van ingegraven aspotten uit de late 16de of vroege 17de eeuw, behorend bij een verdwenen hoger gelegen vloer. Het zijn de enige resten van de zomerkeuken van A940 - wellicht bevond de haard zich tegen de achtermuur van de zomerkeuken?
In de tuin hierachter werd nog een grote kuil **6L** gevonden, gedempt met donkergrijze klei en puin, waarin ook een handvol scherven zaten van onder andere een Italiaans bord uit begin 17de eeuw en Nederlandse faience uit de tweede helft van de 17de eeuw (***Afb.1.28***).

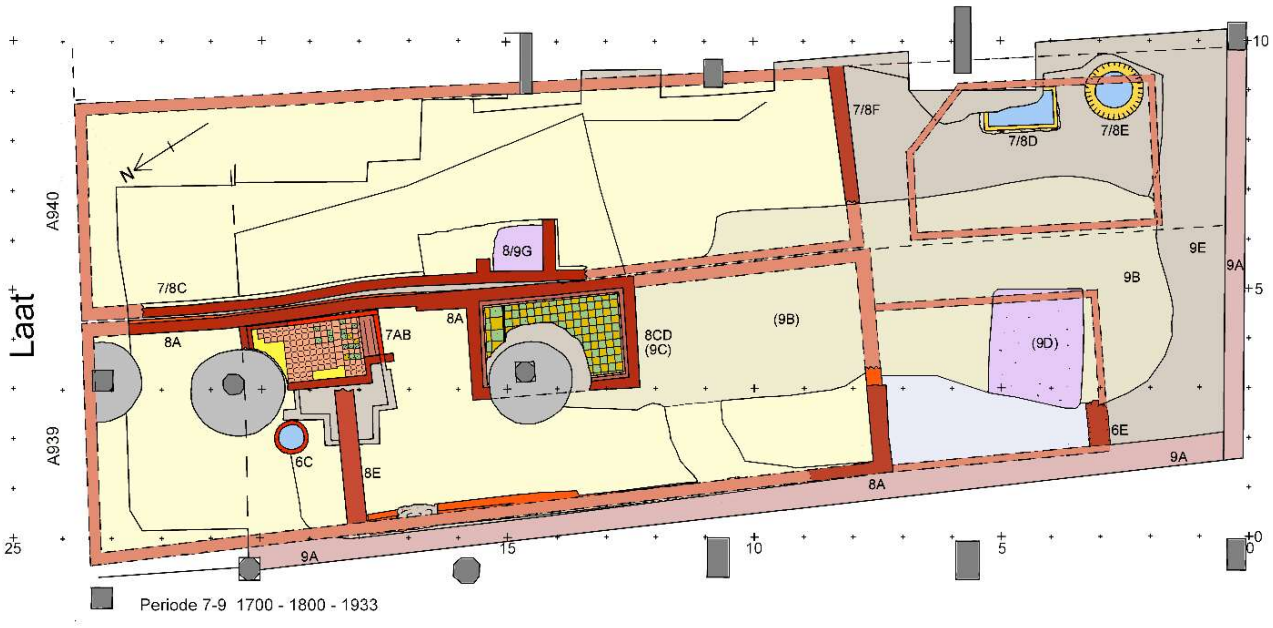

Afb.1.29 Opgravingsplattegrond van sporen uit perioden 7-9. Schaal ca.1:150 , het noorden is links

Sporen uit perioden 7 en 8: 18de en 19de eeuw

Er zijn enkele resten gevonden uit de 18de en 19de eeuw (***Afb.1.29***).
In huis A939 ontstonden op enig moment problemen met de souterrainkelder **6A**. Er ontstond middenin de vloer een scheur, wellicht doordat de westkant van de kelder verzakte door inklinking van grond bij de waterput. Het probleem werd rigoureus aangepakt door de aanleg van een nieuwe, minder diepe kelder **7A**. De oude kelder werd aan de westkant verkleind en gedempt (***Afb.1.30***). Uit de dempingsgrond kwamen onder meer een paar vondsten uit de late 17de of vroege 18de eeuw. Om meer opslagruimte te creëren werd hij naar het noorden een metertje vergroot. De nieuwe kelder was slechts 70 cm diep, met op 0,1 m-NAP een vloer (**7B**) die was samengesteld uit verschillende hergebruikte plavuizen. De ondiepe kelder mat 2,2 bij 1,2 meter inwendig, met een toegang met twee traptreden aan de zuidkant. Gezien deze afmetingen zal de kelder wel zijn aangelegd onder een bedstede tegen de oostmuur van het middenvertrek.

a

b

Afb.1.30 A939: a. de aangepaste bedsteekelder 7A vanuit het zuiden, verkleind tot aan de liggende jalon en vergroot naar de straatkant (achter); b. hergebruikte plavuizen uit de vloer (7B), circa 1:3

Afb.1.31 A939 kelder 8C, circa 1750/1812:
a. vanuit het oosten,
b. van uit het westen
c. opstelrand met plint van hergebruikte wandtegels

In een volgende fase, wellicht in de tweede helft van de 18de of begin 19de eeuw (gezien de hoge verkoopprijs uit 1816), werd het hele huis A939 vernieuwd. Het oude pand werd afgebroken tot op de 15de-eeuwse funderingen en hierop werd nieuwbouw (**8A**) neergezet. Dit gebouw staat waarschijnlijk op een foto van V&D die is genomen kort voor de uitbreiding van het warenhuis in 1933 (zie ***Afb.1.6b***). Het huis had een verdieping met een lijstgevel en een schilddak.
Bij de nieuwbouw werd halverwege het huis een stevige souterrainkelder **8C** gebouwd van 2,8 bij 1,7 meter met 1-steens dikke wanden, wellicht onder een opkamertje (***Afb.1.31***). Er is geen spoor van een toegang gevonden, maar deze kan nabij de noordwesthoek hebben gelegen - de kelder was hier voor een kwart verstoord door betonbouw in 1933. Tegen de noordmuur had de kelder een opstelrand. Hij was in eerste instantie afgewerkt met grote rode plavuizen van 21,5x21,5x4 cm met gele en groene glazuur in dambordpatroon. De wanden waren wit gepleisterd met een plint van plavuizen onderlangs.
Bij de opstelrand was een plint gemaakt van hergebruikte wandtegels (***Afb.1.31c en 1.32b***). Geborgen zijn vijf blauw beschilderde wandtegels met een dierendecor en ossenkop-hoeken en een zesde tegel met bijbels tafereel en spinnetjes in de hoeken, te dateren in de tweede helft van de 17de eeuw.

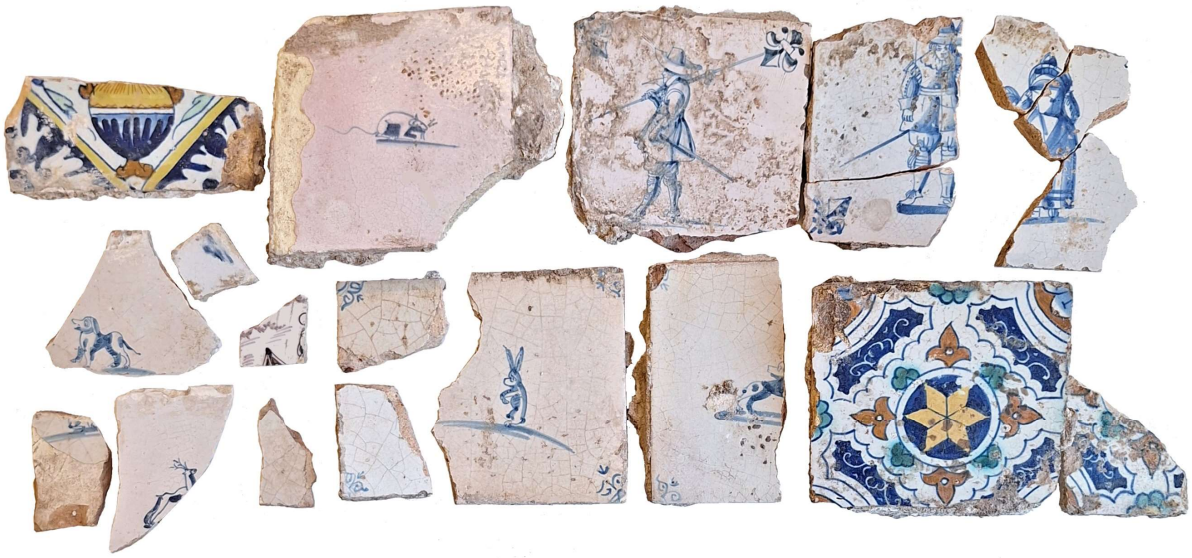

Afb.1.32 Wandtegels uit A939. Boven: uit de puindemping van kelder 7A (24LAA59)

Onder: de tegelplint in kelder 8C (24LAA62)

De bedstee met kelder **7A** is wellicht nog even in gebruik gebleven. Hij was gedempt met daarop een nieuwe plavuizenvloer **8B** op 0,08 m-NAP. Uit het zand van de demping kwamen diverse fragmenten van wandtegels, waaronder enkele van dezelfde serie als we tegen de wand van kelder **8C** aantroffen. De wandtegels zullen allicht afkomstig zijn uit het gesloopte huis, wat betekent dat de hoger gelegen vloer 8B in bedsteekelder 7A nog is aangelegd na de nieuwbouw van A939 waarbij dezelfde tegels zijn verwerkt in kelder 8C.

Tussen het voorhuis en het middenvertrek werd in de 19de eeuw een nieuwe tussenmuur **8E** gebouwd. De bedsteekelder **7A / 8B** werd later geheel gedempt en er kwam een plavuizenvloer **8F** overheen.

Kennelijk ontstond er ook bij de nieuwe kelder **8C** een vochtprobleem, want de vloer werd nadien vervangen door plavuizenvloer **8D**, met plavuisjes van 16,5 bij 16,5 cm, wederom geel en groen in dambordpatroon.

a

b

Afb.1.33 Waterkelder 7/8D en 7/8E achter A940, vanuit het westen gezien.

Van de latere verbouwingen van huis A940 is niet veel bekend. Ook hier werd het hele pand vervangen met een herbouw **7/8C** op de oude 15de-eeuwse funderingen. Het is onduidelijk wanneer dit is gebeurd. Tegen de westelijke zijmuur werd een plek met mortelgruis **8/9G** gevonden, waaruit o.a. een munt uit 1878 kwam. De mortel is afkomstig van het afbikken van bakstenen voor hergebruik, wellicht nog in de late 19de eeuw of in 1933.
In het achterterrein werden nog de waterkelder **7/8D** en de waterput **7/8E** gevonden (***Afb.1.33***). Uit de insteek van de waterkelder kwamen een paar 17de-eeuwse scherven maar van beide is de datering niet nader te bepalen dan ergens in de 17de tot 19de eeuw.

Sporen uit periode 9: 1925-1933

Langs de west- en zuidkant van het opgravingsterrein bevond zich de zware keldermuur **9A** uit 1925-1926. De constructie moet een waar huzarenstukje zijn geweest want de zijmuur van huis A939 stond precies op de rand van de bouwput van deze metersdiepe kelder.

In 1933 is – mogelijk met een dragline – een grote kuil **9B** van 1,5 meter diep gegraven in het achterterrein achter de kelder 8C en deze is met geel zand gevuld. Hierdoor is een flink stuk terrein archeologisch verloren gegaan.
Bij de sloop van de huizen zijn stenen afgebikt voor hergebruik. Kelder 8C werd geheel gedempt met mortelgruis (**9C**) en er werd in het achterterrein ook een forse kuil **9D** gevuld met dit typische sloop materiaal.
De omgewoelde bovenlaag **9E** van het terrein is ontstaan door de sloop in 1933 en door de sloop van de betonvloer in 2024. Er zijn veel vondsten uit de hele periode van bewoning uit gekomen.

Afb.1.34 het uitzoeken van vondsten op de werktafel

5 Het archeologische vondstmateriaal

Peter Bitter m.m.v. Rob Roedema

Inleiding

Het is gangbaar om opgegraven sporen te dateren aan de hand van de daarin aangetroffen potscherven en ander materiaal. Daarin schuilt echter het risico dat de betreffende voorwerpen al veel eerder kunnen zijn gebroken en de scherven via omzwervingen dus veel later in de sporen zijn beland, bijvoorbeeld bij het vergraven van oudere grondlagen en sporen. Dit noemt men 'opspit'. Dit maakt het dateren van sommige sporen zo lastig dat dan slechts globale dateringen gegeven kunnen worden.
De vondsten zijn per spoor geïnventariseerd in de Vondstenlijst – zie Bijlage 2.

Keramiekvondsten

In Alkmaar worden de gevonden potscherven eerst gepuzzeld en dan pas geïnventariseerd en beschreven (***Afb.1.34***). Scherven van (hoogst waarschijnlijk) dezelfde pot worden vervolgens geteld als één object. De afkorting MAE staat voor Maximum Aantal Exemplaren in het vondstcomplex zoals geteld na het puzzelen van de scherven.
Van een vondstcomplex wordt vervolgens een tellijst gemaakt, met achtereenvolgens een kleine typetekening, een typenummer met eventueel korte toelichting, aantallen (MAE) en een dateringsbalk voor de vondsten.
Het serviesgoed wordt beschreven met de codes van het Classificatiesysteem voor Middeleeuws en Postmiddeleeuws keramiek en glas, ook bekend als het 'Deventer Systeem'.[28] Ze worden geïnventariseerd met een code bestaand uit: een lettercode voor materiaal, een drielettercode voor hoofdvorm, een cijfer voor specifieke vormen en eventueel een letter voor een aanvullende aanduiding (*Tabel A* en *Tabel B*).

code	omschrijving
s5	steengoed 5 (proto-steengoed)
s4	steengoed 4 (bijna-steengoed)
s1	steengoed 1 (zonder glazuur/engobe)
s2	steengoed 2 (met glazuur/engobe)
pi	Pingsdorf-type aardewerk
wm	wit maaslands aardewerk
kp	kogelpotaardewerk
g	grijs aardewerk
r	rood aardewerk
w	wit aardewerk

code	omschrijving
ha	'hafner waar' (Nederrijns wit aardewerk)
we	Weser aardewerk
m	majolica uit de Nederlanden
f	faïence uit de Nederlanden
i	Italiaanse faience
p	Aziatisch porselein
iw	industrieel wit aardewerk
iz	industrieel zwart aardewerk
gl	glas

Tabel A In dit rapport gebruikte materiaalcodes van het Deventer Systeem

code	hoofdvorm
bak	bakpan
bek	beker
bor	bord
dek	deksel
fle	fles
gra	grape

code	hoofdvorm
kan	kan
kdl	kandelaar
kni	knikker
kog	kogelpot
kom	kom
kop	kop

code	hoofdvorm
min	miniatuur
oli	olielamp
pis	pispot
pot	pot
spi	spinsteen
tes	(vuur-)test

code	hoofdvorm
vel	veldfles
ver	vergiet
vet	vetvanger
vst	vuurstolp
zal	zalfpot
zou	zoutvat

Tabel B In dit rapport gebruikte codes voor hoofdvormen van het Deventer Systeem

[28] Een toelichting op soorten keramiek en glaswerk in Alkmaar van de 14de tot de 19de eeuw: Bitter 2022 hst.6 en 10.

De dateringen van diverse typen steengoed, kogelpot-, grijs, rood en wit aardewerk zijn bepaald door vergelijking van de vondstomstandigheden in verschillende opgravingen in Alkmaar en elders in Nederland.[29]
Andere afkortingen zijn: fr fragment, rfr randfragment, wfr wandfragment, bfr bodemfragment. De dateringen worden aangeduid als jaartal of per eeuw (cijfer), halve eeuw (hoofdletter A of B) of kwart eeuw (kleine letter a, b, c of d).

Pottenbakkersafval uit omstreeks 1300

In enkele sporen is pottenbakkersafval gevonden. Het gaat met name om drie kuilen **1F 1G** en **1H** waarin voornamelijk kogelpotaardewerk aanwezig is, maar daarbij bevindt zich ook wat grijs en rood aardewerk. Een kleine hoeveelheid kogelpot-, grijs en rood aardewerken misbaksels komt uit kuil **1i**. Enkele scherven zijn als opspit ook aanwezig in ophogingslaag **3C** uit het tweede kwart van de 14de eeuw.
In de misbakselkuilen **1F**, **1G** en **1H** komen ook versinterde baksteenfragmenten voor, waarschijnlijk van de ovenvloer. De baksteen is verbrokkeld en slechts tweemaal kon de baksteendikte worden bepaald: in kuil 1F een dikte van 7 cm en in kuil 1H 6,5 cm (***Afb.1.35***). In kuil 1H is ook een stuk gebakken steen met een ronde vorm en platte bovenzijde gevonden.

Afb.1.35 Uit kuil 1F: brokstukken van aangebakken klei of baksteenfragmenten, vermoedelijk van de oven (24LAA55)

Het kogelpotaardewerk heeft een tamelijk hard baksel en is dunwandig met een wanddikte van slechts circa 3 tot 5 mm. Onder een microscoop (6x vergroot) is te zien dat er geen magering in het baksel is toegevoegd – de grootste korrelgrootte is nog zeer fijn zand (tot 0,2 mm) en kleiner. Het baksel vertoont wat kleine holtes in de kleimassa, mogelijk van weggebrand organisch materiaal.
Het merendeel van de scherven heeft een donkergrijze tot zwarte kern met aan de buitenzijde verschillende grijstinten, maar sommige zijn beige tot rossig. De donkere kern is wellicht het resultaat van het onvoldoende doorbakken waardoor er nog organische bestanddelen in de klei zitten die anders zouden zijn weg gebrand. Sommige potten hebben grote gitzwarte ovale vlekken, vermoedelijk doordat het vuur niet voldoende onder controle was en er koolstof is neergeslagen.
Er zijn geen duidelijke sporen die verklaren wat de reden kan zijn dat ze bij de misbaksels zijn beland. Er zijn geen oververhitte scherven bij, maar sommige zijn wel wat zachter. Het meest aannemelijk is dat de potten bij het bakproces zijn gebarsten.

[29] Zie Bitter 2022 RAMA 25 Appendix A (download: www.erfgoedalkmaar.nl/publicaties). Vondsten en hun dateringen zijn (voor abonnees) ook raadpleegbaar op de landelijke website www.deventersysteem.nl.

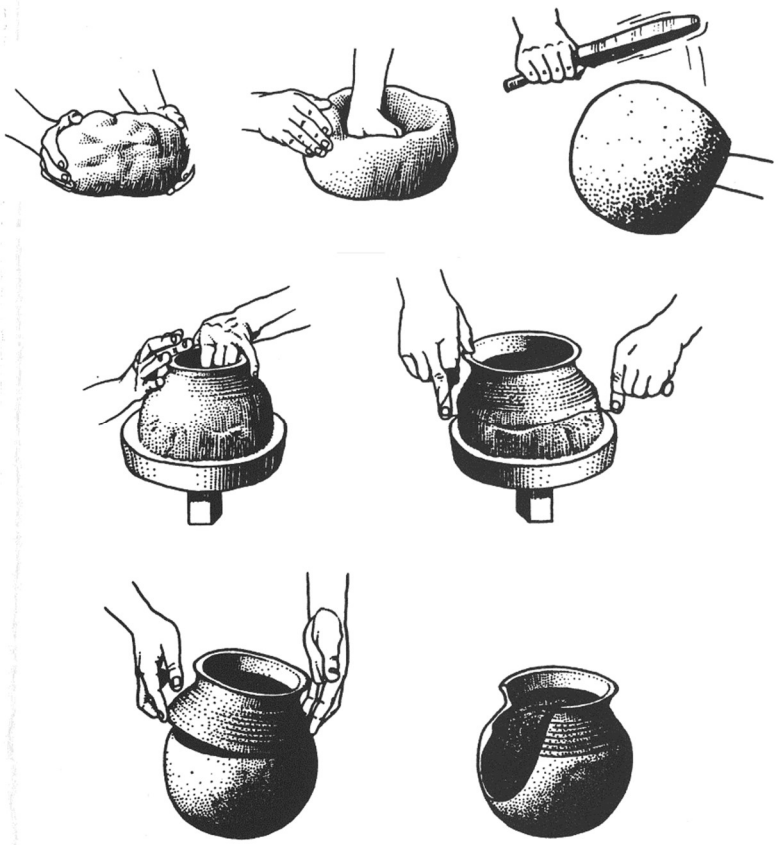

Afb.1.36 Het vormen van een kogelpot in twee delen volgens een Noord-Duits onderzoek (Verhoeven 1998)[30]

De kogelpotten zijn handgevormd[31] met uitzonderling van de randen, die duidelijke draaisporen vertonen. Ze zijn in twee delen gemaakt (***Afb.1.36***).[32] Eerst is het bolle lichaam gemaakt door een soort bakje met de vuist van de ene hand uit te kloppen tegen de palm van de andere hand in een 'hamer en aambeeld' techniek. Hij wordt vervolgens aan de bovenzijde recht afgesneden. De rand wordt vanaf een soortgelijk bakje op een draaischijf gedraaid en met een stukje schouder afgesneden op de juiste grootte. Daarna wordt de losse rand op het potlichaam bevestigd. Ter hoogte van de bevestiging is er een lichte overlap die wordt aangedrukt en uitgesmeerd. Er is meestal een verschil in dikte tussen de dunne wand van de pot in vergelijking met de iets dikkere hals en bovenrand.[33] Soms zijn aan de binnenzijde van de schouder nog de vingerafdrukken te zien van het aandrukken van de rand.
Na de montage van de bovenrand op het potlichaam en het leerhard laten drogen van de ongebakken pot, is de buitenzijde opzettelijk geruwd. Dit is geen versiering maar een functionele aanpassing aan het gebruik want als er vloeistof in een pot zit, wordt het poreuze aardewerk door uitdamping glibberig en lastig hanteerbaar.

---

[30] Verhoeven 1998 afb.36, een bewerking door Menno Dijkstra van een tekening uit Lüdtke 1985. In plaats van te kloppen met een spatel (rechtsboven) kan dit ook met de platte hand zijn gedaan.
[31] De term handgevormd wordt in de dagelijkse omgang gebruikt ter onderscheiding van aardewerk dat op een draaischrijf is gevormd. De term is eigenlijk niet erg zuiver, want bij gedraaid aardewerk wordt vaak ook gewerkt met een versie van een mal of vormschotel, met name voor platgoed als bakpannen en borden, waarbij alleen de rand echt is nagedraaid (vergelijk Bitter 1995, 93-113).
[32] Verhoeven 1998, 115-120, afb.39.
[33] De grotere wanddikte is nodig voor de stevigheid bij het overbrengen van de afgesneden rand op het potlichaam.

Afb.1.37a Kogelpotaardewerk uit kuil 1F op de puzzeltafel, merendeels in kleine scherven (24LAA55).

Afb.1.37b Kogelpotaardewerk uit kuil 1G: linksboven kp-bak-2, rechtsboven kp-kog-1, midden kp-kog-6. Linksonder grijs en rechtsonder rood aardewerk (24LAA53). Schaal 1:4

Afb.1.38 Kogelpotaardewerk uit kuil 1H: boven tweemaal kp-kog-1 met diagonale vingervegen linksom (Z) en eenmaal rechtsom (S), vooraan driemaal met borstelstreek en rand van kp-bak-2 met holle steel (24LAA65)

Er zijn bij onze vondsten twee technieken toegepast: borstelstreek-afwerking door het aanbrengen van horizontale inkrassingen met een soort takkenbos, of diagonale vingervegen.[34] Voor de vingervegen is de pot omgekeerd op de ene hand gezet waarna met de vier vingers van de andere hand diepe groeven worden getrokken vanaf de bodem tot onderaan de rand. Bij onze vondsten zijn er twee richtingen van diagonale vingervegen: vanaf de voorzijde van de pot gezien linksom (van rechtsboven naar linksonder) of rechtsom (van linksboven naar rechtsonder), ook wel te benoemen als resp. Z-richting (linksom) en S-richting (rechtsom). Dit houdt waarschijnlijk verband met de vraag of de pottenbakker rechts- (Z) of linkshandig (S) was. Verreweg de meeste kogelpotten met diagonale vingervegen hebben een afwerking in Z-richting, in totaal 97 kogelpotranden, tegen 5 randen in S-richting (*tabel C*).
Bij de misbaksels komen ook wandfragmenten voor zonder herkenbare borstelstreek of vingervegen, met alleen de ruwe indrukken van het vervaardigen van het potlichaam. Het zijn waarschijnlijk vooral scherven uit het midden van de bodem.
De drie kuilen verschillen in de samenstelling van misbaksels (***Afb.1.37 en 1.38***). In de kuilen **1F** en **1G** zijn er veel meer kogelpotten met borstelstreek en in kuil **1H** zijn juist de kogelpotten met diagonale vingervegen in de meerderheid. Dit hoeft geen relatie te hebben met de chronologie van de sporen, want er kan ook een toevalsfactor zijn welke partij potten in de oven is mislukt.
De randen zijn afkomstig van slechts een paar typen in het Deventer Systeem (*tabel C,* ***Afb.1.39***). Ze kunnen gedateerd worden door vergelijking met vondsten elders.[35]

[34] In Utrecht-Bemuurde Weerd komt bij misbaksels van kogelpotten ook een afwerking voor met horizontale krassen van een spatel (Griffioen 2024 hst.7) maar dit ontbreekt bij het Alkmaarse materiaal.
[35] Zie voor de dateringen van diverse Deventer Systeem typen, gebaseerd op gedateerde vondsten elders: Bitter 2022 RAMA 25 Appendix A (p.1045-1068).

24LAA tellijst misbaksels periode 1

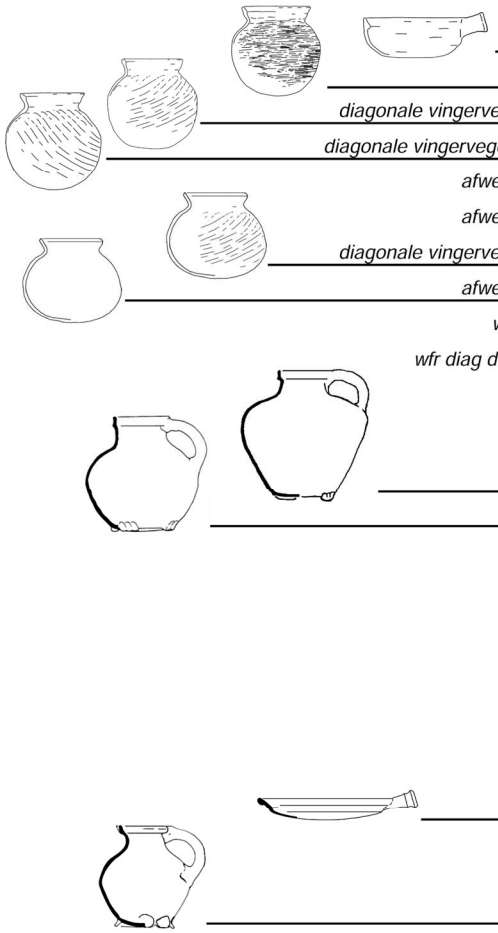

	type	kuil 1F (V55)	kuil 1G (V53B)	kuil 1H (V65)	kuil 1i (V66)	ophoging 3C (V63)	TOTAAL
	kogelpotaardewerk:						
	kp-bak-2	..	10	7	..	1	***18***
borstelstreek	kp-kog-1	11	..	13	..	..	***24***
diagonale vingervegen linksom (Z)	kp-kog-1	6	4	82	..	..	***92***
diagonale vingervegen rechtsom (S)	kp-kog-1	..	..	5	..	..	***5***
afwerking onbekend	kp-kog-1	36	6	34	..	3	***79***
afwerking onbekend	kp-kog-5	..	2	..	..	..	***2***
diagonale vingervegen linksom (Z)	kp-kog-6	..	5	..	..	..	***5***
afwerking onbekend	kp-kog-6	..	15	..	..	..	***15***
wfr borstelstreek	kp-kog-?	480	55	..	..	..	***535***
wfr diag diag vingervegen	kp-kog-?	120	5	..	1	..	***126***
wfr ruw	kp-kog-?	..	180	..	..	9	***189***
	grijs aardewerk:						
	g-kan-4	..	..	2	..	..	***2***
	g-kan-5	..	..		1	..	***1***
lobvoetenkrans	g-kan-?	..	..	1	..	..	***1***
	g-kan/pot	..	..	1	1	1	***3***
drie lobvoeten	g-kan/kom	..	..	2	..	..	***2***
lobvoeten	g-kom-?	..	1	..	..	..	***1***
	g-vst-(1)	..	1	..	..	..	***1***
	grijs wfr	..	..	10	..	1	***11***
	rood aardewerk:						
	r-bak-32	..	1	..	..	..	***1***
	r-bak-?	..	2	..	..	..	***2***
	r-gra-?	..	..	..	..	1	***1***
	r-kan-38	..	..	..	1	..	***1***
	rood fr	..	5	..	..	..	***5***
	subtotaal kogelpotaardewerk:	*653*	*282*	*141*	*1*	*13*	***1090***
	subtotaal grijs aardewerk:	..	*2*	*16*	*2*	*2*	***22***
	subtotaal rood aardewerk:	..	*7*	..	*1*	*1*	***9***
	TOTAAL:	653	291	157	5	16	***1121***

Tabel C Tellijst van misbaksels van kogelpot-, grijs en rood aardewerk uit vier kuilen en een ophoging.

De meest eenvoudige vormen van kogelpotaardewerk, met uitgebogen of geknikte randen, komen het vroegst voor, vanaf de 8ste of 9de eeuw.[36] Bij onze misbaksels bevinden zich enkele uitgebogen randen met recht afgesneden bovenkant van type kp-kog-6 – dit type is gedurende een lange periode vervaardigd, van de 9de tot in de eerste helft van de 14de eeuw. Randen met dekselgeulen zijn sporadisch al bekend van vóór 1050, maar ze zijn vanaf de 11de eeuw overheersend. Bij onze misbaksels bevinden zich slechts twee exemplaren met een dekselgeul met recht afgesneden rand, van type kp-kog-5 uit de 13de en eerste helft 14de eeuw. Verreweg de meeste randen zijn van type kp-kog-1: dekselgeulen met een verdikte rand die aan de binnenzijde schuin is afgevlakt. De specifieke randvorm van kp-kog-1 dateert tussen 1250 en 1350.

[36] De meest gevonden eenvoudig uitgebogen randen zijn: afgerond (varianten: kp-kog-4, -9 en -10), aan de bovenzijde afgeplat (kp-kog-2) of aan de bovenzijde recht afgesneden (kp-kog-6, gefacetteerd kp-kog-8) of voorzien van een kraagrand (kp-kog-7 en -11). Vergelijk Verhoeven 1998, 252-255.

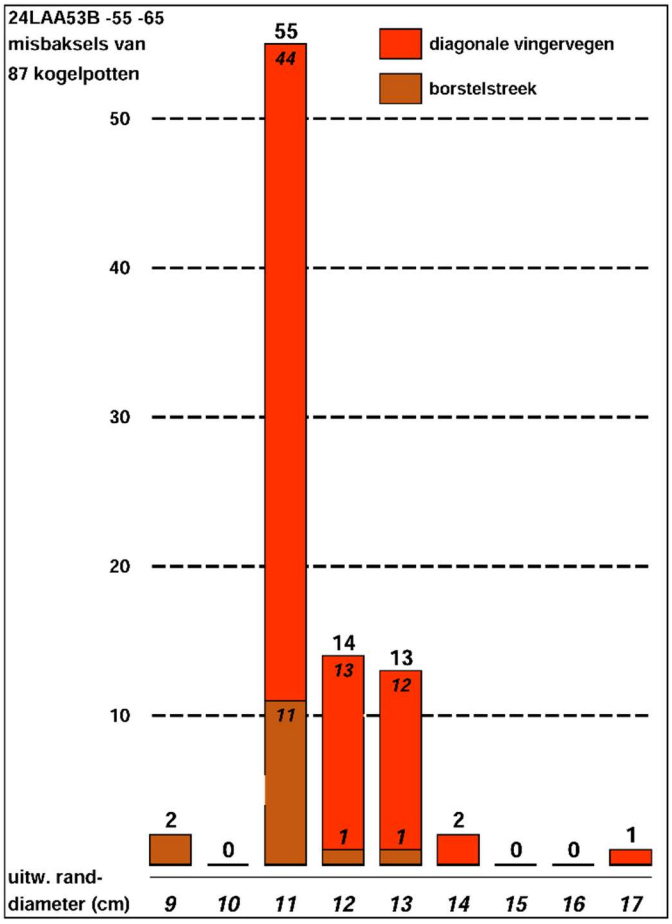

Tabel D Uitwendige diameter van kogelpotranden

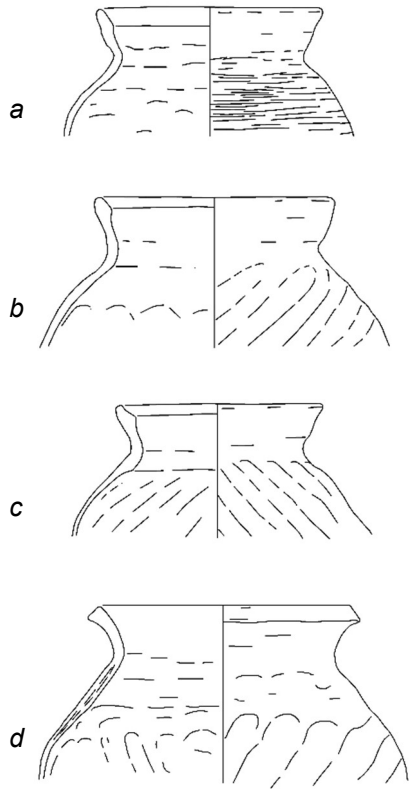

Afb.1.39 Randen a-c kp-kog-1, d kp-kog-6
a borstelstreekafwerking, b-d vingervegen

De talrijke randen van type kp-kog-1 in de vondstcomplexen zijn zeer uniform uitgevoerd, met vrijwel dezelfde hoogte en hellingshoek van de rand. De diameters lopen weinig uiteen (*tabel D*). Maar liefst 63% van de randen heeft een buitendiameter van 11 cm en 31% van 12-13 cm. Slechts een paar randen zijn iets kleiner dan wel iets groter. De kleinste heeft een buitenmaat van 9 cm, de grootste een buitenmaat van 17 cm
Verhoeven heeft de diameter van de halsopeningen gebruikt als maatstaf voor de potgrootte en vergelijkt diverse vondstcomplexen uit de 8ste tot de 13de eeuw met elkaar.[37] Hij constateert dat er een flinke variatie was in de afmetingen van de kogelpotten, maar dat er geen tweedeling is te zien tussen groot en klein. De halsopeningen lopen uiteen van 8 tot 18 cm met uitschieters naar 5 en naar 32 cm. De mediaan (gemiddelde halsopening) ligt steeds tussen 12 en 15 cm.
De halsopening van de Alkmaarse kogelpotten in dit onderzoek zal ongeveer 3 cm kleiner zijn dan de diameter van de buitenrand. Daarmee zijn ze met een gemiddelde van circa 8-9 cm wel een stuk kleiner dan de gemiddelden die Verhoeven vaststelde. Dit zou kunnen samenhangen met veranderingen in de gebruiksfuncties van de kogelpotten voor opslag, voedselbereiding en -opdiening. Te denken valt aan de opkomst van kannen en potten van andere keramieksoorten voor de opslag.

In kuilen **1G** en **1H** zijn er van kogelpotaardewerk ook enkele bakpannen vertegenwoordigd van type kp-bak-2. Het zijn diepe en kleine komvormige bakpannen met een recht afgesneden rand en een korte holle steel.

[37] Verhoeven 1998, 257-259.

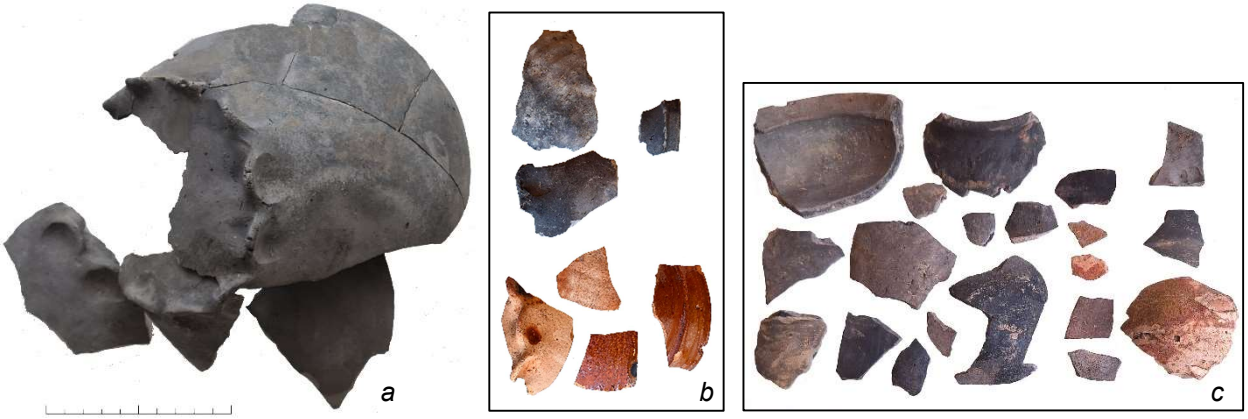

Afb.1.40 Misbaksels en ongebruikt grijs en rood aardewerk: a. uit misbakselkuil 1H (24LAA65), b. uit misbakselkuil 1i (24LAA66), c uit ophogingslaag 3C (24LAA63). Circa schaal 1:4.

Er zijn in de kuilen **1G**, **1H** en **1i** ook misbaksels gevonden van grijs en rood aardewerk, afkomstig van bakpannen, grapen, kannen, kommen en een vuurstolp (*tabel C*, ***Afb.1.40***). Met uitzondering van de bakpannen zijn ze steeds voorzien van bodems met lobvoeten, ook de grape. De herkenbare vormen in het Deventer Systeem (g-kan-4, g-kan-5, r-bak-32, r-kan-38) zijn alle te dateren tussen 1250/1275 en 1350/1400.[38]

Opvallend genoeg lijkt het bij onderzoek onder de microscoop (6x vergroot) erop dat de baksels van het grijs en rood aardewerk dezelfde samenstelling hebben als die van het kogelpotaardewerk (zie hierboven). Er is kennelijk dezelfde klei voor gebruikt die op gelijke wijze is geprepareerd.
Het feit dat de misbaksels samen zijn gedumpt doet vermoeden dat deze late kogelpotten niet, zoals vaak aangenomen, in simpele kuilen werden gebakken maar wellicht samen met het grijze aardewerk in de oven.

Vanouds wordt aangenomen dat er voor het handgevormde kogelpotaardewerk een andere bedrijfsvoering is geweest met een geringe investering in hulpmiddelen, in tegenstelling tot het grijs en rood aardewerk dat is gemaakt met gebruik van een draaischijf en een pottenbakkersoven. Kogelpotaardewerk zou zijn gebakken volgens een primitieve technologie die verwant was met het handgevormde Deense 'jydepot-aardewerk' uit de 16de tot 19de eeuw. Hier werd het vaatwerk niet in een oven gebakken maar in een kuil die werd afgedekt met grond om de keramiek langdurig te stoven. Volgens Verhoeven is kogelpotaardewerk vervaardigd in huishoudelijke productie, dat wil zeggen in eigen huis door de huisvrouw zelfgemaakt voor eigen gebruik.
Vanaf de 13de eeuw kwam er een overgangsfase naar een werkplaatsproductie waarin aardewerk vervaardigd werd door gespecialiseerde ambachtslieden die hun producten op de markt of vanuit huis verkochten. De technologie werd vermoedelijk in Holland en Utrecht geïntroduceerd door immigranten uit Vlaanderen[39] die in de steden hun werkplaatsen oprichtten en hun waren op de markt brachten. Het betere grijs en rood aardewerk uit deze werkplaatsen verdrong vervolgens in de eerste helft van de 14de eeuw het kogelpotaardewerk.

[38] Zie Bitter 2022 RAMA 25 blz.1041-1068 Appendix A en www.deventersysteem.nl.
[39] Griffioen 2024. De Hollandse en Utrechtse producten zijn sterk verwant aan pottenbakkersafval uit Brugge, Kortrijk en Mechelen.

De overgang van handgevormd naar gedraaid aardewerk is echter niet zo abrupt geweest als vaak gedacht werd. Er zijn inmiddels vondsten bekend uit o.a. laat-13de-eeuwse pottenbakkerijen in Leiden, Haarlem en Utrecht waarin gelijktijdig zowel handgevormd kogelpotaardewerk werd gemaakt als gedraaid grijs en rood aardewerk. Het rood aardewerk heeft spaarzaam aangebracht loodglazuur en moet daarom wel in een aparte ovengang zijn gebakken onder zuurstofrijke omstandigheden. Recent zijn door Griffoen de resultaten gepubliceerd van de opgraving van een dergelijke pottenbakkerij bij de Zeedijk in Utrecht, in de stadswijk Bemuurde Weerd.[40] Hij beschrijft dat het late kogelpotaardewerk aan de buitenzijde is geruwd met horizontale borstelstreek, of met een soort spatel horizontaal gekrast, of met diagonale vingervegen. Behalve de kogelpotten werden bakpannen vervaardigd van kogelpotaardewerk en ook waren er kommen en bolle kannen op standring waarvan de vorm was gebaseerd op die van de kogelpot. Dit materiaal is gevonden samen met vroege vormen van grijs en rood aardewerk, met name voorraadpotten, kannen, kommen en kookpotten (grapen) op lobvoeten. Het handgevormde kogelpotaardewerk komt hier - net als in Alkmaar- van dezelfde klei als het grijs en rood aardewerk en is even hard en dunwandig gebakken. Er zijn ook kogelpotten gemaakt van rood aardewerk, maar dan op een draaischijf waarbij de bodem lensvormig is bijgesneden.

Griffioen dateert deze vondsten in het laatste kwart van de 13de eeuw, onder meer door ze te vergelijken met de vroegste vondsten van grijs en rood aardewerken misbaksels uit enkele andere vindplaatsen. Hij schetst een ontwikkeling waarbij het grijs en rood aardewerk in het eerste kwart van de 14de eeuw het kogelpotaardewerk verdringt. Bij de pottenbakkerijen in Haarlem-Antoniestraat en Leiden-Haarlemmerstraat[41] komen in het laatste kwart van de 13de eeuw de producten van alle drie baksels gelijktijdig voor en deze zijn vergelijkbaar met de vondsten van Utrecht-Zeedijk. Vroege vondstcomplexen met uitsluitend grijs en rood aardewerken misbaksels zijn Haarlem Frankestraat, Breda en Utrecht-Oudenoord[42] - Griffioen plaatst ze alle na 1300. De rood aardewerken grapen uit de late 13de eeuw hebben nog lobvoeten, vergelijkbaar met kommen, kannen en potten. Na 1300 worden grapen met lobvoeten opgevolgd door grapen op poten.

Samenvattend, hier rijst de vraag of het kogelpotaardewerk toen samen met het reducerend gebakken grijze aardewerk in ovens werd gebakken. Hierop wijst het gegeven dat de misbaksels gezamenlijk zijn gedumpt.
Het is denkbaar dat de overgang van huishoudelijke naar werkplaatsproductie begon met de vervaardiging van kogelpotaardewerk met verbeterde technieken: in de kleibereiding, het (beperkte) gebruik van een draaischijf bij het vormen van randen en het bakken in een oven.

[40] Griffioen 2024 hst.7.
[41] Griffioen 2024 hst.7. Met een verwijzing naar Jacobs e.a. 2002 (Haarlem Antoniestraat) en Land 1984 (Leiden Haarlemmerstraat). Griffioen geeft sterke argumenten dat de datering van de vondsten uit Haarlem-Antoniestraat een halve eeuw jonger moet zijn dan destijds door de eerste onderzoekers is opgeschreven.
[42] Met een verwijzing naar Van Rooijen 1993 (ongepubliceerde doctoraalscriptie Universiteit van Amsterdam over Utrecht-Bemuurde Weerd), De Kievith 2014 (Breda) en Numan 1987 (Haarlem Frankestaat, destijds minstens een halve eeuw te vroeg gedateerd).

24LAA tellijst misbaksels: ophoging 3/4D (24LAA14); puinlaag 4C-a (24LAA24); puinlaag 5D (24LAA15)

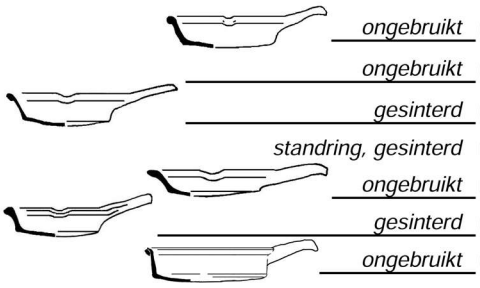

	type	*3/4D*	*4C-a*	*5D*
ongebruikt	r-bak-1	..	1	..
ongebruikt	r-bak-2	..	..	1
gesinterd	r-bak-2	1	..	..
standring, gesinterd	r-kom/kop	1	..	..
ongebruikt	r-bak-17	..	1	..
gesinterd	r-bak-23	..	..	1
ongebruikt	r-bak-41	..	1	..
platte steel, ongebruikt	r-bak-?	..	1	..
platte stelen, gesinterd	r-bak-?	..	..	2
ongebruikt	r-bak-?	..	..	1
zware platte steel, ongebruikt	r-bak/vet	..	1	..
	TOTAAL:	**2**	**5**	**5**

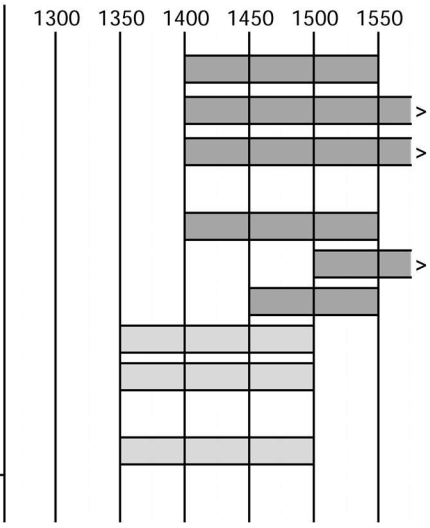

Tabel E Tellijst van misbaksels en ongebruikt rood aardewerk, gevonden als opspit in sporen uit de 15de of eerste helft van de 16de eeuw

Rood aardewerken misbaksels in latere sporen

Uit een paar latere sporen zijn alleen rood aardewerken misbaksels aanwezig, in totaal 12 exemplaren. Ze zijn bij het bakken oververhit of ze lijken ongebruikt te zijn geweest (*Afb.1.41*). De misbaksels komen uit de ophoging **3/4D**, de onderlaag van kleivloer **4C** en de puinlaag **5D** (*Tabel E*)**.** De typen dateren uit de 15de tot eerste helft van de 16de eeuw. Om onduidelijke reden zijn het vrijwel uitsluitend bakpannen, van minstens 5 verschillende typen. De enige andere vormen zijn een bodem met standring van een kop of kom en de zwaar uitgevoerde platte steel van een vetvanger of een heel grote bakpan.
Uit de insteek van waterput 7/8E komt nog een versinterd pootje van een rood aardewerken grape die aan een stuk baksteen was vast gebakken, vermoedelijk opspit uit de 16de of 17de eeuw (*Afb.1.41c*).
Deze misbaksels zijn afkomstig van een latere fase van de pottenbakkerij.

Afb.1.41 Misbaksels en ongebruikt rood aardewerk (schaal circa 1:4):
- *a. uit de onderlaag van vloer 4C in A939, uit circa 1375/1450 (24LAA24)*
- *b. uit puinlaag 5D in de achteraanbouw van A939, uit circa 1400/1550 (24LAA15)*
- *c. uit de insteek van waterput 7/8E van A940, uit de 17de eeuw? (24LAA18)*

Metaalvondsten[43]

Uit de opgraving komen 43 voorwerpen van metaal met uiteenlopende gebruiksfuncties – de meeste ijzeren spijkers zijn al in het veld gedeselecteerd. De belangrijkste vondsten worden hieronder beschreven.
Het merendeel van de metaalvondsten komt uit de bovenlaag 9E. Het meeste is van messing oftewel geelkoper, een legering van koper en zink. Enkele voorwerpen zijn van brons, een legering van koper en tin.

Munten en penningen

De meest gevonden objecten zijn munten en penningen.

Afb.1.42 Middeleeuwse munten (schaal 2:1):
- a. Bronzen 'follis', een munt van Byzantijns keizer Michael IV 1034-1041, uit bovenlaag 9E (24LAA5-XAA: diameter 2,8 cm, keerzijde in slechte staat; voorzijde wapenschild van kruis met parels en Griekse inscripties IC XC NI KA = Jezus Christus Overwinnaar)
- b. Koperen (?) munt,15de eeuw, uit leemvloer 4C van A939 (24LAA26-XAi: diameter 1,8 cm, voorzijde gelijkarmig kruisteken binnen onleesbare randtekst; keerzijde onleesbaar)

Heel opmerkelijk is de oudste munt uit de opgraving, gevonden in de bovenlaag 9E. Het is een 'follis', geslagen door de Byzantijnse keizer Michael IV tussen 1034 en 1041 (***Afb.1.42a***). Op de voorzijde staat een kruis met de inscripties IC XC NI KA, een Griekstalige verwijzing naar Jezus Christus (IC XC) als overwinnaar (nika). De keerzijde is onleesbaar. De ontdekking van deze 11de-eeuwse munt is heel bijzonder. Hij dateert zo'n twee en een halve eeuw vóór de aanleg van de Laat en is ruim een halve eeuw ouder dan de eerste kruistocht. De munt is wellicht naar het noorden gekomen via regulier handelsverkeer met het Middellandse Zeegebied.

Een flinterdun muntje, dat wellicht is gebruikt als hanger getuige het gaatje, vertoont aan de voorzijde een gelijkarmig kruis en een onleesbare randtekst, terwijl de keerzijde onleesbaar is (***Afb.1.42b***). Hij is vermoedelijk ofwel van koper ofwel een legering van koper en zilver, maar de metaalsoort is op het oog lastig te bepalen.
De voorzijde heeft het meeste weg van 15de-eeuws klein zilvergeld. De munt komt uit de 15de-eeuwse leemvloer 4C.

[43] Met dank ook aan vrijwilliger Ron van Wezep voor assistentie bij de detectie en conservering van diverse metaalvondsten.

Uit de bovenlaag 9E en uit 18de-/19de-eeuwse sporen komen diverse 17de- en 18de-eeuwse koperen duitjes, 19de-eeuwse Nederlandse bronzen 1-Centsmunten, een Belgische bronzen munt van 2 centimes en enkele messing rekenpenningen uit Neurenberg (***Afb.1.42c-l***).

Afb.1.42 Munten en penningen (schaal 1:1):
- c. Koperen duit uit Utrecht uit 1637, uit bovenlaag 9E (24LAA51-XAC voorzijde wapenschild Utrecht, keerzijde TRAIECTVM 1637).
- d. Koperen duit uit Zeeland uit 1648, uit de demping 9C van kelder 8D in 1933 (24LAA58-XAA: voorzijde Hollandse maagd binnen tuin met wapenschild van Zeeland, keerzijde ZEELANDIA 1648, circa 2 cm).
- e. Koperen duit van West Friesland uit 1663, stortvondst (24LAA67-XAA: voorzijde wapenschild van Holland, keerzijde WEST FRISIAE 1663).
- f. Koperen duit uit Zeeland uit 1781, uit mortelplek 8/9G in A940 (24LAA11-XAE: voorzijde wapenschild Zeeland met randtekst LUCTOR ET …, keerzijde binnen rococo cartouche een onleesbaar beeldmerk met eronder 1781, sterk gesleten).
- g. Koperen duit uit de stad Utrecht uit 1789, uit mortelplek 8/9G in A940 (24LAA11-XAA: voorzijde wapen van Utrecht tussen 2 gaande leeuwen, keerzijde STAD UTRECHT 1789, diameter 2,2 cm, weinig gesleten).
- h. Koperen munt van 1 Cent uit Nederland, met een gekroonde W en jaartal 1826, uit mortelplek 8/9G in A940 (24LAA11-XAB).
- i. Koperen munt van 2 Centimes uit België, 19de eeuw, sterk gesleten, uit bovenlaag 9E (24LAA32-XAG: voorzijde afgesleten koninklijk monogram en randschrift ROI DE … (jaartal eronder afgesleten), keerzijde onleesbaar wapenschild met zittende leeuw met randschrift L UNION … … ORCE, eronder 2 CENTs).
- j. Messing rekenpenning uit Neurenberg, midden 18de eeuw, uit bovenlaag 9E (24LAA1-XAL: voorzijde buste met randschrift … en IHDG, keerzijde struik?).[44]
- k. Messing rekenpenning uit Neurenberg, 1689-1694, uit bovenlaag 9E (24LAA32-XAB: diameter 2,2 cm, voorzijde bustes van Mary en Willem met randtekst WILHELM.ET.MARIA.REX.ET.REGINA; keerzijde: gekroond wapenschild met wapens van Engeland, Schotland, Ierland en Frankrijk met randtekst IOHANN.WEIDINGERS.RECHN.PFENNING = Hans Johann Weidinger 1670-1727).
- l. Messing rekenpenning uit Neurenberg, 19de eeuw, uit bovenlaag 9E (24LAA1-XAM : voorzijde anker en randschrift RECHEN PFENNIG, keerzijde SPIEL MARKE in lauwerkrans).

[44] Vergelijk de penning van George II (uit 1727-1760) met struik bij Mitchiner 1988 nrs.1922-1923.

Kledingattributen

Een bronzen bolknoop met vlechtwerkmotief uit de bovenlaag 9E dateert uit de 16de of eerste helft van de 17de eeuw (***Afb.1.43a***).[45] Een tweede bolknoop is van messing en toont een rozet omgeven door krullen (***Afb.1.43b***).[46] Hij is gevonden in de puinrijke onderlaag van de 16de-eeuwse vloer 5D. Uit de bovenlaag 9E komt de derde knoop, eveneens van messing, schijfvormig met een gaatje en versierd met een achtpuntige ster van stippels (***Afb.1.43c***). In het veel jongere spoor 8/9G is een 16de-eeuws kledinghaakje van messing gevonden van een sierlijk model met strikken (***Afb.1.43d***).[47] Uit de bovenlaag 9E komt een ovaal medaillon van messing met een afbeelding van Maria met kind die is voorzien van een randtekst van Chinese tekens, 19de of vroeg 20ste -eeuws (***Afb.1.43e***).

Afb.1.43 Kledingsluitingen en een hangertje (schaal 2:1):
- a. Bronzen bolknoop met vlechtwerkmat-motief, uit bovenlaag 9E (24LAA1-XAB: onderkant met lus-oog afgebroken, diameter 1,6 cm).
- b. Messing bolle knoop met rozetmotief 16de-17de eeuw, uit de 16de-eeuwse puinlaag onder vloer 5D in de achteraanbouw van A939 (24LAA15-XAA: diameter 1,3 cm, oogje afgebroken.
- c. Messing schijfvormige knoop met gaatje en gestippeld octagram, uit bovenlaag 9E (24LAA51-XAG: diameter 2,0 cm).
- d. Messing kledinghaakje, uit mortelplek 8/9G in A940 (24LAA11-XAF: lengte 3,5 cm, haakje afgebroken).
- e. Messing medaillon met Maria en kindje Jezus en een randschrift met Chinese tekens, achterzijde onversierd, uit bovenlaag 9E (24LAA32-XAE).

---

[45] Vergelijk Baart e.a. 1977 nrs.319 (1575-1650); Lenting e.a. 1993 Bourtange p.422 afb.69 (eind 16de eeuw); Gawronski/ Kranendonk 2018, 539 (2x tin, 1ste helft 17de eeuw), 588 basisvorm Ae10.

[46] Vergelijk Baart e.a. 1977 nrs.245-256 en 294-297 (1575-1650); Lenting e.a. 1993 Bourtange blz.423 afb.78-83 (eerste helft 17de eeuw); Gawronski/ Kranendonk 2018, blz.538 (eerste helft 17de eeuw), blz.588 basisvorm Ae10.

[47] Vergelijk Gawronski/ Kranendonk 2018, blz.537 (16de eeuw); een volstrekt identiek exemplaar (van dezelfde mal!) bij Bailey 2023 fig.12.1 (16de eeuw).

Uit de 14de-eeuwse ophoging 3/4D komt een messing riemtong die is gemaakt voor een leren riempje van slechts 0,5 cm breed (***Afb.1.43f***)). Uit de 15de-eeuwse leemvloer 4C van A939 komen twee ronde riemgespen van messing, één kleine gesp met en één zonder middenstijl (***Afb.1.43g en -h***)

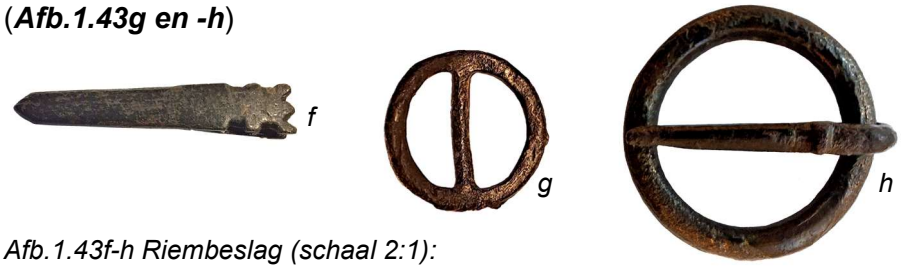

Afb.1.43f-h Riembeslag (schaal 2:1):
- f. Messing riemtong, uit de 14de-eeuwse ophoging 3/4D (24LAA14-XAF: lengte 3,2 cm)
- g. Messing ronde gesp met middenstijl, uit de 15de-eeuwse leemvloer 4C van A939 (24LAA26-XAA: diameter 1,9 cm)
- h. Messing ring gesp met angel, uit de 15de-eeuwse leemvloer 4C van A939 (24LAA26-XAH: diameter 3,0 cm)

Vingerhoedjes

Er zijn vijf messing vingerhoedjes gevonden van verschillende typen.[48] Twee exemplaren hebben een rossige kleur en zijn mogelijk gemaakt van een koperlegering met zink van een mindere kwaliteit.

Vingerhoedjes werden vanaf de 14de eeuw op grote schaal geproduceerd in Neurenberg, maar waarschijnlijk ook in de Maasvallei waar geelgieters een variatie aan huishoudelijke artikelen produceerden in Luik, Hoei, Namen en Dinant. Vanaf de 15de eeuw kwam het ambacht ook in diverse andere plaatsen op, onder andere Doornik, Brussel, Mechelen, Middelburg en Aken. Neurenberg was in de 16de eeuw de grootste producent, door de vestiging van meer dan 90 bedrijven. Op sommige vingerhoedjes staan merken - deze zijn vermoedelijk vooral aangebracht in Neurenberg (***Afb.1.44a***).
Vanaf begin 17de eeuw werden vingerhoeden ook vervaardigd in Amsterdam, Haarlem en andere West-Nederlandse steden.

Vingerhoeden werden aanvankelijk gegoten, of gehamerd door een plaatje koper met een drevel in een mal te forceren (***Afb.1.44a-c***). De gegoten exemplaren zijn dikwandig en zwaarder.
In Neurenberg werd de productie rond 1530 verfijnd dankzij een verbetering van de kwaliteit van het zink waardoor het metaal meer buigzaam was. Een plaatje messing werd dan met een drevel in een reeks opvolgende holtes 'geperst'. Daarnaast werden tot in de 19de eeuw de meeste vingerhoedjes nog gegoten.

De putjes werden aanvankelijk één-voor-één gehamerd of geboord (deze zijn perfect rond). Begin 17de eeuw werd door de Amsterdamse vingerhoedenmaker Gerart van Slangenborch een rad of wielstempel uitgevonden waarmee de putjes werden gewalst (***Afb.1.44d***). Zijn uitvinding verbreidde zich snel naar andere steden. Met een wielstempel kon ook een vlak plaatje worden voorzien van putjes waarna een vingerhoed werd gemaakt door het plaatje te buigen en daarna te solderen, met een verticale zijnaad en een apart ingezette top.
De belangrijkste vingerhoedenmakers richtten in 1686 een kartel op waardoor de bedrijven in Amsterdam, Vianen, Utrecht en De Bilt de markt een eeuw lang beheersten. In de tweede helft van de 18de eeuw verliep de Nederlandse productie door de grote concurrentie van import uit Engeland, Duitsland en andere landen.
Vanaf de uitvinding ervan in Engeland in 1780 werd de handmatige methode van persen vervangen door machinaal 'diep trekken' van koperplaatjes. Een opvallend verschil in de

[48] Zie Langedijk/ Boon 1999, 17-27.

vormgeving is dat bij deze techniek de rand van de vingerhoed naar buiten wordt omgeslagen (***Afb.1.44e***). In Amsterdam blijken de diep getrokken vingerhoedjes vooral te zijn geïmporteerd uit Engeland en Duitsland.

Afb.1.44 Vijf vingerhoedjes (schaal 2:1):
- a. Messing vingerhoed, 16de eeuw, uit de vlijlaag zand onder keldervloer 6B van A939 (24LAA60-XAA: hoog 2,2 cm en diameter 2,0 cm, 8 gram, gegoten, ronde putjes spiraalsgewijs van onderrand naar top met rad aangebracht met merk klavertje-drie aan begin van de spiraal – zie inzet).[49]
- b. Messing vingerhoed, 16de-17de eeuw, uit mortelplek 8/9G in A940 (24LAA11-XAG: hoog 1,9 cm en diameter 1,6 cm, 4 gram, gehamerd of geperst, rechthoekige putjes gehamerd spiraalsgewijs van onderrand naar top).[50]
- c. Rossige messing vingerhoed, uit de insteek van waterput 7/8E van A940 (24LAA18-XAA: hoog 2,0 cm en diameter 1,5 cm, 3 gram, gehamerd?, kleine ronde putjes geslagen spiraalsgewijs op zijwand en op top, onderaan de zijwand twee bandjes met muizentand-motief, sleets).
- d. Rossige messing vingerhoed, uit bovenlaag 9E (24LAA31-XAD: hoog 2,3 cm, 3 gram, geperst?, ronde putjes met een wielstempel aangebracht en op de top handmatig geslagen, 2 banden met radering onderzijde, groot stuk uitgebroken).[51]
- e. Messing vingerhoed, cilindrisch met omgeslagen rand, eind 18de-19de eeuw, uit bovenlaag 9E (24LAA51-XAB: hoog 1,7 cm en diameter 1,4 cm, 1 gram maar zijwand deels weg, afwijkend cilindrisch model, diepgetrokken met omgeslagen rand, putjes met wielstempel aangebracht).[52]

Overige metaalvondsen)

Een heel simpel gewichtje is een netverzwaring van een opgerold plaatje lood (***Afb.1.45a***). Hij is gevonden in de misbakselkuil 1G, uit circa 1300.
Van lood is ook een conisch spinsteentje, het vlieggewicht voor het spinnen van wol met een spinhout, welke is gevonden in de 14de-eeuwse ophogingslaag 3/4D (***Afb.1.45b***).
Uit latere sporen komen twee gewichtjes en een tonvormig voorwerpje. De datering is niet te bepalen want ze kunnen als opspit lange tijd hebben 'rond gezworven'. Het eerste is een cilindrisch blokgewichtje van lood, met een rond gaatje bovenin van een oog of greep

[49] Vingerhoed afb.44a (24LAA60-XAF): zie Langedijk/Boon 1999 afb.69 (16de eeuw).
[50] Vingerhoed afb.44b (24LAA11-XAG): zie Langedijk / Boon 1999 afb.11, afb.62 cat.46, afb.67.
[51] Vingerhoed afb.44d (24LAA31-XAD): zie Langedijk/Boon 1999 afb.75-77 cat.151, 152, 157 (1600-1650/1800).
[52] Vingerhoed afb.44e (24LAA51-XAB): zie Langedijk/Boon 1999 afb.31-32.

(***Afb.1.45c***), met een gewicht van 124 gram. Het tweede is een sterk beschadigd sluitgewichtje van brons, een erg klein bakje met een diameter van 2,5 cm (***Afb.1.45d***).
De functie van een loden tonvormig voorwerpje van slechts 1,7 cm hoog is onbekend (***Afb.1.45e***) - mogelijk ook een gewicht?
Van messing is er nog een klein muurhaakje met uivormige knop, gevonden in A939 tussen puin uit de eerste helft 17de eeuw (***Afb.1.45f***). Hij kan zijn gebruikt om iets op te hangen of bijvoorbeeld behoren tot hang- en sluitwerk van een venster.

Afb.1.45 Overige metaalvondsten (schaal 1:1):
- a. Loden netverzwaring als opgerold plaatje, uit misbakselkuil 1G (24LAA52-XAB: lengte 2,2 cm)
- b. Spinloodje, uit ophoging 3/4D (24LAA14-XAA: conisch model diameter 1,8 cm en hoog 0,7 cm)
- c. Loden blokgewicht, uit puin en zand in kelder 8B van A939, van sloop in 1933 (24LAA59-XAA: cilindrisch diameter 3,6 cm gewicht 125 gram)
- d. Bronzen sluitgewichtje, zwaar beschadigd, uit bovenlaag 9E (24LAA51-XAE:, diameter 2,5 cm, hoog 0,7 cm, ingedeukt)
- e. Tonvormig loden voorwerpje voor onbekende functie, uit bovenlaag 9E (24LAA1-XAD: netjes afgewerkt, lengte 1,7 cm en diameter 1,3 cm)
- f. Messing muurhaakje met uivormige knop, onderlaag puin van vloer 6F in de achteraanbouw van A939 (24LAA7-XAA)

6 Samenvatting en conclusies

In het pve zijn vijf onderzoeks vragen gesteld.

1. Uit welke tijd dateert de eerste bewoning van het terrein en wat voor structuren zijn dit?

De Laat is van oorsprong gegraven als afwatering vanaf de strandwal. De strandwal is een natuurlijke zandrug waarop in de 10de eeuw de eerste nederzetting van Alkmaar is ontstaan. Een kleine duinheuvel lag onder de zuidhelft van het Ritsevoort en een flinke heuvel bevindt zich onder de Grote Kerk. Omdat het tussenliggende terrein op de strandwal nog relatief laag was, heeft men omstreeks 1300 de Laat gegraven. De naam ‘Laat’ betekent dan ook ‘afwatering’. De eerste resten van bewoning in de opgraving dateren van omstreeks 1300/1325. Op beide locaties zijn huisvloeren van gestampte grijze leem gevonden, maar de plattegronden zijn erg onvolledig (zie ook bij vraag 6). Ze zijn flink doorgraven door alle latere bouwactiviteiten, onder meer de betonnen funderingen van warenhuis V & D. Onder deze huisvloeren is pottenbakkersafval gevonden van omstreeks 1300 maar geen sporen van het bedrijf zelf. De pottenbakker zal in de nabije omgeving hebben gewoond en gewerkt.

2. Wat is de eerste terreininrichting van de percelen geweest en zijn daar in de loop der tijd wijzigingen in gekomen?

Tot 1933 was het onderzoeksterrein ingericht in twee smalle percelen, in 1832 aangeduid met kadasternummers A939 en A940, het westelijke A939 was 4,5 meter breed en het

oostelijke A940 circa 4 meter. Deze verkaveling gaat terug op de eerste terreininrichting rond 1300/1325. Achter elk huis lag een tuin, die doorliep tot aan de gracht van de Vijversloot (buiten het opgravingsterrein).

3. Welke resten van huizen en bijgebouwen zijn aanwezig en wat is daarvan de datering?

Op A939 had het eerste huis rond 1300 ondiepe bakstenen funderingen voor een houten opbouw en het was voorzien van leemvloeren. De achtergevel werd op circa 15 meter van de huidige rooilijn van de Laat ingemeten. Omstreeks halverwege het huis zijn resten gevonden van een mogelijke haardplaats en een askuil. Van het eerste huis op A940 zijn alleen leemvloeren gevonden en een vierkante bakstenen haardvloer. In beide huizen zijn rode bakstenen van 28x13,5x6,5/7 cm toegepast.

De eerste huizen op A939 en A940 zijn beide door brand getroffen. De brand is in het tweede kwart van de 14de eeuw te dateren, gezien de vondsten eronder en erboven. Het gaat hoogst waarschijnlijk om de stadsbrand van 25 mei 1328, die bekend is uit een schriftelijke bron en door opgravingen bij het Waagplein in 2003, Koorstraat/Heul 1 in 2011 en Schoutenstraat 36-38 in 2014.

Na de brand van 1328 is het huis op A940 herbouwd, waarvan wederom alleen een leemvloer en een haardplaats resteren. Op A939 is een tijdlang geen herbouw gekomen.
In de 15de eeuw zijn op beide percelen tegelijkertijd bakstenen huizen gebouwd, van dezelfde geel/rood geaderde bakstenen van 22x11x5 cm. Het meest is gevonden van het huis op A939, 4,5 meter breed met de achtergevel op 16 meter uit de straat. Een tussenmuur voor de achterkamer is op circa 11 meter gedocumenteerd en vermoedelijk had het huis 3 vertrekken achter elkaar. De resten van de tussenmuur tussen een middenvertrek en een voorvertrek zijn niet meer terug gevonden aks gevolg van latere verstoringen. Van het huis op A940 is alleen de oostelijke zijmuur gelokaliseerd en een vermoedelijke tussenmuur op 10 meter vanaf de straat. De resten waren dermate ondiep dat er van latere bouwfasen op A940 weinig is terug gevonden.
Het huis op A939 heeft in de 16de en 17de eeuw een paar verbouwingen gehad, met een nieuwe tussenmuur op 9 meter vanaf de straat en met plavuizenvloeren. Aan de achterzijde is een zomerkeuken toegevoegd. Op circa 5 tot 7 meter vanaf de straat is circa 1575/1650 in het middenvertrek tegen de oostelijke zijmuur een bedsteekelder gemaakt, met een waterput ernaast. Vanwege lekkage is deze kelder later vervangen door een minder diepe bedsteekelder. Inmiddels is ook de zomerkeuken vernieuwd.
Omstreeks 1700 zijn beide panden op A939 en A940 herbouwd op dezelfde funderingen. De ondiepe bedsteekelder in A939 werd gedempt en er kwam meer achterin een nieuwe bedsteekelder die tot 1933 in gebruik bleef. De zomerkeuken van A939 werd nogmaals vernieuwd. Op A940 moet ook een zomerkeuken zijn geweest, maar hiervan werden slechts een stookplaats, een waterkelder en een waterput gevonden.

4. Welke resten van waterputten, beerputten en afvalkuilen zijn aanwezig en wat is daarvan de datering?

In de opgraving zijn op A939 en op A940 slechts twee waterputten aangetroffen, beide geheel van baksteen, en op A940 ernaast een waterkelder. Er zijn geen beerputten of riolen gevonden. Deze bevonden zich mogelijk ooit meer naar achteren in de achtertuin, die in 1925 is weggegraven voor de kelder van Vroom en Dreesmann.
Er zijn in de opgravingen geen vondstcomplexen van enige omvang gevonden, behalve de kuilen met pottenbakkersafval.

5 Welke aanwijzingen zijn er voor de economische activiteiten van de bewoners (boeren, ambachtslieden, kooplui)?

Onder het westelijke huis A939 en achter het oostelijke huis A940 zijn een laag en kuilen gevonden met misbaksels van een pottenbakkerij. Het bestaat grotendeels uit zogenaamd 'kogelpotaardewerk'. Omdat het poreuze aardewerk spekglad wordt als er een vloeistof in zit, is de buitenzijde bewerkt voor een betere grip: een deel van de kogelpotten heeft diagonale ribbels gekregen, 'vingervegen'. Andere zijn voor het bakken ruw afgeborsteld met horizontale krassen, 'borstelstreek'. Er zijn ook enkele halfbol-vormige bakpannetjes met een korte holle steel. Een klein deel van de misbaksels is wél op een draaischijf gedraaid. Enkele zijn gebakken in zuurstofarm gestookte ovens ('reducerend') en hebben een grijs baksel. Andere zijn in zuurstofrijke ovens rood gebakken (oxiderend) en voorzien van spaarzaam opgebracht loodglazuur. Het zijn grijze en rode kannen, rode bakpannen en rode grapen.

Literatuur

Baart, J.M. et al. 1977: *Opgravingen in Amsterdam; 20 jaar Stadskernonderzoek*, Amsterdam.

Bailey, G., 2023: *Buttons & fasteners 500 BC - AD 1840,* Ipswich.

Berg, G. van den, e.a., 2022: De voorgangers van warenhuis Spruyt. Archeologisch en historisch onderzoek bij Langestraat 64-66 in 2001 (01LAN), in: P. Bitter (red.), *Zeven eeuwen wonen, werken en winkelen in de Langestraat van Alkmaar. Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek bij Langestraat 16-18, 64-66 en 52-62 in 2000, 2001 en 2015*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse monumenten en Archeologie 25), 79-227.

Bitter, P., 1995: *Geworteld in de bodem*, Alkmaar (Publikaties over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie, 1).

Bitter, P., R. Roedema e.a., 2009: *Huizen, havens en handel. Opgravingen bij de Waag en onder het Waagplein (1997-2003)*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie 13).

Bitter, P., 2012: Alkmaar Koorstraat/Heul 1, in: TGVteksten & presentatie (red.), *De archeologische kroniek van Noord-Holland 2011*, Haarlem, 10-11

Bitter, P., 2012: Archeologisch onderzoek Heul legt sporen stadsbrand 1328 bloot, *Nieuwsbrief Monumentenzorg en Archeologie gemeente Alkmaar* nr.35, 5.

Bitter, P., m.m.v. R. Roedema, A. Pavlovic e.a., 2013: *Vroeger aan de Laat. Opgravingen in 1998, 2008 en 2009*, Alkmaar (Rapporten over Alkmaarse Monumenten en Archeologie 19).

Bitter, P., G. van den Berg e.a., 2014: *Onder 'De Houtmarkt'. Opgravingen bij Laat/Bloemstraat in 1998 en 1999 (98BLO, 99BLO)*, Alkmaar (Rapporten over Alkmaarse Monumenten en Archeologie 18).

Bitter, P., 2016: *Schaven aan Alkmaar. 25 Jaar archeologisch onderzoek in beeld*, Alkmaar.

Bitter, P. en G. van den Berg, e.a., 2016: Hst.1 Ruim zes eeuwen bewoning op een erf aan het Payglop 25 (12PAY), in: P. Bitter, G. van den Berg e.a., *Stukjes van het centrum. Opgravingen bij de Payglop, Langestraat en Gedempte Nieuwesloot in 2012*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie.23), 6-72.

Bitter, P., m.m.v. R. Roedema, M. van der Linden en M. Dominguez Delmás, 2017: Oudheden onder de schoenen. Een opgraving bij Schoutenstraat 36-38 in 2014 (14SCH), in:

P. Bitter (red.), *Onder woonhuizen en schoenwinkels. Opgravingen bij de Baanstraat, Langestraat en Schoutenstraat in 2013 en 2014*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse monumenten en Archeologie 24), 125-246.

Bitter, P. (red.), 2022: *Zeven eeuwen wonen, werken en winkelen in de Langestraat van Alkmaar. Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek bij Langestraat 16-18, 64-66 en 52-62 in 2000, 2001 en 2015*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie 25).

Bitter, P., 2023: Opgravingen in het Ritsevoort: een synthese, in: P. Bitter (red.), *Van buitenwijk tot binnenstad. Opgravingen in het Ritsevoort in 1995-2023*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie 26), 334-355.

Dekker, P., 1995. *De Alkmaarse geschiedenis achter een Texelse walvisbokaal*, z.p.

Gawronski, J., & P. Kranendonk, 2018: *Spul – catalogus archeologische vondsten Noord/Zuidlijn Amsterdam*, Amsterdam.

Griffioen, A., 2024: *De geschiedenis van een industriegebied. Achthonderd jaar wonen en werken in de Bemuurde Weerd*, Utrecht (Basisrapportage Archeologie Utrecht 127).

Jacobs, E., D. Olthof & A. Pavlovic, 2002: Antoniestraat 6 en 8: potten en putten, *Haarlems Bodemonderzoek* 34 (2000), 3-109.

Kievith, H. de, 2014: Verstopt in het veen. Laat 13de tot vroeg 14de-eeuws pottenbakkersafval uit Breda, in: H. Clevis (red.), *Assembled Articles 5. Symposium on medieval and post-medieval ceramics Zwolle 11 and 12 oktober 2012*, Zwolle, 117-159.

Land, A.H., 1984: Laat dertiende-eeuws pottenbakkersafval uit Leiden, *Bodemonderzoek in Leiden, Jaarverslag 1983*, 51-61.

Langedijk, C.A., & H. Boon, 1999: *Vingerhoeden en naairingen uit de Amsterdamse bodem*, Amsterdam (AWN-reeks 2).

Lenting, J.J., H. van Gangelen & H. van Westing (red.), 1993: *Schans op de grens. Bourtanger bodemvondsten 1580-1850*, Sellingen.

Mitchener, M., 1988: *Jetons, Medallets and Tokens: Vol. 1 Mediaeval period & Nuremberg*, Seaby 1988.

Numan, A.M., 1987: Pottenbakkersafval uit de binnenstad van Haarlem, *Westerheem* 26, 124-139.

Pluis, J., 2013:, *De Nederlandse tegel. Decors en benamingen/ The Dutch tile. Designs and names 1570-1930*, Leiden (herziene 3de druk; 1e druk 1998).

Schmidt, R., & B. Olij, 2022: *Transformatie voormalig V&D pand Laat 143 Alkmaar*, Strackee bouwadviesbureau Rapport 01A Project 918-606.

Verhoeven, A.A.A., 1998: *Middeleeuws gebruiksaardewerk in Nederland (8ste-13de eeuw)*, Amsterdam (Amsterdam Archaeological Studies 3; dissertatie Universiteit van Amsterdam).

stratigrafische matrix opgraving 24LAA

	A939			A940
1933	sloop	9B grote ingraving geel zand 9A keldermuur 1925 langs west- en zuidzijde	9E bovenlaag d.bruin zand en puin *V1 V5 V6 V12 V22 V29 V31 V32 V39 V51 V73 (14-19)* 9C demping kelder 8D met mortelgruis *V58 (19B)*	9D kuil, diep vol mortelgruis *V16 ('16bc')*, door 9B, onder 9E
		8E tussenmuur, over 7A, baksteen *R 18x9x4,5*;	8F plavuizenvloer 0,39 m+NAP 23x23x4 22x22x2,7 cm , op zand op 8B	8/9G mortelplek *V11 (19d/20a)*
1800	Derde huis	8B kelder 7A plavuizenvloer 12x12x2,5, op 0,12 m+NAP, demping *V59* (*oa tegels 17bc*) 8A Oostelijke zijmuur baksteen *rood 21x10x4,* op 4C	8D souterrainkelder 8C 2e vloer plavuizen 16,5x16,5x... geel/ groen 8C nieuwe kelder, samen met 8A, plavuizen 21,5x21,5 rood groen, wandtegel-plint *V62* (hergebruik *17bc)*	7/8F nieuwe achtermuur baksteen *R 21x10/9,5x4,5 cm* 7/8E waterput insteek *V18* demping *V20 (1933)* baksteen 7/8D waterkelder insteek *V2* (*17?*) *G 17/18x8x3,5 cm*
		7B 2e plavuizenvloer in 7A; *V61 (diverse hergebruikt),* op 0,08 m-NAP		Vierde huis: 7/8C westmuur baksteen *19/19,5x10x5 cm*, op 4E
		7A kelder 6A vergroting Nkant, verkleining Wkant, ingang Zkant, demping zand + puin *V28 (17d/18a)*		
1700		6C waterput, R *19x9x4 cm*, gebouwd met 6A 6B vloer plavuizen 12,5x12,5x7 0,53 m-NAP, op zand *V60 (16B)* 6A souterrainkelder met trap westingang	**Achteraanbouw A939:** 6H leemvloer, op 6F 6G haardplaats in 6F 6F 2e bakst.vloer *V3 V7 (16B/17A)* baksteen *R/G 20x10x5* 6E achtermuur *R/G 20x10x5* 6D mortelkuil door 5E	6L kuil *V19* (*17bc*) **Achteraanbouw A940:** 6K aspotten V4 (*16B/17a*) 0,3m+, boven 6J 6J baksteen vloer R/G *19,5x9x4,5 cm* 0,21 m+NAP 6i asplek *V23* (*16d/17A*), onder 6J
1550 / 1600		5C plavuizenvloer 12,5x12,5x2,7 0,4+ , op geel zand op 5A 5B tussenmuur en haard met aspot *V30* (*15/16A*) 5A laag *V25* (*15/16A*), op vloer 4C	5/6F askuil *V17 (15/16A)* 5E achteraanbouw 1e baksteen vloer *R/G 20x10x5* 0,20/0,34+ 5D puinlaag *V15* (misbaksels rood *15/16A*), onder aanbouw 5E	
1450 / 1500		***4A en 4E gelijktijdige nieuwbouw***		***4E en 4A gelijktijdige nieuwbouw***
	Tweede huis	4C leemvloer *V26 (15),* onderlaag klei *V24 (misbaksels rood 14d/15)*, op 0,36+, tegen 4A-4B 4B tussenmuur baksteen *R/G 22x11x5 cm* 4A Oost-, West- en Zuidmuur baksteen *R/G 22x11x5 cm*		Derde huis: 4/6F plavuizenvloer 18x18x3 cm 0,47 m+NAP 4E west-muur baksteen *22x11x5 cm*
1375 / 1450				4D laagje lichtbruine klei op 3E
		3/4D OPH dgr klei *V14 V54 V56 (14d/15A)*, op 3A ***hiaat - geen herbouw***		Tweede huis: 3F ronde haard baksteen *..x13,5x6,5/7* cm, in vloer 3E 3E leemvloer *V67* (*14bc*) op 0,40+
				3C OPH dgr klei *V63 (opspit misbaksels 14A)*, op 3B
1328?		3A **brandlaag** mortelgruis en houtskool op 0,10/0,20+		3B **brandlaag** *V70*, vloer 2E aangebakken
	Eerste huis	2A mortelpuin, uitbraak van achter- of tussenmuur 2C zandkuil en puinkuil baksteen rood *28x13,5x6,5/7 cm*	2B leemvloer tegen 2A op 0.01 m+NAP 2D askuil	Eerste huis: 2F rechthoekige haard bakst *28x13,5x6,5/7* cm, in 2E 2E leemvloer op 0,28+, op 1E
		1F misbakselkuil *V55 (13d/14a kp)*	1G misbakselkuil (scherven plek in oph 1C) *V52 V53B (kp-g-r 14A)*	1H misbakselkuil *V65* (vnl vingervegen kp) 1i misbakselkuil *V66* r-kp-g
		1C OPH dgr klei laag of plek op 1B *V53 (14A)*		
		1B OPH dgr en dbr klei tot ca 0,2 m+NAP *V27 V8* (*14/15*)		1E OPH lagen dbr/dgr klei *V69* (*13B*), bk 0.15+, op 1D
1300		1A OPH tot 0,1 m-NAP dgr klei *V9 V10 V13* (*14*), ok dieper dan 0,3 m-		1D OPH dgr klei *V64 (14A)*, bk 0,35-NAP, op 0A
		0A Natuurlijke ondergrond: grijze klei (bk 0,6/0,7 m-NAP) op veen (bk 0,88 m-NAP) op klei (bk 1,11 m-NAP) op zand (bk 1,46 m-NAP)		

Tabel F Stratigrafische matrix van sporen uit het onderzoek 2024 Laat 143 (24LAA)

Bijlage 1 Stratigrafische matrix en sporenlijst (24LAA)

De bijgaande stratigrafische matrix geeft een overzicht van de sporen en hun dateringen (*tabel F*). De structuren en lagen zijn in dit rapport voorzien van een ***spoorcode***, samengesteld door het periodenummer te combineren met een letter. Als de periode niet duidelijk is, worden de mogelijke periodenummers genoteerd.
De dateringen zijn herleid uit de stratigrafische volgorde van de sporen (afdekkingen, oversnijdingen, bouwnaden; deze worden hieronder toegelicht) en uit keramiekdateringen en baksteensoorten (zie de vondstenlijst in bijlage 2). Eeuwen worden vermeld in cijfers en letters: een hoofdletter A of B voor de eerste resp. tweede helft van de eeuw, of a b c d voor de kwart eeuwen.
Er wordt verwezen naar de ***spoornummers*** (voorafgegaan door een s) waarmee de sporen op de veldtekeningen zijn geadministreerd. De '***vondst- en monsternummers'***

(voorafgegaan door een V of M) zijn in het veld uitgedeeld voor zowel vondsten als monsternames en zijn in één lijst doorgenummerd.

Boring in de ondergrond onder laag 1A halverwege perceel A940:

natuurlijke laag s1104 bruine humeuze KLEI, top op 0,76 m-NAP, op s1105
natuurlijke laag s1105 gelaagde KLEI met humusbandjes top op 0,86 m-NAP, op s1106
natuurlijke laag s1106 kleiïg VEEN, top op 0,91 m-NAP, op s1107
natuurlijke laag s1107 amorf kleiïg VEEN, top op 1,01 m-NAP, op s1108
natuurlijke laag s1108 grijze KLEI, top op 1,11 m-NAP, op s1109
natuurlijke laag s1109 grijze siltige KLEI met schelppuntjes, top op 1,3 m-NAP, op s1110
natuurlijke laag s1110 licht humeus bruin ZAND, top op 1,46 m-NAP, op s1111
natuurlijke laag s1111 grijs ZAND, top op 1,60 m-NAP (onderkant profiel 1,86 m-NAP)

Sporen uit perioden 1 en 2: ca 1300 - 1328

1A- A939-940 achtererf: eerste ophoging tot NAP donkergrijze klei s1071, s1016 *V9*, s1017 *V10* (*14*), s1022 *V13* (*14/15*), onderkant dieper dan 0,3 m-NAP.
1B- A939: eerste ophoging tot ca 0,1 m+NAP s1050 *V27*, s1015 *V8* (*14/15*), op 1A.
1C- A939: eerste ophoging donkergrijze klei (=1B) met wschl niet herkende misbaksel-kuilen in s1063 *V53* (misbaksels kogelpot-, grijs en rood aardewerk).
1D- A940: eerste ophoging donkergrijze klei s1089 *V64* (*14A*), s1103, top op 0,35-NAP en onderkant 0,76 m-NAP (op 0A: natuurlijke gelaagde klei).
1E- A940: ophoging donkergrijze klei s1088, s1101 *V69* (*13B*), s1102, top op 0,20-NAP, op 1D.
1F- A939: misbakselkuil s1072 *V55* (misbaksels kogelpotaardewerk), in laag 1A.
1G- A939: misbakselkuil?- concentratie misbaksels in ophogingslaag s1063 *V53B* (misbaksels rood grijs kogelpotaardewerk), aanleg vlak bij 1G *V52* (idem).
1H- A940: misbakselkuil s1091 *V65* (misbaksels kogelpot vnl vingervegen), door laag 1E.
1i- A940: misbakselkuil s1092 *V66* (misbaksels kogelpot-, grijs en rood aardewerk), door laag 1E.
2A- A939 eerste huis: uitbraakspoor met mortelgruis van achter/tussen muur s1036 s1041, in vlak op ca NAP, hierop aansluitend leemvloer 2B.
2B- A939 eerste huis: leemvloer s1075 s1044 tegen 2A, 5 cm dik in vlak op 0,1 m+NAP.
2C- A939 eerste huis: zandkuil s1064 met geel zand en puinkuil s1065 geel zand en rode bakstenen 28x13,5x6,5/7 cm, door laag 1B, in vlak op 0,21 m-NAP en 12 cm diep.
2D- A939 eerste huis: askuil s1076 bruine as en houtskoolbrokken.
2E- A940 eerste huis: leemvloer s1097 s1087 s1114 op 0,28+ zuidwaarts 20 cm verzakt, plaatselijk oranje verkleurd door smeulende balk, aan de straatzijde deels donkerbruin gebakken met witte asplek erop, op eerste kleiophoging 1E.
2F- A940 eerste huis: rechthoekige haardplaats s1113 rode bakstenen 28.x13,5x6,5/7 cm, van 1,2 bij 1,6 m, met middenin een rond asputje met halve baksteen als bodem, in leemvloer 2E op 0,28 m+NAP.

Sporen uit periode 3: 1328 – 1375/1450

3A- A939: brandlaag houtskool s1037 s1074 1 cm dik met erop 2 cm mortelgruis (door zetting golvend rond 0,10/0,20 m+NAP), op leemvloer 2B.
3B- A940: brandlaag houtskool s1098 *V68 V70*, vloer 2E aangebakken en deels verspit in 3B.
-3C- A940: ophoging donkergrijze klei s1096, s1086 *V63* (met misbaksels kogelpot- grijs en rood aardewerk), op 3B.
3/4D- A939: ophoging donkere bruingrijze klei s1030 *V14* (*14d/15*), s1073 *V56* (*13d/14a*), s1069 *V54* (*14/15A*), op 3A.

3E- A940 eerste huis: leemvloer s1057 *V67* (*14a*), +*V31*? (op vloer), s1095, op 0,40 m+NAP, met haard 3F.
3F- A940 eerste huis: ronde haardplaats s1112 hergebruikte halve rode bakstenen ..x13,5x6,5/7 cm, in vloer 3E, kwartrond nog aanwezig diameter ca 70-90 cm, op 0,41 m+NAP.

Sporen uit periode 4: 1375/1450 – 1450/1500

4A- A939 tweede huis: oostelijke zijmuur s1028A (onderlaag 2-steens), Westmuur s1052 en West-/Zuidmuur s1008 s1024 (opgaand 1-steens muurwerk met eronder vertandingen naar 2-steens fundering), rood-geel geaderde baksteen 22x11x5 cm.
4B- A939 tweede huis: 1-steens tussenmuurtje s1066, met zuidwaartse haakse hoek en verlengd met s1067, rood/geel 22x11x5 cm, in vlak op 0,33 m+NAP, 2 steenlagen.
4C- A939 tweede huis: leemvloer s1023, s1049 *V26* (*14*), s1068, met onderlaag donkergrijze klei s1042 *V24* (*14d/15*), 3-5 cm dik op 0,36 m+NAP, sluit aan op muren 4A-4B.
4D- A940: ophoging lichtbruine klei s1094, op leemvloer 3E.
4E- A940 derde huis: fundering van westelijke zijmuur met aanzet van dwarsmuur, opgaand 1 laag 1-steens opgaand muurwerk op 2 lagen 1,5-steens fundering vertand aan beide zijden, rood-oranje geaderde baksteen 22x11x5 cm, onderkant 0,24 m+NAP, hierop aansluitend vloerrest 4/6F, op 5-15 cm verwijderd van buurpand 4A.

Sporen uit periode 4, 5 of 6: 1375/1450 – 1700

4/6F- A940 derde huis: plavuizenvloer s1060 0,47 m+NAP, restant slechts geel zandlaagje met één plavuis s1060 (groen geglazuurde rode plavuis 18x18x3 cm), tegen muur 4E (over de vertanding).

Sporen uit periode 5: 1450/1500 – 1550/1600

5A- A939: ophoging/egalisatie laag s1043 V25 (15/16), over leemvloer 4C.
5B- A939: tussenmuur s1045 s1047 met tegen zuidkant een haardplaats s1048 met aspot *V30* (*14d/15A*), deels uitbraakspoor s1046, bakstenen 22x11x5 cm, bij 5C.
5C- A939: vlijlaag geel zand met wat resten plavuizenvloer s1014 rode plavuis 12,5x12,5x2,7 cm diagonaal gelegd, sluit aan zuidkant aan op muur 4A (s1008), aan noordkant op tussenmuur met haard 4B, 0,4 m+NAP.
5D- A939 achteraanbouw: puinlaag s1033 *V15* (*15/16A*), onder aanbouw.
5E- A939 achteraanbouw: 1e baksteenvloer s1025, in visgraatverband, rood/geel geaderde baksteen 18/18,5/19,5/20 x 9 x 4,5 cm (lijkt niet secundair gebruikt) op vlijlaag geel zand, op 0,20/0,34 m+NAP (oostwaarts verzakt).

Sporen uit periode 5 of 6: 1450/1500 – 1700

5/6F- A939 achteraanbouw: askuil met witte as en omgespitte licht/donkergrijze klei (leemvloer??) s1034 *V17* (*15B/16A*), hoort ofwel bij een (veronderstelde) haardplaats in baksteenvloer 5E of bij haard 6G in de latere vloer.

Sporen uit periode 6: 1550/1600 – 1700

6A- A939 verbouwing: aanleg souterrainkelder (bedsteekelder?) s1054 tegen oostelijke zijmuur 4A, met aan westkant uitgebouwde toegang (vanuit inpandige gang langs westkant) met gemetselde trap (originele ingang want achter de trap geen pleister en plavuizenvloer er tegenaan gelegd), halfsteens rood 19x9x4 cm, inwendig wit gepleisterd, vloer 6B op 0,53 m-NAP; later verbouwd (spoor 7A); gedempte deel later overbouwd met muur 8E.
6B- A939: in kelder 6A plavuizenvloer s1084 rode geglazuurde plavuizen 12,5x12,5x2 cm, vloer op 0,53 m-NAP, onderlaag geel zand s1082 *V60* (*16B*).

6C- A939 verbouwing: waterput s1070, R 19x9x4 cm, gebouwd samen met 6A (dezelfde baksteen), diameter uitwendig 70 cm, aanzet koepel op 0,30 m+NAP.
6D- A939 achteraanbouw, verbouwing: mortelkuil s1026, gegraven door vloer 5E .
6E- A939 achteraanbouw: achtermuur s1003 R/G 20x10x5 cm 2-steens (slechts 1 laag nog aanwezig).
6F- A939 achteraanbouw: 2e baksteenvloer s1004/1019 *V3 V7* (*17A*), aan de noordkant in visgraatpatroon, rood/oranje geaderde gele/oranje baksteen van 20x9,5/10x5 cm op vlijlaag geel zand, met een deklaagje grijze leem 6H.
6G- A939 achteraanbouw: haard s1005, in baksteenvloer 6F met kantstenen afgezet - hiernaast is de lemen deklaag 6H donkerbruin aangebrand.
6H- A939 achteraanbouw: 5 cm dikke vloer/deklaag van grijze leem s1006, op baksteenvloer 6F (vermoedelijk als deklaag op de slordig aangelegde baksteenvloer aangelegd), slechts een randstrook aan de westzijde nog aanwezig.
6i- A940 achteraanbouw: oranje asplek s1040 *V23* (*16B*), onder vloer 6J.
6J- A940 achteraanbouw: restje baksteenvloer s1009 rood/geel geaderde baksteen 19,5x9x4,5 cm, op 0,21 m+NAP, doorsneden door waterkelder 7D.
6K- A940 achteraanbouw: aspotten s1010 *V4* (*16B*) boven 6J, hoort bij een hoger gelegen (verdwenen) haardvloer op 0,3 m+NAP.
6L- A940: kuil s1035 *V19* (*17bc*), met donkergrijze klei met puin, in vlak omstreeks NAP en 20-30 cm diep, doorsneden door waterput 7E.

Sporen uit periode 7: 1700 – 1750/1850

7A- A939 verbouwing: bedsteekelder 6A aan de westkant verkleind met muur s1056 en bijna een halve meter minder diep met vloer 7B op 0,08 m-NAP, 2,2 bij 1,2 meter inwendig met een nieuwe ingang vanaf de zuidzijde. De demping bestond vooral uit grijsgeel zand met wat puinresten s1055 *V28* (*17d/18a*).
7B- A939 verbouwing: bedsteekelder plavuizenvloer s1080 op 0,08 m-NAP, diverse hergebruikte (?) geglazuurde plavuizen rood/donkerbruin 14,5x14,5x2 cm, rood/donkerbruin 12x12x2 cm, geel 11,5x11,5x2 cm; BAMO *V61*, vlijlaag geelzand s1082 *V60*.

Sporen uit periode 7 of 8: 1700 – 1933

7/8C- A940 vierde huis: westmuur s1027B 1-steens opgaand op fundering van muur 4E (s1027A) rode baksteen 19/19,5x10x5 cm.
7/8D- A940 (achteraanbouw): waterkelder s1002 gele ijsselsteen 17/18 x 8 x 3,5 cm harde mortel halfsteens maar inwendig verdikt met klampwerk van dezelfde steen, uitwendig 0,9 m breed en 1,5 m lang, inwendig 0,7 bij 1,2 m met bodem op 0,9 m-NAP, aan buitenkant nog puntjes van planken van bouwbekisting; uit insteek *V2* (*17?*).
7/8E- A940 (achteraanbouw): waterput s1001 diameter 80 cm, steens van radiaal gelegde stenen klei gemetseld van donkergele en vaaloranje baksteen 19x9x4 cm, geheel bakstenen mantel (koepel ontbreekt) dieper dan 1,4 m-NAP; insteek V18, demping (bovenlaag bruin zand met bovenin pakket mortelgruis) *V20* (*17?*).
7/8F- A940 vierde huis: nieuwe achtermuur s1011 1,5-steens (onderlaag) rode baksteen 21x10/9,5x4,5 cm, in vlak op 0,46 m+NAP.

Sporen uit periode 8: 1750/1850 – 1933

8A- A939 derde huis: nieuwbouw 8A herbouw van oostelijke zijmuur op 4C, met deel van westwaartse tussenmuur, rood-geel geaderde baksteen 21x10x4 cm; gebouwd samen met kelder 8C.
8B- A939 derde huis, in ondiepe bedsteekelder 7A: 3de plavuisvloer s1061 0,12 m+NAP na gedeeltelijke demping met zand/puin s1081 *V59* (o.a. tegels 17bc), rode geglazuurde plavuizen 12x12x2,5 cm.

8C- A939 derde huis: aanleg nieuwe souterrainkelder s1029 steens rood 17x8,5x4 cm, ca 2,8 bij 1,7 m, deels verstoord door betonnen ringpoer uit 1933. Hij heeft tegen de noordwand een opstelrand s1077 (op 0,1 m-NAP) bekleed met rood en groen geglazuurde rode plavuizen van 21,5x21,5x3 cm in dambordpatroon. Van deze plavuizen ook een plint aan de oost- en zuidmuur, daarboven witte pleister. Bovenlangs de opstelrand een plintje van hergebruikte wandtegels 10 mm dik uit circa 1620/1650 *V62*.
8D- A939 derde huis: nieuwe souterrainkelder 8C 2e vloer plavuizen 16,5x16,5 geel/ groen in dambordpatroon, vloerpeil 0,34 m-NAP.
8E- A939 derde huis: voorhuis tussenmuur s1053, over deels gedempte kelder 6A, oranjerode baksteen 18x9x4,5 cm, 2 steenlagen bovenkant 0.44 m+NAP.
8F- A939: plavuizenvloer s1059 op 0,39 m+NAP in vroegere kelder (nu ondiep klein vertrek/berghok?) rode geglazuurde plavuizen 23x23x4 en 22x22x2,7 cm.
8/9G- A940 derde huis: mortelplek s1020 *V11*, tegen muur 4E (over de vertanding).

Sporen uit periode 9: 1925/1933
9A- keldermuur langs de westkant (1925/1926), oranje machinale baksteen, met een rollaag (soortgelijke muur langs zuidkant buiten opgravingsterrein).
9B- A939 sloop 1933: verstoring s1000B grote ingraving met geel zand 4 meter breed en vanaf achterkant van kelder 8C, meer dan 1 meter diep.
9C- A939 sloop 1933: demping s1029 met mortelgruis *V58* (*19B*).
9D- A939 sloop 1933: diepe steilwandige kuil s1018 van 1,8 bij 2,4 m, vol mortelgruis van het schoonbikken van bakstenen voor hergebruik V16 (*16bc*), door 9B, onder zand 9D.
9E- bovenlaag donkerbruin zand en puin s1000A *V1 V5 V6 V12 V22 V29 V31 V51 V73* (*14-19*) over 9A-B-C, overgaand in de insteek van de kelderbouw in 1925/1926.

Bijlage 2 Vondstenlijst

Rob Roedema en Peter Bitter

De vondstenlijst (*tabel H*) geeft een beschrijving van vondsten en monsters, geordend op de chronologische volgorde van de spoorcodes. Bijgaande tabel geeft een concordantie van de vondstnummers met de spoorcodes en de spoornummers (*tabel G)*.
De vondsten worden beschreven met de codes van het Classificatiesysteem voor Middeleeuws en Postmiddeleeuws keramiek en glas, ook bekend als het 'Deventer systeem'. Ze worden geïnventariseerd met een code bestaand uit: een lettercode voor materiaal, een drielettercode voor hoofdvorm, een cijfer voor specifieke vormen, eventueel een letter voor een aanvullende aanduiding (*tabel A* en *tabel B*).
Andere afkortingen zijn: fr fragment, rfr randfragment, wfr wandfragment, bfr bodemfragment.
De dateringen worden gegeven als jaartal of per eeuw (cijfer), halve eeuw (hoofdletter A of B) of kwart eeuw (kleine letter a, b, c of d).

code	omschrijving
s5	steengoed 5 (proto-steengoed)
s4	steengoed 4 (bijna-steengoed)
s1	steengoed 1 (zonder glazuur/engobe)
s2	steengoed 2 (met glazuur/engobe)
pi	Pingsdorf-type aardewerk
wm	wit maaslands aardewerk
kp	kogelpotaardewerk
g	grijs aardewerk
r	rood aardewerk
w	wit aardewerk

code	omschrijving
ha	'hafner waar' (Nederrijns wit aardewerk)
we	Weser aardewerk
m	majolica uit de Nederlanden
f	faïence uit de Nederlanden
i	Italiaanse faience
p	Aziatisch porselein
iw	industrieel wit aardewerk
iz	industrieel zwart aardewerk
gl	glas

Tabel A Codering van materiaalgroepen van keramiek en glas volgens het Deventer Systeem

code	hoofdvorm
bak	bakpan
bek	beker
bor	bord
dek	deksel
fle	fles
gra	grape

code	hoofdvorm
kan	kan
kdl	kandelaar
kni	knikker
kog	kogelpot
kom	kom
kop	kop

code	hoofdvorm
min	miniatuur
oli	olielamp
pis	pispot
pot	pot
spi	spinsteen
tes	(vuur-)test

code	hoofdvorm
vel	veldfles
ver	vergiet
vet	vetvanger
vst	vuurstolp
zal	zalfpot
zou	zoutvat

Tabel B Codering van hoofdvormen van keramiek en glas volgens het Deventer Systeem

Vnr 24LAA	Spoorcode	Spoornr	Datering
1	**9E**	1000A	
2	**7/8D-a**	1002	17B/ 18A
3	**6F**	1004	16B/ 17A
4	**6K**	1010	16bc
5	**9E**	1013	
6	**9E**	xx	
7	**6F**	1004	
8	**1B**	1015	14/ 15
9	**1A**	1016	
10	**1A**	1017	14/ 15
11	**8/9G**	1020	
12	**9E**	xx	
13	**1A**	1022	14/ 15
14	**3/4D**	1030	15
15	**5D**	1033	14/ 15
16	**9D**	1018	1933? (16bc)
17	**5/6F**	1034	15B/16a
18	**7/8E-a**	1001	

Vnr 24LAA	Spoorcode	Spoornr	Datering
19	**6L**	1035	17bc
20	**7/8E-c**	1001	17?
22	**9E**	1039	
23	**6i**	1040	16B/ 17a
24	**4C**	1042	14
25	**5A**	1043	14/ 15
26	**4C**	1049	14
27	**1B**	1050	
28	**7A**	1055	17d/ 18a
29A	**9E**	xx	16d/ 17a
29B	**9E**	xx	
30	**5B**	1048	14B/ 15
31	**9E**	1057 ca	
32	**9E**	xx	
39	**9E**	1039	15 ?
51	**9E**	xx	
52	**1G ca**	s1063 ca	14A
53	**1C**	1063	14A

Vnr 24LAA	Spoorcode	Spoornr	Datering
53B	**1G**	1063	13d/ 14A
54	**3/4D**	1069	14d/ 15A
55	**1F**	1072	
56	**3/4D**	1073	13d/ 14a
58	**9C**	1029	1933? (19B)
59	**8B**	1081	
60	**6B**	1082	
61	**7B**	1080	
62	**8C**	1029	17B
63	**3C**	1086	13d/ 14A
64	**1D**	1089	14A
65	**1H**	1091	13/ 14A
66	**1i**	1092	13B/ 14A
67	**3E**	1057	14bc
68	**3B**	1098	
69	**1E**	1101	13B
70	**3B**	1098	13B/ 14a
73	**9E**	xx	

Tabel G Concordantie van de vondstnummers met de spoorcodes

Spoorcode	Vondst-omstandig-heden	Vnr 24LAA	Materiaal	Datering
1A	ophoging grijze klei s1016; V9	**9**	1 bfr r-gra-? pootje, 1 wfr rood	
1A	ophoging donkergrijze klei s1017; V10	**10**	2 wfr rood fijne draairibbels (14/15), 1 wfr rood gele slibboogjes; smeedijzeren spijker (24LAA10-XAA: lengte 6 cm, platte kop)	14/ 15
1A	ophoging donkergrijze klei s1022; V13	**13**	1 rfr r-bak-(32?) beroet d.br. loodglazuur	14/ 15
1B	ophoging donkergrijze klei s1015; V8	**8**	1 wfr s1-? Siegburg; 1 wfr s2-? bruin zoutglazuur op grijs baksel; 1 wfr kp-kog-? borstelstreek; 1 rfr r-gra-?, 5 rfr ND en 2 bfr en 8 wfr rood; 3x bot	14/ 15
1B	A939: laag donkergrijze klei s1050; V27	**27**	loden gietstuk restant (24LAA27-XAA: lengte ca 4,5 cm)	
1C	A939: laag donkergrijze klei s1063; V53	**53**	1 rfr kp-kog-1(verbrand), 1 rfr kp-kog-6 vingerstreek, 2rfr kp-kog-11, 4 wfr kp-kog-?; 1 rfr r-bor-? ringeloorboogje, 1 bfr r-gra-? poot beroet spaarzaam loodglazuur, 2 wfr r-kan-? dunwandig geribbeld uitw loodglazuur, 4 wfr rood; 1x fragment baksteen; 10x bot (2x rib groot rund, 1x rib middelgroot schaap/geit, 1x humurus eend *Anatinae* , 1x humurus knobbelzwaan *Cygnus olor.* , 2x beenschachten diafyse middelgroot schaap/geit); propje of druppel lood (24LAA53-XAA: lengte 1.2 cm)	14A
1D	A940: laag licht//donkergrijze klei s1089; V64	**64**	**Misbaksels?: 2 rfr r-bak-32 ongebruikt inw strooiglazuur (overige kp g en r geen gebruikssporen dus mogelijk ook misbaksels)**; 1 rfr s5-kan-1 holle rand met geribbelde kraag beige baksel met gelig oppervlak 13A; 1 rfr **s4-kan-6** 13d/14a; 4 rfr kp-kog-1, 1 rfr kp-kog-? ND, 13 wfr kp-kog-? (2x vingervegen, 5x borstelstreek, 6x ruw); 1 rfr g-kan-4, 1 oor g-kan-?, 1 bfr grijs lobvoeten, 1 bfr g-kom? hoge cilindrische standring, 5 wfr grijs (8 scherven); 1 rfr r-vst-4 ongeglazuurd, 1 bfr rood lobvoeten, 2 wfr rood; 2x bot; smeedijzeren spijker (24LAA64-XAA: lengte 2,5 cm, grote platte kop), twee klontjes gesmolten lood of tin (24LAA64-XAB), koperen strip, verbrand? (24LAA64-XAC: lengte 3,5 cm)	14A
1E	A940: ophoging kluiten grijze klei s1101; V69	**69**	1 bfr met standring s5-kan-? donkergrijs baksel met donkerbruine ijzerengobe; 1 fragment oor s2-? Langerwehe, 2 wfr kp-kog-? borstelstreek	13B
1F	A939: afvalkuil s1072; V55	**55**	**Misbaksels: 36 rfr kp-kog-1, ca 600 wfr kp-kog-? (80% met borstelstreek, 20% ruw; + nog eens honderden minuscule scherfjes) fijnzandig baksel vaak zeer dunwandig en hard gebakken;** 10 brokken baksteen versinterd, 1x dik 7 cm	
1G	A939: laag donkergrijze klei s1063; V53B concentratie van scherfmateriaal (afvalkuil?)	**53B**	**WSCHL vooral misbaksels (bij kp niet goed te zien, wandafwerking bij meeste kp-randen onbekend want geen wand in zicht): 10 rfr kp-bak-2, 10 rfr kp-kog-1 (waarvan 4x diagonale vingervegen), 2 rfr kp-kog-5, 6 rfr kp-kog-6 (Paffrath-model), 14 rfr kp-kog-6 (recht afgesneden uitgebogen rand), 15 rfr kp-kog-? ND, 240 wfr kp-kog-? (5 wfr diagonale vingervegen, 55 wfr borstelstreek, 180 wfr ruw); 1 bfr g-kan/pot lobvoeten, 1 rfr g-kom-?, 1 wfr g-vst-? ingekrast, 4 wfr grijs; 1 rfr r-bak-32 ondiep wijd met steelaanzet ongebruikt, 1 rfr r-bak-? ongebruikt, 1 bfr rood lobvoeten, 4 wfr rood**; 1 wfr rood of wm- Andenne hard rood baksel; 1 fragment versinterd baksteen, klont gesmolten lood 2,5 cm	13d/ 14A
1G ca	aanleg vlak bij s1063; V52	**52**	**Misbaksel 1 prof r-bak-32 holle steel diam ca.28 cm spaarzaam loodglazuur niet beroet (getekend)**; gebruikt: 1 wfr s1-kan-? Siegburg; 4 rfr kp-kog-1 (1x diagonale vingerstreken naar rechts), 1 rfr kp-kog-6, 1 rfr kp-kog-9, 18 wfr kp-kog-? (waarvan 2x borstelstreek); 2 bfr g-kan/pot? lobvoeten, 3 wfr grijs; 1 bfr r-gra-? poot gesleten en beroet, 1 rfr r-gra-? beroet en sleets, alle wfr sleets en/of beroet; 1rfr r-? randje onbekend model (getekend), 5 wfr rood; 1x natsteen slijpsteen; 7x stukjes baksteen; 1x kiezel; tinnen speelschijf (24LAA52-XAA: ca 1,8 cm; eventueel decor onleesbaar), loden netverzwaring opgerold plaatje (24LAA52-XAB: lengte 2,2 cm), propje gesmolten lood (24LAA52-XAAC: ca 2 cm lang	14A
1H	A940: afvalkuil s1091, door s1103; V65	**65**	Gebruikt: 1 rfr kp-kog-6 borstelstreek, 4 wfr rood strooiglazuur (3x beroet); **Misbaksels kp en g: 7 rfr kp-bak-2 (1x met holle steel, 1x aanzet holle steel), 13 rfr kp-kog-1 borstelstreek (uitw rand diam 5x 11 cm, 2x 12-13 cm), 82 rfr kp-kog-1 vingervegen linksom (=van rechtsboven naar linksonder; 40x uitw rand diam 11 cm, 24x 12-13 cm, 9x 14-16 cm), 5 rfr kp-kog-1 rechtsom vingervegen (=van linksboven naar rechtsonder), 34 rfr kp-kog-1 geen wandafwerking te zien, 355 wfr vingervegen, 155 wfr borstelstreek, 165 wfr ruw, ca 300 wfr kleiner dan 4 cm; 1 bfr g-kan- lobvoetenkrans (meerdere scherven) ongesleten ongebruikt, 1 wfr g-kan/pot zeer groot met ribbel op schouder (meerdere scherven), 2 bfr g-kan/kom drielobbige lobvoeten, 1 rfr g-kan-4 zware kraagrand dekselgeul, 10 wfr grijs;** 6 brokken versinterde gebakken klei (baksteen?) tweemaal 6.5 cm dik en 1x ronde vorm platte onderkant (ovenfragmenten??)	13/ 14A
1i	A940: afvalkuil s1092; V66	**66**	1 wfr kp-kog-? diagonale vingervegen; 1 rfr g-kan-5, 1 bfr g-kan/pot lobvoetenkrans; **misbaksel?: 1 rfr r-kan-38 fijn bleekrood baksel strooiglazuur (wschl erbij: 1 bfr lobvoetenkrans en 2 wfr) lijkt ongebruikt**	13B/ 14A
3B	A940: laag brandresten s1098; V70	**70**	2 wfr wm-? Andenne rood baksel 1x met glazuur; 2 rfr kp-kog-6, 1 rfr kp-kog-? ND, 1 platte steel kp-?, 8 wfr (3x diagonale vingerstreken); 5 wfr grijs; 1x baksteen	13B/ 14a
3C	A940: ophoging donkerbruine zandige klei s1086; V63	**63**	**Misbaksels?: 3 rfr kp-kog-1, 1 rfr kp-bak-2 onberoet, 9 wfr kp-kog-? (1x met borstelstreek); 1 rfr g-kan/pot, 1 wfr grijs**; **1 bfr van kleine r-gra met lobvoeten en spaarzaam loodglazuur niet beroet (misbaksel?)**, 4 wfr rood; 1x bot rib; tinnen insigne fragment (24LAA63-XAA: reliëf op voorzijde onleesbaar, achterzijde met haakje, slechte conservering, brandschade?)	13d/ 14A

Tabel H Vondstenlijst van opgraving 24LAA, blad 1 van 4

Spoorcode	Vondst-omstandig-heden	Vnr 24LAA	Materiaal	Datering
3/4D	A939: OPHOGING donkergrijze klei s1030; V14	**14**	**Misbaksel gesinterd: 1 rfr r-bak-2, 1 bfr rood standring met loodglazuur op breuk**; gebruikt: 1 rfr s2-kan-? grijs baksel met br.zoutglazuur (15/16a); 1 rfr r-bak-1, 1 bfr r-bak-?, 1 rfr r-bor-1 met sgraffito in witte slib met groene glazuur, 1 rfr r-bor-1 gekwaste slibdecoratie, 1 bfr r-bor-? met sgrafitto, 1 rfr r-gra-20?, 1 bfr rood standring, 6 wfr rood met donkerbruin mangaan loodglazuur, 3 rfr ND rood, 13 wfr rood, 2 wfr rood waarvan 1 met groen lekglazuur; 1 bfr gl-bek-? bekertje met geribde onderzijde groen; 5x bot; 1x sintel; loden spintol conisch (24LAA14-XAA: diameter 1,8 cm en hoog 0,7 cm), fragment van messing pincet (24LAA14-XAB), messing riemtong met niet(24LAA14-XAF: lengte 3,2 cm), koperen kopspijker (24LAA14-XAG: lengte 4,0 cm), twee brokjes gesmolten lood (24LAA14-XAC, -XAD), klompje koper niet determineerbaar (24LAA14-XAE)	14d/ 15
3/4D	A939: laag donkergrijze klei s1069; V54	**54**	1 wfr grijs binnenkant met asaanslag; 4 wfr rood spaarzaam loodglazuur 14d/15A	14d/ 15A
3/4D	A939: laag donker bruingrijze klei s1073; V56	**56**	1 wfr s4-kan-? Siegburg; 1 wfr s2-kan-? Langerwehe radstempel schouder (2 banden) binnenzijde d.br druipglazuur; 1 wfr kp-kog-? met diagonale vingervegen; 1 wfr rood	13d/ 14a
3E	A940: grijze leemvloer s1057; V67	**67**	1 rfr s1-? Siegburg zware ribbels; 1 rfr s2-kan-50 kleine kraagrand radstempel op rand en schouder en paarsbruine ijzerengobe en zoutglazuur, 2 wfr s2 paarsbruine ijzerengobe en zoutglazuur; 3 wfr en 1 rfr ND rood; [Vervuiling: kopermunt duit West Friesland 1663 (24LAA67-XAA: voorzijde wapenschild Holland, keerzijde WEST FRISIAE 1663), smeedijzeren kram (24LAA67-XAB: lengte 3.5 cm), drie smeedijzeren spijkers (24LAA67-XAC -XAD -XAE, lengte 4.0 en 4,o en 4,5cm)]	14bc
4C-a	A939: laag donkergrijze klei met baksteenpuntjes s1042; V24	**24**	**Ongebruikte misbaksels: 1 rfr r-bak-1, 1 rfr r-bak-17, 1 rfr r-bak-41, 1 bfr r-bak-?, 1 zwaar plat steelfragment met diepe duimrust op steelaanzet (vetvanger of bakpan?), 1 grote platte steel**	15
4C	A939: leemvloer s1049; V26	**26**	3 wfr s1-kan-? Siegburg, met "blos" (2x lijken brandsporen te hebben); 1 rfr r-bak-?, 1 wfr rood; kopermunt 15de eeuw (24LAA26-XAi: diameter 1,8cm, voorzijde kruisteken binnen randtekst; keerzijde onleesbaar), messing gesp rond met middenstijl (24LAA26-XAA: diameter 1,9 cm), messing ringgesp (24LAA26-XAH: diameter 3,0 cm), messing stripje (24LAA26-XAB: lengte 3,4 cm), vijf smeedijzeren spijkers (24LAA26-XAC: lengte 9,5 cm, -XAD 5,0 cm, -XAE 4,8 cm, -XAF -XAG fragmenten)	15
5A	A939: laag donkerbruine klei met puin s1043; V25	**25**	1 wfr s2-kan-? grijs baksel bruin zoutglazuur met aanhechting oor; 1 rfr r-bak-1 spaarzaam loodglazuur	15/ 16A
5B	A939: ingegraven rood aardewerken aspot s1048; V30	**30**	1 wfr s1-kan-? Siegburg gevlamd dunwandig (s1-kan-1?); 1 wfr s2-vel? (mogelijk van een veldfles) Raeren/Aken grijs baksel en bruin zoutglazuur; 41 wfr rood spaarzaam loodglazuur met as aanslag binnenzijde; 3x plavuisfragment met 1x mangaan glazuur; 1x bot (heup konijn)	15/ 16A
5D	A939: puinlaag s1033; V15	**15**	**Misbaksels gesinterd: 2x platte stelen, rfr r-bak-2, rfr r-bak-23 en 1 bfr r-bak-?**; gebruikt aardewerk 1 rfr r-bak-1 met platte steel, 1 rfr r-bak-2, 2 bfr r-gra poten, 4 wfr rood, 2 rfr rood ND; messing bolle knoop met rozetmotief 16de-17de eeuw (24LAA15-XAA: diameter 1,3 cm, oogje afgebroken	15/ 16A
5/6F	A939: lichtgrijze askuil met kluiten grijze/donkergrijze klei s1034; V17	**17**	1 wfr grijs; 2 rfr r-bak-2, 1 bfr r-bak-?, 3 rfr rood ND, 12 wfr rood (3x mangaan loodglazuur); 1fr py-bee 15de/16de eeuw (pijpaarden beeldje van vrouwelijke heilige, hoofd en sokkel afgebroken, fragment 10 cm hoog); 1x natuursteen graniet; 4x bot	15/ 16A
6B	A939 in kelder 6A/7A: vlijlaag vloer geel zand s1082; V60	**60**	messing vingerhoed (24LAA60-XAA: hoog 2,2 cm en diameter 2,0 cm, 8 gram, gegoten, ronde putjes spiraalsgewijs van onderrand naar top met rad aangebracht met merk klaverdrie aan begin - zie Langedijk/Boon 1999 afb.69 = 2de h 16de eeuw)	16B
6F	A939: baksteenvloer s1004; Op de vloer een potscherf V3, in de vlijlaag zand V7	**3**	1 wfr s2-kan-? grijs baksel met bruin zoutglazuur 16B/17A	16B/ 17A
6F	A939: baksteenvloer s1004; Op de vloer een potscherf V3, in de vlijlaag zand V7	**7**	1 bfr rood standring met groene binnenzijde; 1 rfr w-bor-? groen glazuur; 1x plavuis, 12 x 12 x 2,5 cm, loodglazuur (sleets), 3x plavuisfragment (A: 13 13 x 3,0 cm met d.br.glazuur, B: 12,6 x 12,6 x 2.8 cm met l.br.glazuur); messing muurhaak pin afgebroken (24LAA7-XAA)	16d/ 17A
6i	A940: oranje askuil s1040; V23	**23**	1 rfr r-bor-6 loodglazuur ca 30 cm diameter onderzijde beroet	16d/ 17A
6K	A940: aspotten van haard s1010; V4	**4**	Aspotten 1 rfr r-gra-34, 1 rfr r-kom-16? sluitrand inw spaarzaam glazuur (19 scherven), 2 rfr en 5 wfr ha-?, 1 rfr w-min-bor, 3 rfr en 4 wfr wit (1x geel en de overige groen glazuur)	16d/ 17A
6L	A940: grote kuil met donkergrijze klei met puin s1035; V19	**19**	1 wfr s2-? grijs baksel met grijs zoutglazuur; 1 bfr r-gra-? spaarzaam loodglazuur, 1 wfr rood; 1 rfr w-bor-3; 1 prof f-bor-2 blauw op wit met gedekte tafel (6 scherven) 17B, 2 bfr standvoet(?) f-zou/kdl? 17bc; 1 rfr i-bor-? blauw op blauw Liguria 16d/17a	17bc
7A	A939: demping s1055 van verkleinde deel van kelder 6A; V28	**28**	1 rfr r-gra-11 geheel loodglazuur (BOZ rand maar Alkmaars product); 1 x kleipijp trechtervorm ketelroos dikke steel 17d/18a; 8 fr wandtegel blauw op wit rood baksel, 17B; 1x plavuis met glazuur 11 x 11 x 2.0 cm	17d/ 18a
7B	A939 in kelder 6A/7A: plavuizenvloer s1080; BAMO V61	**61**	Plavuizen: 24LAA61-A: 2x plavuis, rood baksel, 14.5.x14.5 x 2.2 cm, mangaan loodglazuur; -24LAA61-B: 1x plavuis, rood baksel, 12.2.12.2 x 2.5 cm, d.br.loodglazuur; 24LAA61-C: 1x plavuis, rood baksel, 11.8. x 11.8 x 2.7 cm, loodglazuur transparant/rood; 24LAA61-D: 1x plavuis, rood baksel, 11.4 x 11.4 x 2.0 cm, l.br loodglazuur, sleets!; 24LAA61-E: 1x plavuis, 11.4 x 11.4 x 2.2 cm, rood baksel, laag witte engobe (geel)	
7/8D-a	A940: waterkelder s1002; uit insteek V2	**2**	2 wfr rood loodglazuur; 1 steelfragment wit, 1 wfr wit geel/groen loodglazuur; 1x metaal ringetje	17B/ 18

Tabel H Vondstenlijst van opgraving 24LAA, blad 2 van 4

Spoorcode	Vondst-omstandig-heden	Vnr 24LAA	Materiaal	Datering
7/8E-a	A940: waterput s1001; insteek V18, uit demping met bruin zand V20.	**18**	**misbaksel met aangebakken stuk baksteen: 1 bfr r-gra-? pootje**; Gebruikt: 1 wfr s2-? grijs baksel met bruin zoutglazuur (15B/16a), 1 rfr ND en 1 bfr standring en 2 oren en 11 wfr rood; 1x daktegel fragment met glazuur; 1x bot; roodkoper vingerhoed (24LAA18-XAA: galmeimessing? hoog 2,0 cm en diameter 1,5 cm, 3 gram, vingerhoed geperst, kleine ronde putjes een voor een geslagen spiraalsgewijs op zijwand en op top, onderaan manchet 2 versieringsbandjes muizentand-motief, sleets - Langedijk/Boon 1999 afb.69 =2de h 16de eeuw)	
7/8E-c	A940: waterput s1001; insteek V18, uit demping met bruin zand V20.	**20**	1 wfr steeltje r-tes-?, 2 rfr rood ND, 7 wfr rood 17/18; 1rfr w-pis-? groen loodglazuur 17e eeuw; 1 rfr m-kom-? nokoor blauw op wit met rose baksel 17A sleets; 1 rfr iw-bor-? witgoed 19e eeuw	1933?
8B	A939 kelder 7AB: puindemping s1081; V59	**59**	1 wfr rood ongeglazuurd; loden blokgewicht (24LAA59-XAA: cilindrisch diameter 3,6 cm en hoog 1,6 cm gewicht 124 gram); 1x bot wervel geit ;1x rode geglazuurde plavuis 11.5 x 11.5 x 2.5 cm**; 14x wandtegels: 24LAA59-A** geel baksel 12,5x12,5x1,6 polyhroom rozet met kwartrozetten in hoeken Perzische ornamenttegel Pluis 1998 A.01.11.51 1580-1620; **24LAA59-B** rood baksel 12,7x12,7x1,0 blauw-wit kleine ossenkophoeken rennend dier op grondje 17B (plinttegel gesleten onderhelft); **24LAA59-C** rood baksel 12,5x12,5x0,8 blauw-wit geen hoekfig rat op grondje roze zweem 17d/18a; **24LAA59-D** rood baksel ..x..x1,3 (randen afgeknipt) blauw-wit Franse leliehoeken soldaat met lans 17b; 1 fr als 24LAA59-A, 1 fr 13,5x13,5x1,4 polychroom bloemvaas in kwadraat 17bc, 1 fr rood baksel ..x..x1,3 blauw-wit Franse leliehoeken soldaat 17B, 1 fr ..x..x1,0 blauw-wit hoeken ontbreken vrouw op rug gezien 17B, 4 fr blauw-wit met dier (hert, haas, 2x hond), 5 fr blauw-wit ossenkophoeken, 1 fr dik 0,7 landschap(?) mangaanpaars 17d/18,	
8C	A939: kelder 8C; plint van hergebruikte wandtegels; V62	**62**	5x wandtegel blauw-op-wit dieren met ossenkop-hoekmotieven rood baksel 12,9x12,9x1,0 cm 17B, 2x fragment (1x ooievaar, 1x hond) en 3x compleet (24LAA62-A: kat; 24LAA62-B: springende haas; 24LAA62-C: zittende haas); 1x complete wandtegel blauw-op-wit bijbels tafereel met spinnetjes hoeken (24LAA62-D: geel baksel 12,7x12,7x1,0) 17B	17B
8/9G	A940: laag mortelgruis s1020; V11	**11**	kopermunt duit Zeeland 1781 (24LAA11-XAE: sleets), kopermunt duit Utrecht 1789 (24LAA11-XAA: voorzijde stad Utrecht 1789; keerzijde wapen van Utrecht tussen 2 gaande leeuwen, diameter 2,2 cm, weinig gelopen niet sleets), kopermunt 1 cent 1822 (24LAA11-XAD: sleets), kopermunt 1 cent 1826 (24LAA11-XAB: gekroonde W 1826, sleets), kopermunt 1 cent 1878 (24LAA11-XAC: voorzijde gekroonde W 1878; keerzijde: gekroonde Hollandse leeuw binnen tekst), messing vingerhoed 16de eeuw (24LAA11-XAG: hoog 1,9 cm en diameter 1,6 cm, 4 gram, geperst, rechthoekige putjes een voor een geslagen spiraalsgewijs van onderrand naar top – Langedijk / Boon 1999 afb.11, afb.62 cat.46, afb.67 = 1e h 16de eeuw), messing kledinghaak 16de eeuw (24LAA11-XAF: lengte 3,5 cm, haakje afgebroken - identiek exemplaar uit dezelfde mal bij Bailey 2023 fig.12.1 16de eeuw)	
9C	A939: kelder 8C; demping met mortelpuin V58	**58**	1 rfr+oor ND rood; 1 bfr f-bor-? blauw op wit bloemen; 1 rfr iz-kom-1 blackware basaltware vlechtwerkmotief rouwservies Engels/Regout; 1x plavuisfragment met groen loodglazuur dik: 2.5 cm; diverse loodstripjes vensterglas; 10x tegel fragment (1x 17e eeuw rood baksel dik; rest 18/19 geel baksel); kopermunt duit Zeeland 1648 (24LAA58-XAA: voorzijde Hollandse maagd binnen tuin met wapenschild van Zeeland voor zich en randschrift LVCTOR ET E… (mergo) 1648, keerzijde ZEELANDIA, ca 2 cm)	1933? (19B)
9D	A939: diepe steilwandige kuil vol mortelgruis s1018; V16	**16**	1 wfr m-kan-(3?) geel baksel met blauw gewolkte buitenzijde ('Mallingjug') 16bc	1933? (16bc)
9E	bovenlaag omgewoelde grond met puin s1000A; V1 (1933 sloop)	**1**	**1x leifragm. met loodglazuur (proen)**; gebruiksgoed: 1 bfr s1-kan-? Siegburg standring 14A?; 1 wfr s2-kan-? grijs baksel met bruine ijzerengobe/zoutglazuur Langerwehe, 1 wfr s2-kan-? bruingespikkeld zoutglazuur; 1 rfr kp-kog-11 misbaksel rand deel versinterd en aanbaksel, 1 wfr kp-kog-?, 1 rfr kp-kog-1 gebruikt slijtage; 2 rfr g-kan; 1 rfr r-bak-23 geknepen steel, 2x steel r-bak-?, 1 bfr r-bor-? NH slib (vuurslagmotief?), 1 rfr r-gra-? met oor vorstschade, 1 rfr r-kom-? N-H- slibwerk, 1 rfr r-kop-2, 1 wfr rood (2 scherven) golflijntje en jaartal ..698 ; 1x steel w-bak-? hol (16/17), 1 fr w-gra-? pootje groen, 1 bfr standring geel/groen 18/19, 2 wfr wit inwendig geel glazuur; 1 rfr m-bor-? blauw-op-wit Wan-Li vakverdeling 17A; 1rfr tegel mangaan op wit met vogel in rank 6.5 x ? x 0.7 cm 18e eeuw; 1 fr rode plavuis met d.br.loodglazuur dik 2.8 cm; 1x baksteen (straatsteen) geel hard 17.5 x 6.5 x 3.5 cm; 1x benen opschuif-heft lang 8.5 cm; 1x metaal, ijzer? lengte 14 cm; -2x bot middenvoetsbeen rund; 1x natuursteen kei ca 11 cm doorsnee	
9E	bovenlaag omgewoelde grond met puin s1000A; V1 (1933 sloop)	**1**	messing rekenpenning (24LAA1-XAL: 19 mm, voorzijde buste met randschrift … en IHDG, keerzijde struik? – verwant aan penning George II met struik Mitchiner 1988 Vol.I nrs.1922-1923 uit 1727-1760), messing rekenpenning Neurenberg 19de eeuw (24LAA1-XAM : 14 mm, voorzijde anker en randschrift RECHEN PFENNIG, keerzijde SPIEL MARKE in lauwerkrans), bronzen munt 1 cent 1922 (24LAA1-XAi), bronzen bolvormige knoop met vlechtmat motief (24LAA1-XAB: lus-oog afgebroken diameter 1,6 cm)- Lenting e.a. 1993 Bourtange p.422 afb.69 (16d), messing mesheft beslagplaat (24LAA1-XAH: fragment), loden tonvormig gewicht(?) (24LAA1-XAD: netjes afgewerkt, lengte 1,7 cm en diameter 1,3 cm), loden netverzwaring opgerold plaatje (24LAA1-XAF), metaal fragment onbekend (24LAA1-XAE), plak lood beslag met spijkergaten (24LAA1-XAA), plak lood beslag (24LAA1-XAK: ca 15 x 13,5 cm, een zijde omgeslagen rand, snijsporen), loden buis verbindingsstuk (24LAA1-XAC: lengte 4,4 cm), loden strip van glas in lood (24LAA1-XAG), klontje gesmolten lood (24LAA1-XAJ)	
9E	bovenlaag omgewoelde grond met puin s1000A A940; V5 (1933 sloop)	**5**	bronzen munt 'follis' Byzantijns keizer Michael IV 1034-1041 (24LAA5-XAA: diameter 2,8 cm, voorzijde in slechte staat; keerzijde wapenschild van kruis met parels en inscripties IC XC NI KA = Jezus Christus Overwinnaar)	

Tabel H Vondstenlijst van opgraving 24LAA, blad 3 van 4

Spoorcode	Vondst-omstandig-heden	Vnr 24LAA	Materiaal	Datering
9E	A940: stortvondst (bovenlaag); V6	**6**	1 rfr r-gra-8 met mangaanglazuur, 1rfr r-gra-20?, 1 rfr r-kop-1, 1 bfr standring met gele sliblaag, 5 wfr rood; 1x bot hoornpit rund	
9E	bovengrond; V12	**12**	1 rfr r-gra/pis (17de), 1 bfr r-gra-?, 1 wfr rood; 1 rfr w-kom-? helgroen glazuur (19de eeuw); 1 rfr m-bor-? geel baksel blauw op wit op rand a-foglie motief en erbinnen band met sgraffito (16B); 1 bfr f-kom-? blauw op wit compact geel baksel op achterzijde staat '2' (18B/19a); 1rfr gl-fle-? groen cilindrische fles 19e eeuw; 1x tegelfragment geel baksel mangaan 18e eeuw; 1x plavuisfragment groen loodglazuur dik: 2.5 cm; 1x bot hoornpit rund; 1x knikker pijpaarde; punt van smeedijzeren meslemmet (24LAA12-XAA: afgebroken, lengte 3,3 cm)	
9E	A940: insteek betonblok; V22 V39	**22**	1 wfr rood spaarzaam loodglazuur beroet; smeedijzeren klinknagel (24LAA22-XAA: lengte 6,0 cm, vierkante beslagplaat aan uiteinde 2,5 cm en ronde kop 1,2 cm)	
9E	A940: metaalvondst op leemvloer s1057; V31	**31**	messing vingerhoed (24LAA31-XAD: hoog 23 mm, 3 gram, geperst?, ronde putjes met een wielstempel aangebracht en op de top handmatig geslagen, 2 banden met radering onderzijde, groot stuk uitgebroken – Langedijk/Boon 1999 afb.75-77 cat.151 152 = 16d/17a)	
9E	A940: bovengrond V32	**32**	messing rekenpenning ca. 1689 (24LAA32-XAB: diameter 2,2 cm, voorzijde twee bustes van Mary en Willem met randtekst WILHELM.ET.MARIA.REX.ET.REGINA; keerzijde: gekroond wapenschild met wapens van Engeland, Schotland Ierland en Frankrijk met randtekst IOHANN.WEIDINGERS.RECHN.PFENNING), brokje gesmolten lood (24LAA32-XAC), messing strookjes rest van gebroken pincet? (24LAA32-XAD), messing medaillon met Maria en kind en Chinese randtekst (24LAA32-XAE), loden netverzwaring opgerold plaatje (24LAA32-XAF), kopermunt 2 centimes België, 19e eeuw (24LAA32-XAG), messing korsetsluiting (24LAA32-XAH 1,3 ij 1,9 cm), loden kogel hagelkorrel? (24LAA32-XAi: 0,7 cm), messing gesp? fragment (24LAA32-XAA: mogelijk nagel?), messing beslag of klem? (24LAA32-XAK: lengte 2,3 cm)	
9E	A940: insteek betonblok s1039; V22 V39	**39**	**Misbaksel: 1 bfr r-gra-? glazuur op breuk; 1 bfr wit met groene glazuur en met glazuur op breuk**; 1x lei met glazuur proen; 1 wfr s4-kan-? Siegburg (10 scherven waarvan 1 met ooraanhechting); 1 wfr s1-kan-? Siegburg; 1 wfr s2-? grijs baksel met zoutglazuur; 1 rfr kp-kog-1, 1 rfr kp-kog-6, 20 wfr kp-kog-?; 5 wfr grijs (waarvan 1 met oor); 1 bfr r-gra-? poot, 5x wfr rood beroet; **1 rfr+oor wit**; 1 rfr wm-pot-11 Andenne	
9E	A939: bovengrond boven vloer s1049; V51	**51**	Natuursteen fragment rood zandsteen wrijf/maalsteen/slijpsteen; kopermunt duit Utrecht 1637 (24LAA51-XAC: TRAIECTUM 1637), kopermunt 1 cent 1823 (24LAA51-XAE: voorzijde gekroonde W en 1823, keerzijde wapenschild sleets), messing vingerhoed 19de-20ste eeuw (24LAA51-XAB: hoog 1,7 cm en diameter 1,4 cm, 1 gram maar zijwand deels weg, afwijkend cilindrisch model, diepgetrokken met omgeslagen rand, putjes met wielstempel aangebracht – Langedijk/Boon 1999 afb.31-32 = 19de eeuw), tinnen insigne fragment (24LAA51-XAi: lengte 3,2 cm), messing knoop model platte ronde schijf met gat (24LAA51-XAG: diameter 2,0 cm, voorzijde reliëf octagram met stippen), bronzen sluitgewicht (24LAA51-XAE:, diameter 1,5 cm, hoog 0,7 cm), loden band gemerkt met I, II of H (24LAA51-XAH: platgeslagen 1,2 bij 1,9 cm), smeedijzeren meslemmet met angel (24LAA51-XAA: lengte 15,5 cm, conservering slecht), koper reparatieplaatje van ketellapper (24LAA51-XAD)	
9E	stort; V73	**73**	1 rfr s4-kan-15 13d/14a; 1 wfr s1-? Siegburg; 1 rfr kp-bak-2 met holle steel, 4 rfr kp-kog-1 (2x rood baksel!), 7 wfr kp-kog-? (3x borstelstreek grijs, 1x rood baksel borstelstreek, 1x rood baksel ruw); 2 rfr g-kan-4, 6 wfr grijs; 2 wfr rood spaarzaam loodglazuur; 1x stukje baksteen/aardewerk; 1x fragment daktegel met loodglazuur dik 1,7 cm	
9E	bovengrond (insteek ijzeren rioolbuis over gedempte kelder s1054); V29	**29**	3 wfr we-bor-? geel/groene slibdec; 1x tegelfragment polychroom bloemvaas in kwadraat dik 1.5 cm geel baksel (17a); 1x bot fragment schedeldak mens ca 11x 7 cm	
9E	stort, V71	**71**	loden netverzwaring van opgerold plaatje (24LAA71-XAA: diameter 3.2 cm)	

Tabel H Vondstenlijst van opgraving 24LAA, blad 4 van 4

Bijlage 3 Schriftelijke bronnen over eigenaren en bewoners

Toelichting op de bronnen

Op de website van het Regionaal Archief zijn gegevens met betrekking tot onroerende goederen in Alkmaar uit de periode 1700-1913 te achterhalen op de pagina's van het 'Historisch Kadaster Alkmaar' (afgekort HKA). De basis voor het HKA is twintig jaar geleden gelegd door W.J. van den Berg uit Utrecht. Nadat hij de data van de Onderling Aanwijzende Tafels (*OAT*) van 1832 in de computer had ingevoerd, heeft hij de nummering van de lijsten van de Verpondingen eraan gekoppeld en die data ingevoerd. Daarna zijn hier in het HKA nog tal van gegevens aan toegevoegd uit enkele andere bronnen. Ook latere kadastrale wijzigingen zijn in het HKA ingevoerd zoals de mutaties van 1826-1837 (=*Kador*) en herzieningen vanaf 1832 (=*Grondbel*.) met hernummering van gewijzigde percelen. Tenslotte zijn uit 1883 en 1910 de lijsten ingevoerd van de Reinigingsdienst voor de aan huis geplaatste beertonnen ten laste van de huiseigenaren.

De meeste bronnen betreffen de eigenaren en slechts in beperkte mate zijn er gegevens overgeleverd over huurders. Huurovereenkomsten werden slechts zelden notarieel vastgelegd en de data over huurders komen dan ook uit de vergelijking van de eigenaarsgegevens met incidentele 18de-eeuwse belastinglijsten waarin per bewoner een belastingaanslag is genoteerd en uit de vergelijking met enkele 19de-eeuwse inwonerslijsten van de stad. In de afgelopen 20 jaar zijn steeds meer archiefbronnen digitaal ontsloten en veel informatie is al te vinden via internet, met name op websites van archiefdiensten zoals de website www.regionaalarchiefalkmaar.nl.
Soms heeft Van de Berg nadere gegevens over eigenaars of bewoners ingevoegd onder de kop Genealogie (=*GEN*). De gebruikte literatuur staat achter deze inleiding.

In onderstaande zijn **eigenaren** vet aangeduid en *huurders* cursief onderstreept. Het is niet altijd duidelijk of een eigenaar er woonde, of dat een huurder ok eigenaar was.

Archiefbronnen over eigenaren

De belangrijkste bron over eigendommen zijn de afschriften van koopakten. Transacties werden door de notaris schriftelijk vastgelegd in akten waarvan de afschriften door de stad werden bewaard in het Oud Notarieel archief Alkmaar (=*ONA*). De eigendomsoverdrachten (transporten) van onroerende goederen werden vanaf de middeleeuwen tot de Franse tijd ook geregistreerd bij de rechtbank in het Oud Rechterlijk archief Alkmaar (=*ORA*). Omdat er geen huis- of kavelnummering was, werd in de transportakte de locatie van een perceel omschreven door een verwijzing naar de buren. Bij de verkoop konden voorwaarden (condities) worden gesteld aan de koper, financiële afspraken vastgelegd over de omgang met hypotheken en andere schulden die op het huis rusten, terwijl werd vastgelegd hoe de verkoper aan het onroerend goed was gekomen en vanaf tweede kwart 17de eeuw ook wanneer (de 'aankomsttitel').

De Verpondingen (=*Verp*. of *Vp*) waren een jaarlijkse heffing door de Staten van Holland aan de eigenaren van onroerende goederen. De heffing werd al sinds de middeleeuwen gebaseerd op de huurprijs van het onroerend goed of, als het door de eigenaar zelf gebruikt werd, een taxatie daarvan. In 1628 en 1730 werden de 'huurwaarden' voor de verpondingen opnieuw opgenomen en getaxeerd in een 'Redres' ofwel herziening. In 1730 werd de aanslag ter hoogte van 1/8 van de huurwaarde terug gebracht tot 1/12 van de huurwaarde. Voor Alkmaar zijn van deze jaarlijkse heffingen alleen de verpondingslijst van 1718-1727 en het Redres van 1730 bewaard. In het Redres van 1730 zijn per kavel de naam van de eigenaar en de oude en de nieuwe heffing genoteerd, met een paar steekwoorden over de aard van het onroerende goed en het onderscheid tussen huur en taxatie. In de

opeenvolgende verpondingslijsten zijn ook wijzigingen van eigenaar genoteerd met naast de naam meestal (maar niet altijd) het betreffende jaartal. In 1718, 1765 en 1779 zijn nieuwe overzichten gemaakt - de in dat jaar vermelde personen waren vaak al eerder eigenaren geworden.
Wijzigingen in de panden leidden tot aanpassingen van de verpondingen en dit werd bijgehouden in een 'Quohier' en een 'Lijst van Nieuwgetimmerde Huizen' – deze zijn alleen voor de perioden 1654-1665 en 1750-1793 bewaard gebleven.

Het eigendom van onroerende goederen is vanaf 1832 vastgelegd in het kadaster waarbij elk perceel een kadastraal nummer kreeg (op basis van opnamen in 1826), met nauwkeurig opgemeten kadastrale kaarten (de Kadastrale Minuut). Op de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels (=*OAT*) is de eigenaar vermeld met enkele administratieve gegevens over het perceel: *kig*=kadastraal inkomen gebouwen (berekend als 75% van de huurwaarde van huizen en 67% van de huurwaarde van andere gebouwen); *kio*=kadastraal inkomen ongebouwd; *srt*=soort 1=woonhuis, 2=pakhuis, 3=stal/wagenhuis, 4=werkplaats, 8=leeg erf en 9=anders.

Archiefbronnen over bewoners

Er zijn ook nog enkele belastinglijsten met gegevens van bewoners waarvan Van den Berg in het HKA de adressen heeft gelokaliseerd: o.a. het Familiegeld uit 1716, de Personele Quotisatie van 1744 (= *Pers.Quot*) met heffingen op basis van geschatte inkomens boven f.600 en indicaties van welstand (alleen de rijkere inwoners), lijsten van stemgerechtigden in 1803, bevolkingsregisters van 1804 tot 1808, belastingregisters van 1807 (=*bel reg*) en de quotisatie (van rijke inwoners) in 1808, de volkstellingen (=*bev reg*) van 1822 en van 1830, het Kohier Hoofdelijke Omslag van 1873 (*bs1873*=belastbaar inkomen minus vrijstelling van f.300), lijst van bedrijven uit 1876 (=*patentregister*). Voorts zijn de Adresboeken met inwonersgegevens uit 1876 en 1882 ingevoerd.

Literatuur:

Dekker, P., 1995. *De Alkmaarse geschiedenis achter een Texelse walvisbokaal*, z.p.

Jb. CBG: *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie en het Iconographisch Bureau*.

Koolwijk, H.W., & H. de Vries, 1974: *Historisch-genealogisch dagboek 1732-1759*, Alkmaar (bewerking van dagboek dokter H. de Vries).

Kad.A939

RAA, ORA Transporten belendingen:
- **1672** Kad.A938 en Kad.A953 (onderzoek J.W.Balder): A939 Wapen van Leiden, Aankomsttitel 1672.05.23 op naam van **Klaas Poorter**
- 1703.06.04 Transport van A938 door **Dirk, Johannes, George en Josina, kinderen van Klaas Poorter** aan Lourens Roos, Belend oost verkopers = **Kad.A939**, west verkopers = Kad.A937
- 1707.02.04 Transport van A938 door Lourens Roos aan Willem Eubels, Belend oost **kinderen Klaas Poorter** = **Kad.A939**, west Jacob van Beek = Kad.A937
- 1734.03.10 Transport van A938 door Juffr. Elisabeth Hem wed. Willem Eubels aan Reyndert Uytgeest, Belend oost **Gerrit Post = Kad.A939**, west Arie van Groet = Kad.A937, zuid Arie van Schagen = Kad.A953
- 1751.04.13 Transport van A938 door boedelredders van Reyndert Uytgeest aan Johanna Kistemaker wed. Jan van Schagen, Belend oost **Gerrit Post = Kad.A939**, west Pieter Wintervreugd = Kad.A937

- 1755.04.11 Transport van A938 uit boedel van erflaatster Johanna Kistemaker aan Jan Heerkamp, Belend oost **Pieter Hoogenraad = Kad.A939**, west Pieter Wintervreugd = Kad.A937
- 1783.04.08 Transport van A938 door executeurs van de boedel van Jan Heercamp aan Levi Gon en Abraham Salomon Levie, Belend oost **Arnoldus Lammerts = Kad.A939**, west wed. Cornelis Grijpstroo = Kad.A954

1716 RAA SA 775, Kohier Familiegeld W-K4-90 Laat ZZ: *Abram de Veer zilversmid* / Aanslag:5

1718 RAA, SA 717, Verp. Laat ZZ fol.508v-1 (261), Kad.A939 = Vp1883-a: **1713 Abraham de Veer**, **1724 Gerrit Post** f7

1730 Redres VA783 Kad.A939 met Kad.A952: huis en erf Laat ZZ met kamer in de Vijverstraat annex, zelf bewoond tax f70 (oude verp. was f7 en f2) / H1:56 ; H1:16 / Hw2:70. RAA, SA 734 / 740, Verp. Vp1883 ***1730 Gerrit Post***, **(voor) 1765 Jan Claasz Witsmeer**, **(voor) 1779 Arnoldus Lammers**, **1792 Barend van Dijk**, **1797 Wouter van Dijk** f5.17

1744.05.07 RAA Coll. Aanwinsten 197, Pers.Quot Vp1883: Gerrit Post, commies vd ontvang (Gemene Land) / Dienstboden:1 / Huurwaarde:70 / ink- / Pacht:dub / ink- / Omschr:700 / Pqtax:8
GEN: Koolwijk/ de Vries 1974 Dagboek p.4, 65, 69; Dekker 1995 walvisbokaal:
Gerrit Post, commies op het Gem. Landskantoor, mogelijk z.v. Reynier Post, huwelijken x1 ca. 1715 Cornelia dochter van Cornelis van Rossen; x2 1753.10.22 Jacoba van Beyeren (+1765) zuster van de stadsdrukker. Kinderen: 1. Reinier Gz (+1773.11 Jb.CBG 1967, Grafschr. Akersloot nr.66) brouwer in De Boom en walvisreder x1 1740 Alida Jacobs Mol, gegoede dochter van Wormer; x2 1766 Anna Stuurman (1725-1782) dochter van Christianus en Trijntje van Baseroy; 2. Anna Post x 1742 Cornelis Voorhout, zuster van Frans Voorhout, kaarsemaker Ritsevoort afkomstig uit Beverwijk en van Dieuwertje Pater; 3. Aafje Post (1729-1809), x1 1746 Arnoldus Fransz van de Velde (+1754.08.04); x2 1759 Jan Bootsman; x3 Hermanus Overveen, bakker (gesepareerd 1782). Hieruit: - Gerrit Post van de Velde (1751-1809) x A.M. Boekhout - Francois van de Velde (1747.11.16- 1809), wijnkoper, vroedsch. 1791-95 (Brv.481) x1 Tr. Coops; x2 Joh. Staal

1803.05 RAA, SA 336, Stemgerechtigden Grondverg.: 71 *Wouter van Dijk* = Kad.A939

1807 Bel.reg W-A176 Kad.A939: *Wouter van Dijk en Aaltje Schuurman*, goud- en zilversmid / Huish:2 / Vpgeb:12 / Patent:9 / Mp:6

1808.09.13 RAA, SA 81 / quotisatie 3mln Kad.A939 Wk.A208: *Wouter van Dijk* / Kl:36 / Quot:4 / Aaltje Klinkenberg / Kl:40 / Quot:1

1815.05.12 ONA Alkmaar 982, repertoire not.G.deHeer aktenr.78 / ONA 964: Verkoop van huis en erf ZZ Laat W-A175 (oud nr!), Belend oost Wouter van Dijk = Kad.A939, west Willem Praalder = Kad.A937, door Cornelis van Erkom, mr loodgieter op de Laat aan Caspar Brooksmit

1816.03.04 ONA Alkmaar 982, repertoire not.G.deHeer aktenr.46 / ONA 966: Verkoop van huis en erf ZZ Laat Wk.A208, met een kamer en uitgang NZ Vijverstraat, Belend oost Herm. Sonnenschijn = Kad.A940, west Caspar Brooksmit = Kad.A938, door ***Wouter van Dijk***, mr goud en zilversmid wonend in het verkochte huis, aan **Simon Salomon Manheim**, joods koopman; prijs f1200. Titel: un.erfg.ab int. van vader Barend van Dijk, die kocht 1792.03.12 van Joh.Maria Raulet wed. Arnoldus Lammerts

1822 Bev.reg Wk.A208: *Frans Voorhout* rentenier en *Hendrik Wiggers* kleermaker

1830 Bev.reg Wk.A208-A: *Hendrik Wiggers, kleermaker*

1832 OAT Kad.A939: **Wiggers, Hendrik** / art.nr.1106 / huis en erf / Opp:0.0160 / kig81 / kio0.48 / Srt:1

1873 RAA, Secr.arch. 1252, Kohier Hoofd.omslag Wijk-A524: *Bommel, A. van*, zonder beroep / bs1873 855.55; *Bommel jr., A. van*, telegrafist / bs1873 550.00

1875 RANH, Grondbel. 154, herziening gebouwde eigendommen Wijk-A524, Kad.A939: huis en erf, **D. Wiggers**, art.nr.3436, kio0.48 / kig200

1876 Adresboek advertentie p.120, Wijk-A524, Laat: *J. Smit Az*, goud- en zilversmid

1881.08.09 RAA, Arch. Reinigingsdienst 26, Tonnenregister p.63 Laat 66, huis Kad.A939: *J.B.H. Willers*, 1 ton

1882 Adresboek Laat 66 : *Mej. wed. J.C. Theissling*, particuliere

1910 RAA, Arch. Reinigingsdienst 28, Tonnenregister p.157 Laat 66 = 131 *J.B.H. Willers* (1) = Kad.A939

Kad.A940

1718 RAA, SA 717, Verp .Laat ZZ fol.508v-2 (261) Kad.A940 = Vp1884: **1718 Ary Maartensz Rumekost** (= Ruymekost), **1723 Frans Tal** f6.10

1730 Redres VA784 Laat ZZ: huis en erf, zelf bewoond tax f55 (oude verp. was f6.10) / H1:52 / Hw2:55
RAA, SA 734 / 740, Verp. Vp1884: 1730 Frans Tal, **1765 - 1779 Roelof Luzink**, **1784 Christ. Heerlijk**, **1785 Regina Wigmans** f4.12

1803.05 RAA, SA 336, Stemgerechtigden Grondverg.: 72 *Hermanus Zonneschijn* = Kad.A940

1807 Bel.reg W-A177 Kad.A940: *Hermanus Zonneschijn x Regina Wigmans* en 1 meid / Huish:3 / kleermaker en winkelier / Bezit:7 koeien, 2 schapen, 2m weiland, huurt 2m weiland / Huur:48 / Mp:32 / Werkbodegeld:3 (per abuis vermeld onder dienstboden) / Rundergeld:5 / Patent:4 / Vpgeb:10 / Vpongeb:10 / marge: 1022 (?)

1808.09.13 RAA, SA 81 / quotisatie 3mln / Wk.A209: *Herm. Zonneschijn* / Kl:34 / Quot:10 ; *Leentje Dierkens* / Kl:41 / Quot:0.50 ; *Anth. Vijg* / Kl:41 / Quot:0.50 ; *Christ. Zondag* / Kl:41 / Quot:0.50

1822 Bev.reg Wk.A209: *Hermanus Zonneschijn, melkboer*

1826-1832 Kador Alkmaar, SAT Kad.A940 volgnr.156 doorgehaald: Wallen / art.nr.1227 / huis en erf

1830 Bev.reg Wk.A209: *Pieter Bouter, leerkoper*

1832 OAT Kad.A940: **Bouter, Pieter** / art.nr.114 / huis en erf / Opp:0.0139 / kig63 / kio0.42 (NB. dezelfde als P. Bouten of Bouter, art.nr.127, eigenaar van het aangrenzende Kad.A951) / Srt:1

1832-1835 Kador Alkmaar, SAT Kad.A940 en Kad.A951 volgnr.504-505: **Maria Dina van Dijk** / art.nr.1562 / huis en erf 2x

1836 Kador Alkmaar, SAT Kad.A940 en Kad.A951 volgnr.567-568: **Klaas Volder, koopman in hout** / art.nr.1054 / huis en erf 2x

1836 Kador Alkmaar, SAT Kad.A940 en Kad.A951 volgnr.683: **Klaas Volder, koopman** / art.nr.1054 / twee huizen en erven, thans verheeld tot een huis en erf en omgenummerd Kad.A1252

1873 RAA, Secr.arch. 1252, Kohier Hoofd.omslag Wijk-A523*: Einwachter, A., letterzetter* / bs1873[150.00

1876 Adresboek Wijk-A523, Laat Kad.A940: *P.E. Krijt, stads-horlogemaker*; schrijver van de waag
RAA, Secr.arch. 1252, Kohier Hoofd.omslag Bs1873:374.40

1882 Adresboek advertentie nr.111, Laat 65 Kad.A940 = nieuw Kad.A1304 = Kad.A2741: *J. van Wettum koper- en blikslager en winkelier* / Stem:KP

1882.09.30 RAA, Arch. Reinigingsdienst 26, Tonnenregister p.63 Laat 65 Kad.A940 = nieuw Kad.A2741, huis: *J. van Wettum*, 1 ton

1910 RAA, Arch. Reinigingsdienst 28, Tonnenregister p.157 Laat: 65 = 129 *C. van 't Hoff* (1) = Kad.A940

Volgens de beeldbank van www.regionaalarchiefalkmaar.nl (toelichting bij foto RAA012001814) was in dit pand rond 1929 de *wol- en kousenwinkel van mej. Kuiper* gevestigd.

Catalogus van keramiek en glas

Rob Roedema en Peter Bitter

Toelichting op de catalogus

De vondsten worden beschreven volgens het Classificatiesysteem voor Middeleeuws en Postmiddeleeuws Keramiek en Glas, ook bekend als 'Deventer systeem'. Zie ook de toelichting op de vondstenlijst in *bijlage 2*. De voorwerpen zijn alle afgebeeld in schaal 1:3.

Catalogusblokjes

1a inventarisnummer
1b vondstomstandigheden
2 typecode
3 datering van het voorwerp
4a maten: breedte/hoogte
4b typebeschrijving
5a materiaalsoort
5b engobe/glazuur
5c decoratie
5d gebruikssporen
6a bodem details
6b oor/steel details
6c compleetheid
7 hoofdvorm/functie
8 productiecentrum
9 literatuur

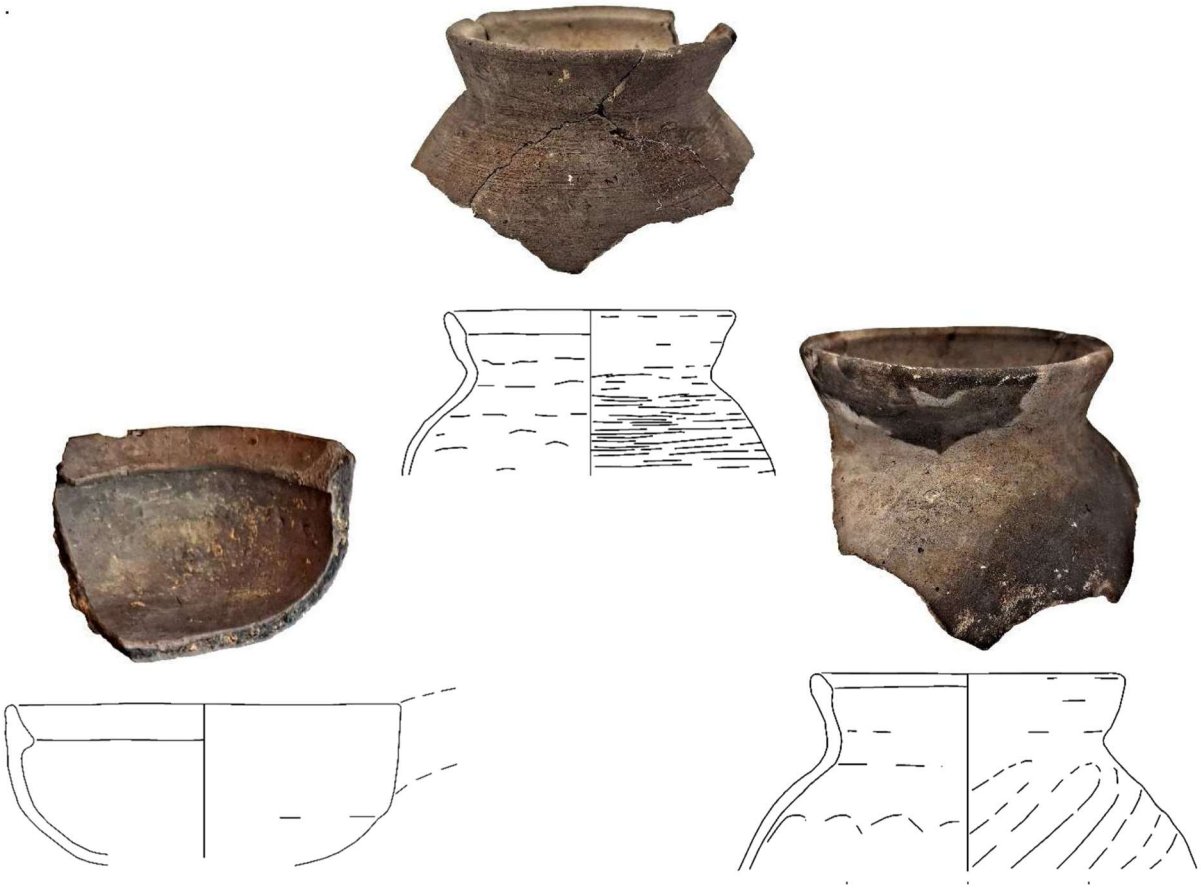

1 *Schaal 1:3*

1a 24LAA63
1b ophogingslaag 3C (ca.1330)
2 kp-bak-2
3 1300-1328
4a ../ .. cm (rand buitenmaat 16 cm)
4b afgeronde komvormige bakpan met aan de bovenzijde afgevlakte rand
5a kogelpotaardewerk (ongemagerd baksel, gevlekt licht- en donkergrijs)
5b
5c
5d
6a afgeronde bodem
6b holle steel ontbreekt
6c randfragment
7 bakpan
8 Alkmaar
9

2 *Schaal 1:3*

1a 24LAA65-AB
1b kuil met misbaksels 1H (1300/1325)
2 kp-kog-1
3 1300-1328
4a ../ .. cm (rand buitenmaat 12 cm)
4b kogelpot met verdikte aan de binnenzijde schuin afgevlakte rand
5a kogelpotaardewerk (ongemagerd baksel, donkergrijs met lichtgrijs buitenlaagje)
5b horizontale borstelstreek afwerking
5c
5d
6a
6b
6c randfragment
7 kogelpot
8 Alkmaar
9

3 *Schaal 1:3*

1a 24LAA65-AJ
1b kuil met misbaksels 1H (1300/1325)
2 kp-kog-1
3 1300-1328
4a ../ .. cm (rand buitenmaat 13 cm)
4b kogelpot met verdikte aan de binnenzijde schuin afgevlakte rand
5a kogelpotaardewerk (ongemagerd baksel, zwart gevlekt lichtgrijs met zwarte kern)
5b diagonale vingervegen linksom (Z)
5c
5d
6a
6b
6c randfragment
7 kogelpot
8 Alkmaar
9

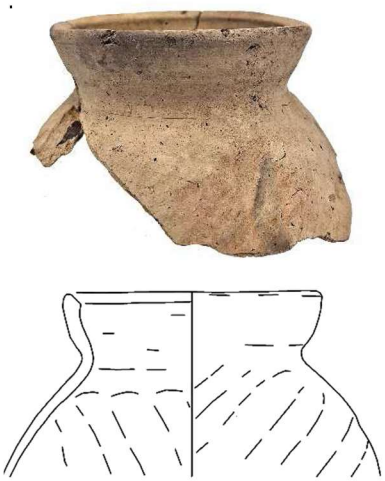

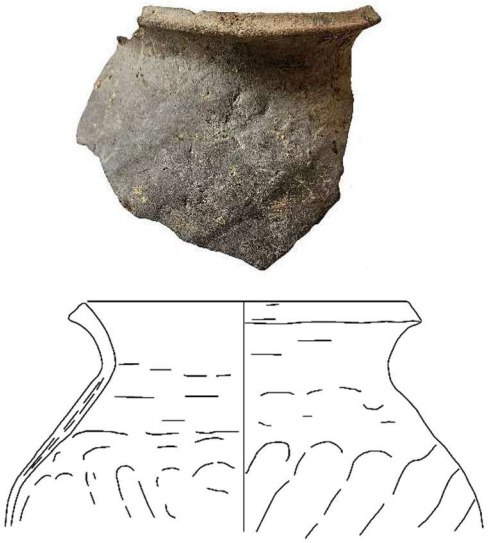

4 *Schaal 1:3*

1a 24LAA65-AF
1b kuil met misbaksels 1H (1300/1325)
2 kp-kog-1
3 1300-1328
4a ../ .. cm (rand buitenmaat 11 cm)
4b kogelpot met verdikte aan de binnenzijde schuin afgevlakte rand
5a kogelpotaardewerk (ongemagerd baksel, lichtbruin)
5b diagonale vingervegen linksom (Z)
5c
5d
6a
6b
6c randfragment
7 kogelpot
8 Alkmaar
9

5 *Schaal 1:3*

1a 24LAA65-AM
1b kuil met misbaksels 1H (1300/1325)
2 kp-kog-1
3 1300-1328
4a ../ .. cm (rand buitenmaat 11 cm)
4b kogelpot met verdikte aan de binnenzijde schuin afgevlakte rand
5a kogelpotaardewerk (ongemagerd baksel, uitwendig donkergrijs, inwendig lichtgrijs met zwarte kern)
5b diagonale vingervegen rechtsom (S)
5c
5d
6a
6b
6c randfragment
7 kogelpot
8 Alkmaar
9

6 *Schaal 1:3*

1a 24LAA53
1b kuil met misbaksels 1H (1300/1325)
2 kp-kog-6
3 1300-1328
4a ../ .. cm (rand buitenmaat 15 cm)
4b kogelpot met S-vormig uitgebogen rand met rechte zijkant
5a kogelpotaardewerk (ongemagerd baksel, uitwendig lichtgrijs, inwendig grijs met zwarte kern)
5b diagonale vingervegen linksom (Z)
5c
5d
6a
6b
6c randfragment
7 kogelpot
8 Alkmaar
9

.

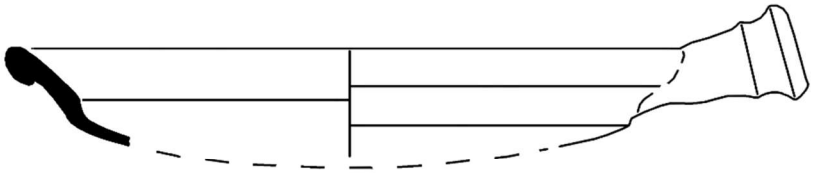

7 *Schaal 1:3*

1a 24LAA52
1b kuil met misbaksels 1G (1300/1325)
2 r-bak-32
3 1300-1328
4a 28/ (ca.5) cm
4b bakpan met uitstaande zijwand en ronde rand
5a rood aardewerk (vaal oranjerood baksel)
5b bovenzijde loodglazuur
5c
5d niet beroet, ongebruikt
6a
6b korte holle steel
6c randfragment
7 bakpan
8 Alkmaar
9

Hst.2 Opgraven onder de Lundiahof
Een opgraving bij Laat 9-13 in Alkmaar in 2017 (17LAA)

Peter Bitter
m.m.v. Rob Roedema, Karin Beemster en U. Heussner

Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie 29

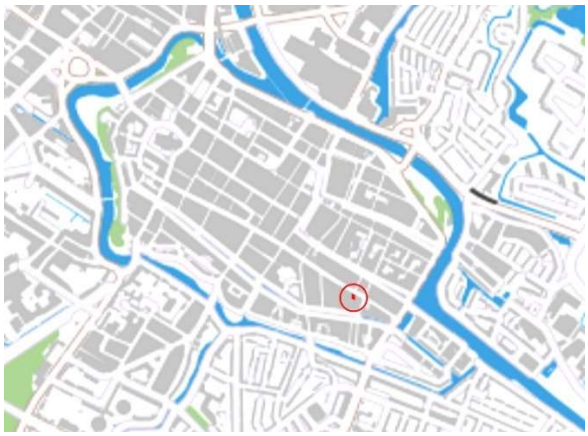

Afb.2.1-2.2 Situatie van de opgravingslocatie

Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie 29 hst.2

ISSN 2950-4155 (online)

Tekst: Peter Bitter m.m.v. Rob Roedema, Karin Beemster en U. Heussner
Fotografie: Peter Bitter en Rob Roedema (tenzij anders vermeld)
Tekenwerk vondstmateriaal: Peter Bitter en Karin Beemster (leer)
Digitale beeldbewerking en opmaak: Peter Bitter

Uitgave van vakgroep erfgoed van de gemeente Alkmaar
© Copyright Gemeente Alkmaar 2025

Alle rechten worden voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op welke manier dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever

Administratieve gegevens

Datum onderzoek:	12-4-2017 – 21-4-2017 (8 werkdagen)
Locatie onderzoeksgebied:	Laat 9/11/13 te Alkmaar (***Afb.2.1-2.2***)
Landelijke X/Y coördinaten:	111.999 / 515.845
Archis OM-nummer:	4043311100
Bevoegd gezag, uitvoering:	gemeente Alkmaar, vakgroep erfgoed
Opdrachtgever bouwproject:	Sanna Jong Projecten Alkmaar, architect StudioPro6
Graafmachine/materieel:	C.A. de Groot B.V, Alkmaar
Programma van eisen:	N. de Jong-Lambregts, *PvE stadsarcheologie locatie 17LAA*, akkoord door P.Bitter 1-4-2017
Deponering:	Archeologisch Centrum gemeente Alkmaar
Gemeentelijke projectcode:	17LAA

Medewerkers veldwerk: Peter Bitter, Nancy de Jong-Lambregts en Rob Roedema van de gemeente Alkmaar; Kees Tiebie en Sjaak Waterlander als vrijwilligers, Niels Tuinman (Hollandia Archeologen Zaandijk, ingehuurd door de opdrachtgever).

De Gemeente Alkmaar is gecertificeerd voor gravend archeologisch onderzoek conform BRL4000, protocol 4003 en 4004

Hst.2 Opgraven onder de Lundiahof
Een opgraving bij Laat 9-13 in Alkmaar in 2017 (17LAA)

Peter Bitter

INHOUD

Administratieve gegevens

2.1 Inleiding
Vraagstellingen voor het onderzoek
Veldwerk en uitwerking

2.2 De opgegraven sporen
Periodisering
De aanplemping van het Voormeer, circa 1450/1500 (periode 1)
Een mestkuil en resten van een leerlooierij, circa 1450/1500 – 1562 (periode 2)
Ophogingen uit 1562 / 1574, huizen vanaf 1574
De bouwgeschiedenis van Laat B897 vanaf 1574 (periode 3 en later)
De bouwgeschiedenis van Laat B898 vanaf circa 1600 (periode 4 en later)

2.3 Vondstcomplexen
Keramiek uit de eerste aanleg van het terrein, 1450/1500 (periode 1)
Keramiek uit een ophoging, 1562/1574 (3A)

2.4 Samenvatting en synthese
De ontwikkeling van de Laat
Aanleg van het terrein en bewoningsgeschiedenis
Algemene onderzoeksvragen voor opgravingen in de binnenstad

Literatuur

Bijlage 1: Sporenlijst en stratigrafische matrix
Bijlage 2: Vondstenlijst *(Rob Roedema m.m.v. Peter Bitter)*
Bijlage 3: Leervondsten van 17LAA *(Karin Beemster)*
Bijlage 4: Archiefdata over eigenaren en bewoners
Bijlage 5: Dendrochronologisch onderzoek *(U. Heussner, Deutsches Archäologisches Institut, Berlijn)*

Afb.2.3-2.5 Laat 9-13 in 1971, begin 2017 en in 2019 (oudste foto Regionaal Archief Alkmaar).

2.1 Inleiding

In april 2017 verrichtten de gemeentelijk archeologen bij Laat 9-13 een opgraving in de bouwput van de Lundiahof, een nieuwbouw van acht appartementen met kelders eronder. De nieuwe naam verwijst naar de vroegere winkel van Lundia. Deze was gevestigd in het pand met de drie puntgevels dat in 1965 was gebouwd door drukkerij Nagengast (***Afb.2.3-2.5***). Hoewel de drukkerij was voorzien van een stevige betonvloer met zware funderingen, kwamen er nog allerlei archeologische resten onder te voorschijn uit 7 opeenvolgende bewoningsfasen. Deze geven informatie over de eerste aanleg van het terrein als aanplemping aan de zuidoever van het Voormeer in de tweede helft van de 15de eeuw, over een leerlooierij uit de late 15de of eerste helft van de 16de eeuw en over huizenbouw vanaf 1574.

Vraagstellingen voor het onderzoek

De specifieke vraagstellingen van het onderzoek betroffen de ontstaansgeschiedenis van dit stukje binnenstad, de ruimtelijke ontwikkeling en de bewoningsgeschiedenis aan de hand van de resten van huizen en huisraad. In de conclusie worden de antwoorden gegeven op deze vragen uit het programma van eisen van de opgraving (pve)[53] en op de meer algemene standaard onderzoeksvragen voor de stadsarcheologie van Alkmaar die naderhand zijn samengesteld.

[53] De Jong-Lambregts 2017 '17LAA pve'.

Afb.2-6a Uitsnede uit de kaart van Jacob van Deventer uit 1561 (Noord-Hollands Archief). De Laat is nog een lange gracht. Het oostelijk stadsdeel was slechts aangelegd tot aan de Bierkade. Ten oosten hiervan lag het Voormeer, dat via het Zeglis was verbonden met de Schermer.

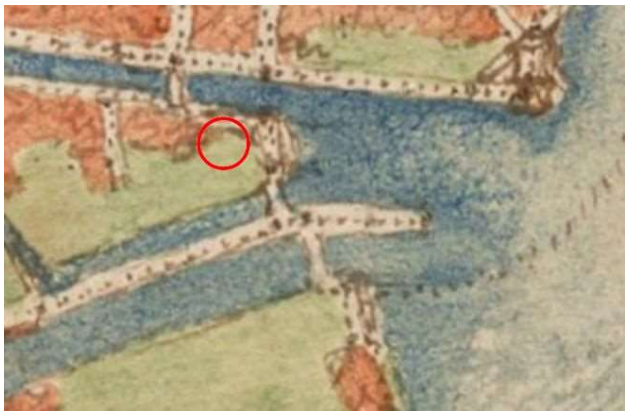

Afb.2.6b Uitsnede uit de kaart door Van Deventer uit 1561 (Noord-Hollands Archief). De plek van de Stadstimmerwerf is nog water, de opgravings-locatie (rode cirkel) is niet bebouwd. Op de hoek Keetgracht staat de schuur van de runmolen.

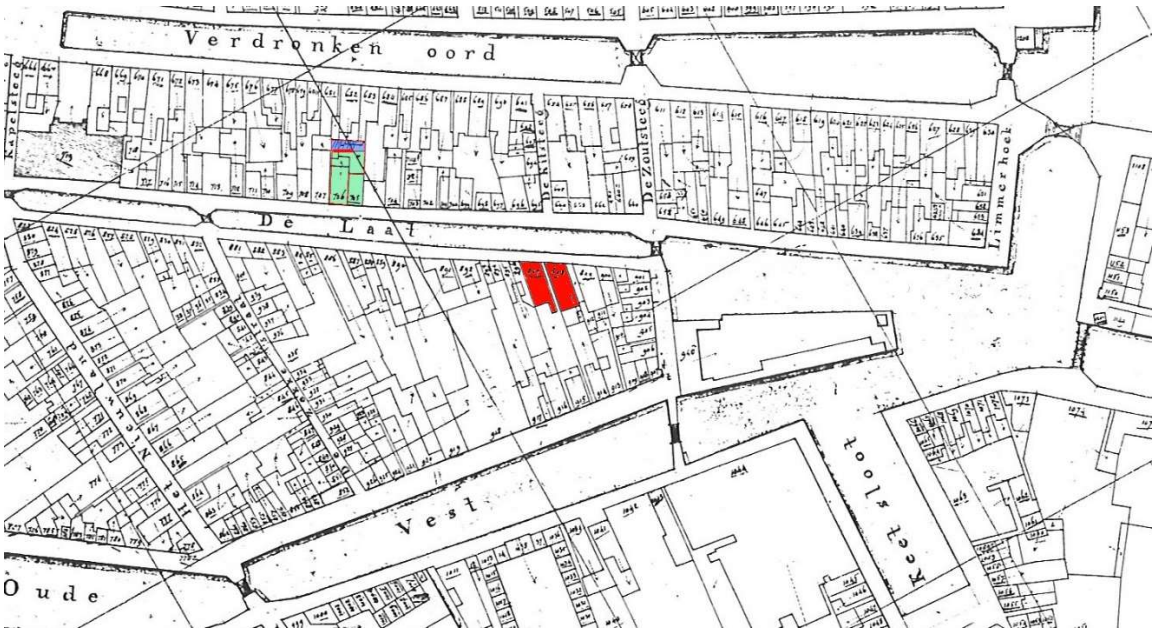

Afb.2.7 Uitsnede uit de Kadastrale Minuut van 1832, met de opgravingslocatie 17LAA rood gekleurd. De opgraving bij Laat 50 uit 2007 is groen/blauw ingekleurd, met de gevonden beschoeiing als rode lijn.

De Laat is vermoedelijk al aan het begin van de 14de eeuw gegraven als afwatering van het laag gelegen veengebied aan de zuidkant van de huidige binnenstad. In de loop van de 14de en 15de eeuw ontwikkelde zich langs de Laat van west naar oost bebouwing. In de eerste helft van de 15de eeuw werd de omgeving van de Bloemstraat bereikt.
In het verleden zijn verschillende reconstructiekaartjes geschetst van de laatmiddeleeuwse topografie. In eerste instantie zijn hiervoor historische kaarten gebruikt, met als vroegste betrouwbare bron de stadskaart van Jacob van Deventer uit 1561 (***Afb.2.6***). Daarop bevindt zich aan de oostkant van de Bierkade nog een waterplas, het Voormeer. Er is steeds vanuit gegaan, dat dit meer voor die tijd groter was geweest, maar onduidelijk was hoeveel groter. Uit de opgravingen van de afgelopen kwart eeuw kwam naar voren dat het Voormeer vóór 1561 maar weinig groter zal zijn geweest. Ten zuiden van de Laat werd op enkele vindplaatsen een veenbodem aangetroffen, die in de 14de en 15de eeuw deels afgegraven werd maar vervolgens met ophogingsgrond begaanbaar gemaakt. In het huizenblok tussen de Laat en het Verdronkenoord is de situatie niet duidelijk, omdat hier nog maar weinig opgravingen zijn gedaan. In 2007 werd achter Laat 50 een zware 15de-eeuwse beschoeiing gevonden langs een steile oever.[54] Ook valt op dat vanouds de verkaveling tussen de Laat en het Verdronkenoord een middenscheiding kent, met een andere perceelindeling ten noorden en ten zuiden van deze scheiding (***Afb.2.7***). Het vermoeden bestaat nu dat dit de oeverlijn is van een breed water, waarlangs pas in de 15de eeuw aanplempingen zijn uitgevoerd tot aan de tegenwoordige zuidoever van het Verdronkenoord. Omdat er nog amper is gegraven in het gebied tussen het Verdronkenoord en het Luttik Oudorp, kunnen we over de oudste situatie hier slechts vermoedens formuleren. We veronderstellen nu, dat ooit het brede water van het Zeglis tussen het Verdronkenoord en Luttik Oudorp doorliep tot aan de Mientgracht en dat dit hele blok dus is gebouwd op gedempt water.

Dan is het in ons onderzoeksgebied nog de vraag, waar de zuidoever van het Voormeer kan hebben gelegen en wanneer en hoe de eerste aanleg van het terrein is gerealiseerd.
De verdere topografische ontwikkeling van het terrein is natuurlijk ook een van de vraagstellingen voor de opgraving. Het onderzoeksterrein is op de kaart door Van Deventer nog onbebouwd. Volgens archiefbronnen stond hier eerder in de 16de eeuw wel al een runmolen, die in 1562 werd (of was) afgebroken. Het gebied diende vervolgens 12 jaar lang als opslagterrein voor steen en hout voor de stadstimmerlieden (een voorloper van Openbare Werken), totdat het in 1574 werd verkocht voor huizenbouw.[55] Op de kadastrale minuut van 1832 is te zien, dat op het onderzoeksterrein toen twee huizen stonden (kadastrale nummers B897 en B898), maar het oostelijke kavel B898 blijkt in de 17e eeuw nog bebouwd met twee smalle pandjes. Niet alleen deze pandjes zijn onderwerp van onderzoek, maar ook de eventuele materiële resten van huisraad en van ambachtelijke of andere activiteiten.

Veldwerk en uitwerking

De opgraving vond plaats direct aansluitend op de sloop van de betonbouw van drukkerij Nagengast die het laatst was gebruikt door de winkel van Lundia (***Afb.2.8-2.10***). De zware 20 cm dikke betonvloer van de drukkerij bedekte het gehele perceel inclusief achterterrein. Bij de nieuwbouw is het beton aan de achterzijde blijven liggen, als stevige vloer die het parkeren van auto's op de binnenplaats mogelijk maakt. De bouwput werd voor de nieuwbouw nauwkeurig uitgezaagd en het beton werd onder toezicht van de archeologen in fasen verwijderd voorafgaand aan de uitvoering van het archeologisch onderzoek, eerst de

[54] Verspay-Frank/ Bitter/ De Jong-Lambregts 2009 RAMA 14.
[55] Bitter/ Van den Berg 2014 RAMA 18, 13-16 (naar een notitie van W.J. van den Berg). Peteri 1913, 72.

oosthelft en toen de westhelft . Met de graafmachine werd laagsgewijs verdiept, met het eerste vlak met grondsporen al op 0,1 m-NAP, slechts 50 cm onder het straatniveau. Puin en grond werd tijdens het veldwerk zoveel mogelijk al afgevoerd, zodat de werkruimte efficiënt kon worden opgegraven – en tegelijkertijd verdiept voor de bouwput van de kelder. Het meetsysteem is een plaatselijk grid gebaseerd op de oostelijke zijkant van het bouwterrein (zijgevel van Laat 7), van oost naar west oplopend vanaf 0 tot 12 meter en met de basislijn vanaf de rooilijn in de noordoosthoek oplopend van 100 naar 118 meter. Het terrein is in drie werkputten opgegraven, werkput 1 is de oosthelft, werkput 2 het zuidwestelijke kwart en werkput 3 het noordwestelijke kwart. Het onderste vlak met de archeologische sporen was nog net boven het grondwater. Voor onderzoek van de diepere natuurlijke bodemlagen zijn een paar kijkgaatjes gemaakt, waarin de waarnemingen nog snel gedocumenteerd moesten worden bij opkomend grondwater.

Afb.2.8-2.10 Na sloop van een betonvloer volgen graafwerk met kraan en schep, opmeten en tekenwerk, berging en documentatie van vondsten

Na de opgraving zijn de vondsten gewassen door vrijwilligers Sjaak Waterlander en Kees Tiebie, die ook in het veld al bijstand hadden verleend. Gemeentelijk archeoloog Rob Roedema heeft de vondsten aansluitend op het drogen geïnventariseerd. Houten monsters voor dendrochronologisch onderzoek gingen naar dr. U. Heussner van het Deutsches Archäologisches Institut van de Universiteit van Berlijn (zie ***bijlage 5***). Een paar metaalvondsten werden geconserveerd door firma Archeoplan uit Delft. Leervondsten werden geïnventariseerd, getekend en geconserveerd door Karin Beemster van de gemeente (zie ***bijlage 3***).

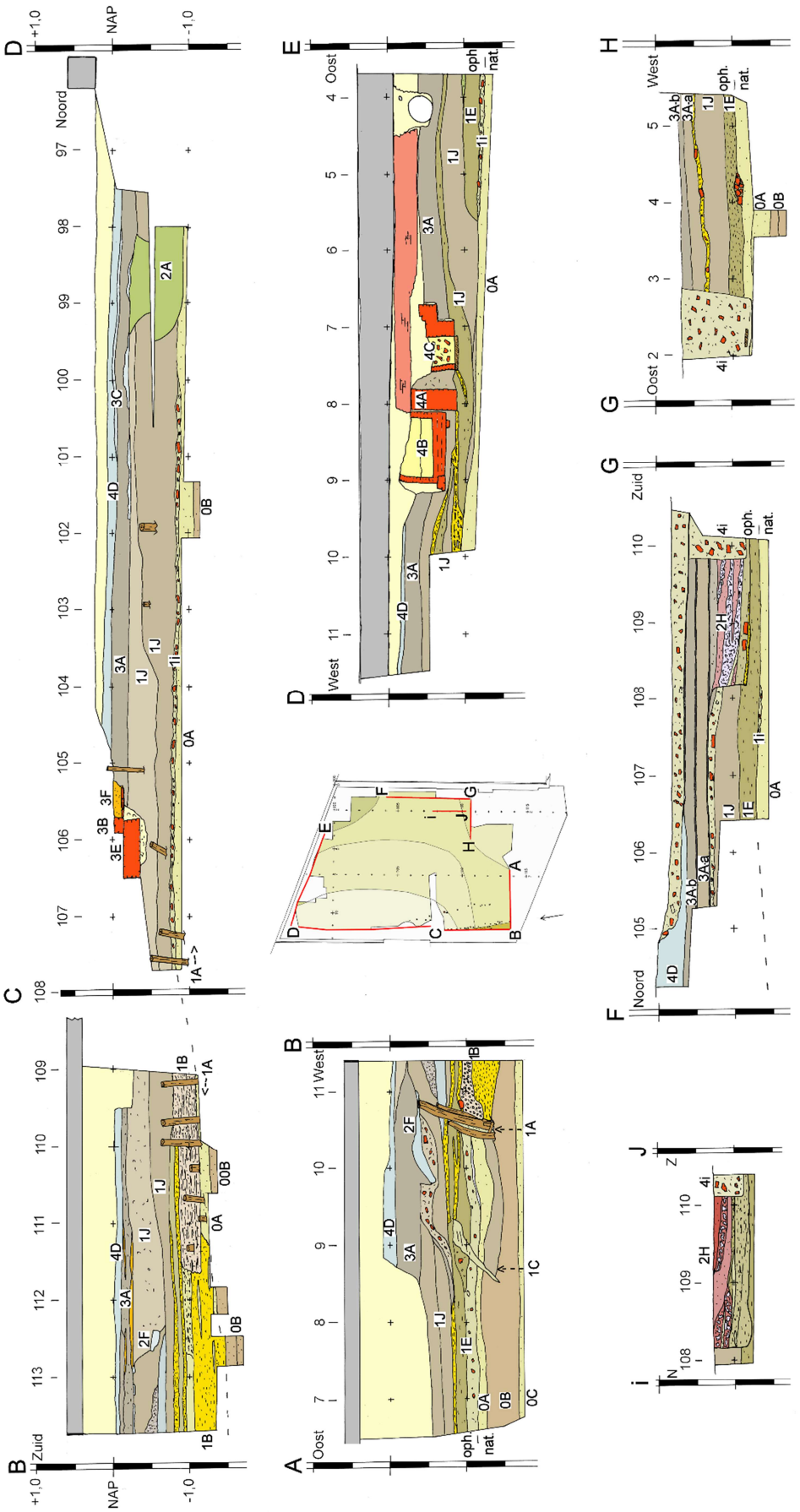

Afb.2.11 Profielen en coupes, met locatiekaart.

Afb.2.12-2.14 Het westprofiel gaat schuin door de oever 1A-1B, met rechts de palenrij 1A, midden de erachter gelegen matten van wilgentenen en links de daarachter weer aangesneden rietmatten (samen 1B).

2.2 De opgegraven sporen

Periodisering

Van de sporen is een stratigrafisch schema ('matrix') gemaakt om de volgorde te bepalen op basis van oversnijdingen en bouwnaden. Vervolgens zijn de dendrodateringen en de dateerbare vondsten gebruikt om de sporen in het schema in te delen in zeven bewoningsfasen:

Periode 1: 1450/1500
Periode 2: 1450/1500 – 1562
Periode 3: 1574 – 1600
Periode 4: 1600 – 1700
Periode 5: 1700 – 1800
Periode 6: 1800 – 1900
Periode 7: 1900 – 2017

De aanplemping van het Voormeer, circa 1450/1500 (periode 1)

In de opgraving werd ontdekt dat de ondergrond niet bestond uit ophogingen op een veenmoeras zoals bij het gebied van Laat/Bloemstraat 30 meter naar het westen, maar dat het terrein is aangelegd door de demping van water langs de zuidoever van het Voormeer (***Afb.2.11***). De natuurlijke ondergrond bestaat hier uit zandige meerbodemafzettingen, op omstreeks 2 meter onder de huidige straat.
Langs de westkant van de opgraving werd een reeks stevige palen in Noord-Zuid richting (spoor **1A**) gevonden van een tussenfase in de aanplempingen (***Afb.2.11-2.14***). De oriëntatie wijkt af van de tegenwoordige verkaveling, waardoor we deze palenreeks alleen in de zuidwesthoek van de opgraving tegen zijn gekomen. Aan de westzijde ligt pal achter de palenrij een dik pakket rietmatten en bossen wilgentenen **1B** die tijdelijk als waterkering dienden. Hiermee was vermoedelijk ook een stevige ondergrond gecreëerd voor een looppad om bijvoorbeeld met karren en kruiwagens grond aan te kunnen voeren. De ronde palen van 6 tot 10 cm dik zijn tot wel een meter diep in de meerbodem geheid.

Aan de oostkant ligt tegen deze waterkering een pakket schoon grijs zand (laag **0A**), dat zal zijn afgezet tijdens een rustfase in de aanplempingen. Dit zand vormt in het gehele opgravingsterrein de toplaag van de natuurlijke ondergrond. Het ligt ecter niet waterpas maar vertoont een glooiing (***Afb.2.15***). Het hoogste punt ligt op circa 0,8 m-NAP midden in de westkant van het onderzoeksterrein en vandaar loopt het terrein met een helling oostwaarts af naar ca 1,2 tot 1,3 m-NAP en dieper in de noordoosthoek tot 1,47 m-NAP. Opvallend is dat de grijze zandlaag ook naar het zuidwesten toe iets afloopt.
De laag grijs zand ligt op een pakket schone bruine klei (**0B**) die aan de westkant op 1,2 m-NAP werd gedocumenteerd en aan de oostkant 30 cm dieper. Daaronder ligt homogeen grijs zand (**0C**), zowel aan de oost- als westkant van de opgraving op 1,7 m-NAP. De helling van de ondergrond zal te maken hebben met het verloop van de bodem van het Voormeer, dat is ontstaan uit een verbreding van het Zeglis, de waterverbinding met de Schermer.

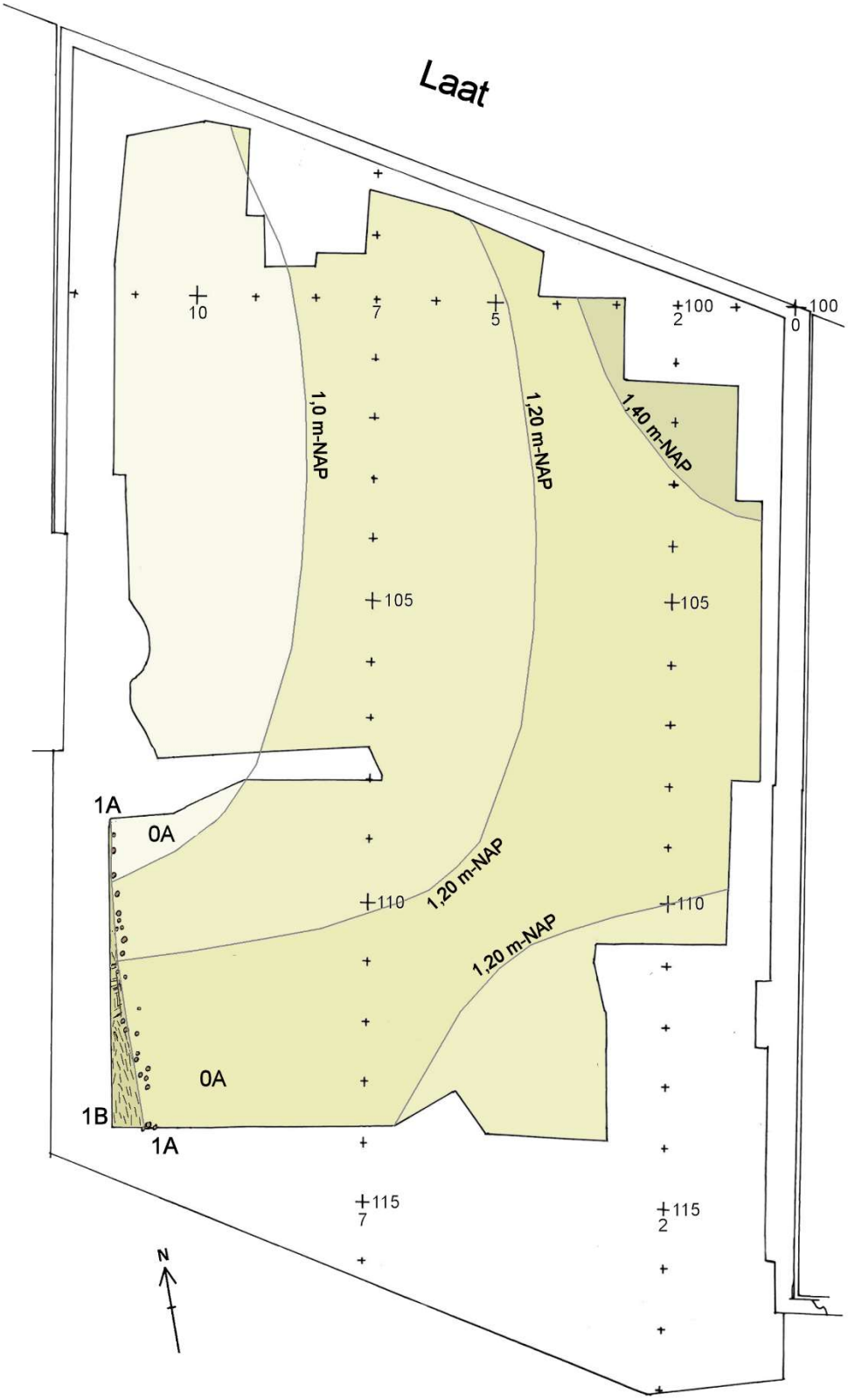

Afb.2.15 Hoogtelijnenkaart van de top van laag 0A, met linksonder de oudste beschoeiing 1A-1B. Niet op schaal. Het lokale meetgrid is gebaseerd op de oostelijke perceelgrens met in de noordoosthoek het 0/100 meter punt.

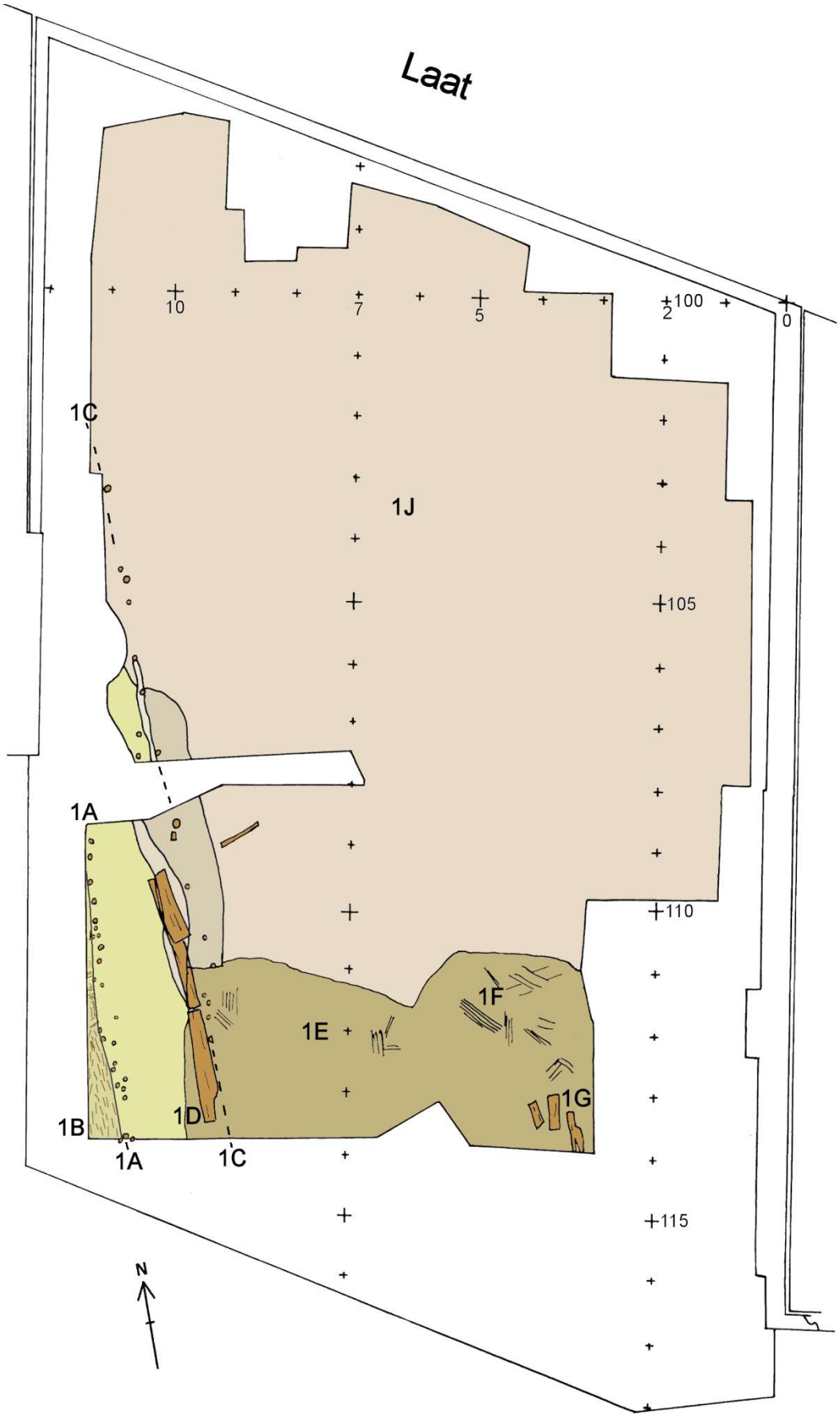

Afb.2.18 Plattegrond van de sporen van periode 1, ca.1450/1500. Schaal 1:100.

Afb.2.16-2.17 Sporen van een gedempte tijdelijke afwateringssloot die zich door de opvulling van grijs zand scherp aftekent, met op de bodem een paar brede planken 1D van de palenrij 1C. Gezien uit zuiden en oosten.

Voorafgaand aan de verdere aanplemping van het water is eerst een tweede beschoeiing **1C** aangebracht parallel aan de eerste palenrij (***Afb.2.16-2.18***). De tussenruimte van 1,5 meter is pas later opgevuld (**1H**), zodat het zal gaan om een tijdelijke afwateringssloot. Onderin zijn op de bodem nog enkele afgedankte beschoeiingsplanken **1D** aangetroffen. Voor deze werkzaamheden is allerlei hout hergebruikt, rond of vierkant van uiteenlopende dikte.
De aanplemping van de meerbodem werd vanaf de zuidkant begonnen met partijen mest, puin en donkerbruine klei, waarbij de top van deze baggerlaag **1E** werd verstevigd en begaanbaar gemaakt met slordig uitgestrooide bossen riet **1F** en met losse planken **1G** (***Afb.2.19-2.20***). Onderin zijn in de laag **1E** geen sporen zichtbaar van het uitvloeien van de gestorte grond zodat kennelijk het water tevoren al was weg gemalen – er moeten dan ook buiten het opgravingsterrein (tijdelijke) waterkeringen zijn gemaakt rond het aan te plempen gebied. Op de top van het zand lag op enkele plaatsen nog wel een laagje puingruis **1i**, wellicht verspoeld materiaal dat op de meerbodem belandde vlak voor de aanplemping. Deels over de baggerlaag 1E en op laagje 1i is over het hele terrein een dik pakket donkerbruine klei **1J** uitgestort. Het eerste loopniveau hierop lag aan de westkant op 0,3 m-NAP maar het liep naar het oosten toe nog 3-4 decimeter af. Deze helling kan zijn veroorzaakt door de zetting van het pakket ophogingsgrond, die aan de oostkant dus decimeters dikker is.

Afb.2.19-2.20 Aanleg van het noordprofiel tegen de straatzijde, tot op grijze zandlaag 0A. Bij de onderste ophogingslaag van klei en mest 1E zijn rietmatten 1F neergelegd om de modderige grond begaanbaar te maken

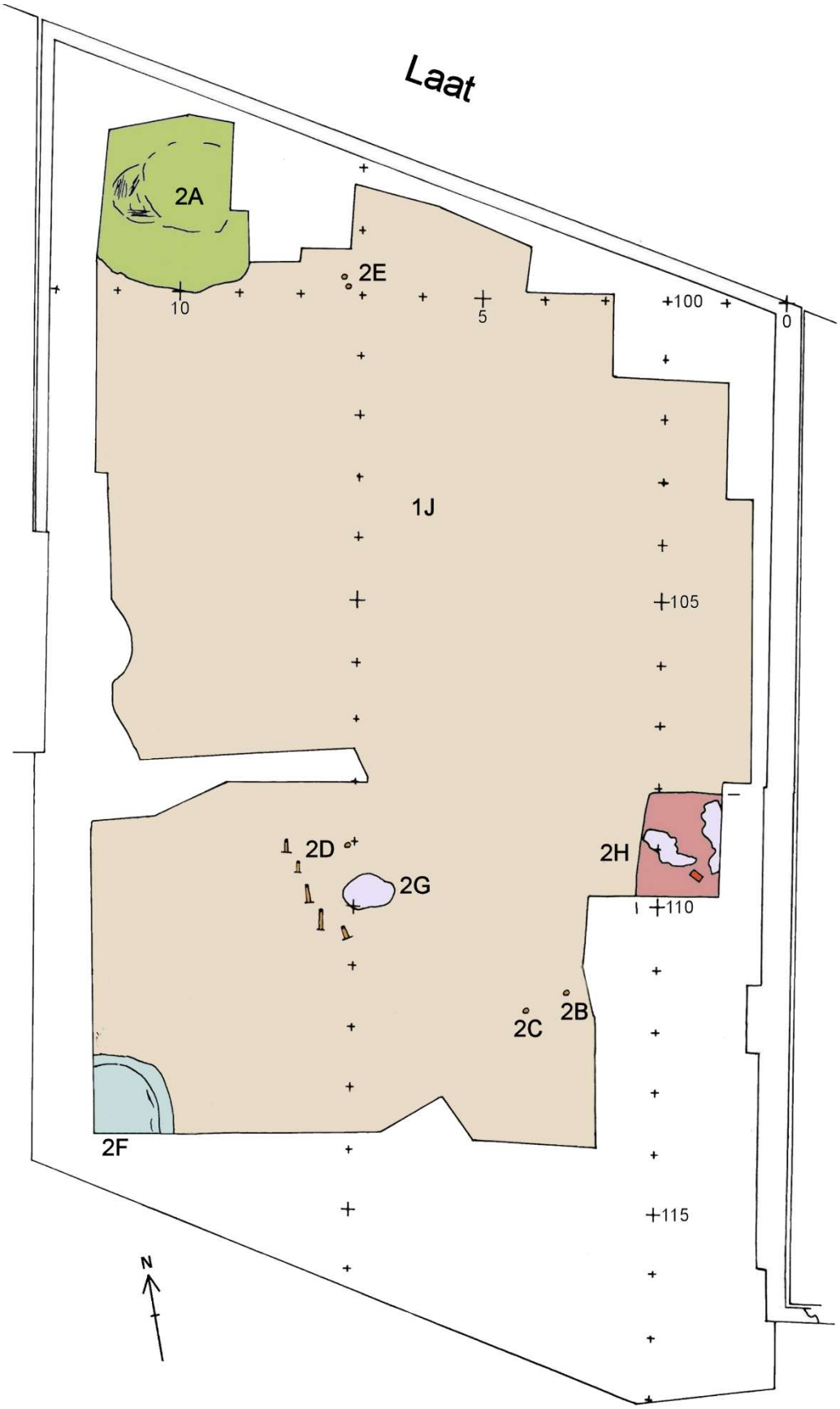

Afb.2.21 Plattegrond van de sporen van periode 2, 1450/1500-1561. Schaal 1:100.

Helaas leverden de dendrochronologische monsters van de beschoeiingen 1A en 1C, op een enkele na, geen resultaat op. Slechts één van de palen, in beschoeiing **1C**, kon worden gedateerd op een kapdatum in circa 1442 (plus of min 10 jaar).[56] Omdat het hergebruikt hout was, moet de aanleg dus later hebben plaatsgevonden. In de partijen gestorte grond werd overigens allerlei aardewerk gevonden uit de tweede helft van de vijftiende eeuw.

Afb.2.22 De mestkuil 2A in het westprofiel van de opgraving. Het profiel moest getrapt worden aangelegd.

Afb.2.23-2.26 Onderzoek van de kuil met kalk en run (2A), met op de bodem een rietmat (foto linksonder).

[56] Zie bijlage 5, Lab.Nr.88487 Monsternummer 17LAA28.

Een mestkuil en resten van een leerlooierij, circa 1450/1500 – 1562 (periode 2)

De oudste sporen van bewoning op het terrein van de Lundiahof waren een grote mestkuil in de noordwesthoek en enkele resten van een leerlooierij (***Afb.2.21***).
De zeer grote mestkuil **2A** had een diameter van meer dan 4 meter (***Afb.2.21-2.22***). De aanleg had waarschijnlijk te maken met het weiden van vee op het terrein. Volgens archiefbronnen[57] waren tegen het midden van de 16de eeuw de percelen aan weerszijden van het opgravingsterrein (in 1832 de percelen B895+896 en B899) bewoond door zogenaamde 'koehouders'.[58] De 15de-eeuwse boerderijen met woonruimte en veestal onder één dak, die in 1998-1999 zijn opgegraven bij de Laat/Bloemstraat, waren in de eerste helft van de 16de eeuw ook het eigendom van zulke 'koehouders'. Bij Laat 9-13 zijn in 2017 echter geen resten van gebouwen uit deze periode gevonden.

De sporen van de looierij[59] bestonden uit het restant van een rechthoekige kuil vol kalkresten en run en de resten van een verwijderde looikuip. De kuil **2H** was minstens 1,2 bij 2 meter groot en een halve meter diep met verticale wanden en een vlakke bodem (***Afb.2.23-2.26***). Hij bevond zich aan de oostkant van de opgraving. Hij was gevuld met 'run', de vermalen eikenschors voor het looien van rundleer (er zat zowel fijne roodbruine run in als donkerbruine run met veel stukjes hout), en met harde brokken fijne schelpkalk (met zand samen als mortel geklonterd) en losse schelpkalk. Op de bodem werd een plak rietmatten gevonden met daarop een eerste laag kalk en de kuil had vermoedelijk een functie als 'bluskuil' bij de bereiding van de kalkmelk. Dit was een agressieve kalkoplossing die gebruikt werd voor het ontharen en ontvlezen van de verse huiden voordat ze werden gelooid in de run. Hiervoor werd ongebluste kalk vermengd met water tot een oplossing met een veranderde chemische werking. De kalkmelk werd dan in een ondiepe kuil uitgegoten om overtollig vocht uit te laten lekken en om de kalk te laten nablussen. In de bouw werd hiervan mortel gemaakt door de bijmenging van zand en eventueel een andere toeslag. De ongebluste kalk kwam uit kalkovens, waarvan drie verschillende bedrijven vlakbij waren gevestigd aan de oever van het Voormeer.[60]

Afb.2.27 Detail van het vlak in de zuidwesthoek van de opgraving, gezien vanuit het oosten, met over de gedempte afwateringssloot 1C-D-H in de hoek het lichtgrijze ronde kleispoor 2F.

[57] Uit een historische schets die in 1997 is opgesteld door W.J. van den Berg ten behoeve van de opgravingen bij de Bloemstraat – zie Bitter/ Van den Berg 2014 RAMA 18, 13-16.
[58] Uit een historische schets die in 1997 is opgesteld door W.J. van den Berg ten behoeve van de opgravingen bij de Bloemstraat – zie Bitter/ Van den Berg 2014 RAMA 18, 15.
[59] Zie voor de details van het middeleeuwse looiproces de sporen van een 14de eeuwse looierij bij Langestraat 62-60-58, opgegraven in 2015 (Bitter 2019 RAMA 25 hst.3).
[60] Ze staan bijvoorbeeld op de ontwerpkaart voor de nieuwe uitbreidingen na demping van de Voormeer van de hand van Adriaan Anthonisz uit circa 1565: op de noordoever van het meer twee kalkovens en op de zuidoever de derde kalkoven (Regionaal Archief Alkmaar inv.nr. PR1005051).

Afb.2.28-2.29 Het ronde kleispoor 2F in de zuidwesthoek (linksonder) gezien vanuit het zuiden en doorsneden in de profielen.

Een rond kleispoor **2F** in de zuidwesthoek van de opgraving zal het restant zijn geweest van de bodem van een looikuip met een diameter van ruim 2 meter (***Afb.27-29***). Looikuipen hadden vanouds waterdichte wanden van vette grijze klei die aan de binnenzijde waren betimmerd tot houten bakken.
In de opgraving werd tussen de looikuip en de kuil met kalk en run nog een kuil gevonden die was gevuld met schelpen.
De sporen van de looierij kunnen slechts globaal gedateerd worden, maar de looierij zal tussen 1450/1500 en 1550 op deze plek gevestigd zijn geweest.

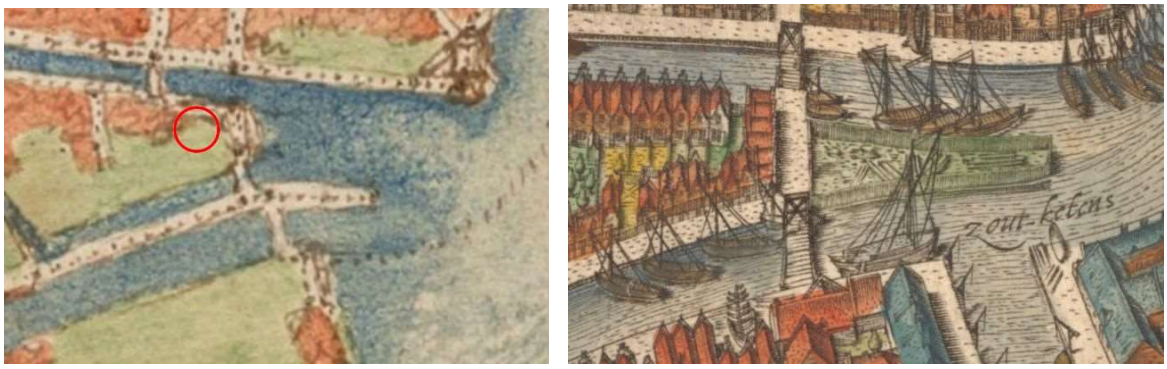

Afb.2.30-2.31 Het oostelijke uiteinde van de Laat op de kaarten van Jacob van Deventer uit 1561 en op de stadskaart van Cornelis Drebbel uit 1597

Volgens archiefbronnen bevond zich aan het zuidoosteinde van de Laat destijds een runmolen. Het is niet bekend of dit al een windmolen was, zoals gebruikelijk vanaf de late 16de eeuw. Het kan ook een rosmolen geweest zijn, die werd aangedreven door paarden of ezels. In belastinglijsten van 1534 tot 1553 komt een zekere Jaap Oem naar voren als de eigenaar van de runmolen. Deze molen moet pal naast ons opgravingsterrein hebben gestaan bij de Keetgracht en het opgravingsterrein hoorde waarschijnlijk bij het erf. De aangetroffen leerlooierij zal waarschijnlijk aan de runmolen verbonden zijn geweest.
In 1562 werd het terrein met daarop een schuur en een molenwerf door de stad gekocht voor de aanleg van een steen- en houtwerf en een fabriekshuis voor de stadstimmermeester.[61] In

[61] Fasel z.j. Stadsarchief regest nr. 230 d.d. 5 augustus 1562: Claes Cornelis 'scheepbreecker' en zijn broer Dirck verkopen aan de stad Alkmaar een schuur met een molenwerf en een halve steeg, gelegen op het oosteinde van de Laat, belend ten westen Jan Dirksz, ten noorden de Laat, ten oosten 'die stede ganck gaende nae de zoutketen' (=pad langs de latere Keetgracht naar de zoutketen bij de Zoutkeetskolk, nu Oostenburgstraat) en

1574 werd de stadssteenopslagplaats ten zuiden van de Laat door de stad verkocht als bouwterreinen.[62] De verkoop van het terrein had te maken met de aanleg van de nieuwe stadstimmerwerf op een aangeplempt terrein aan de oostkant van de Keetgracht, op de plek waar die nog steeds gevestigd is (***Afb.2.30-2.31***).

Ophogingen uit 1562 / 1574, huizen vanaf 1574

In de tweede helft van de 16de eeuw werd het terrein opgehoogd met donkerbruine grond (laag **3A** - aan de oostkant lijken twee loopniveaus dit pakket te splitsen in twee lagen **3A-a** en **3A-b**), tot op 0,5 m-NAP (oostkant) tot 0,4 m-NAP (westkant). Hierop verrezen bescheiden bakstenen huizen met trapgevels (***Afb.31***). Deze nieuwbouw zal dateren van kort na 1574, toen de voormalige stadssteenopslagplaats werd verkocht voor huizenbouw. Op de Kadastrale Minuut uit 1832 zijn twee huizen met een steeg ertussen gekarteerd, met de nummers B897 en B898. Het Regionaal Archief heeft een anoniem en ongedateerd kaartensetje met gevels van de binnenstad, die op basis van details tussen circa 1660 en 1673 gedateerd kunnen worden.[63] Als we die combineren met de kadasterkaart van 1832 blijkt dat er op het erf met het nummer B898 rond 1670 niet één maar twee huisjes met trapgevels stonden, gescheiden door een smalle steeg (***Afb.32***). Uit archiefbronnen[64] blijkt dat deze twee huisjes vóór 1718 zijn vervangen door één pakhuis.

Afb.2.32 Combinatie van de Kadastrale Minuut van 1832 met de Gevelbeeldenkaartjes van circa 1670. De gevels en het opgravingsgebied zijn ingekleurd (Noord Hollands Archief en Regionaal Archief Alkmaar, bewerkt).

---

ten zuiden een sloot. Zie ook Bitter/ Van den Berg 2014 RAMA 18, 13-16 (naar een notitie van W.J. van den Berg).

[62] Peteri 1913, 72.

[63] Regionaal Archief Alkmaar Coll. Aanwinsten 173A.

[64] Historisch Kadaster Alkmaar, te raadplegen op www.archiefalkmaar.nl, zoekterm adres: Kad.B898.

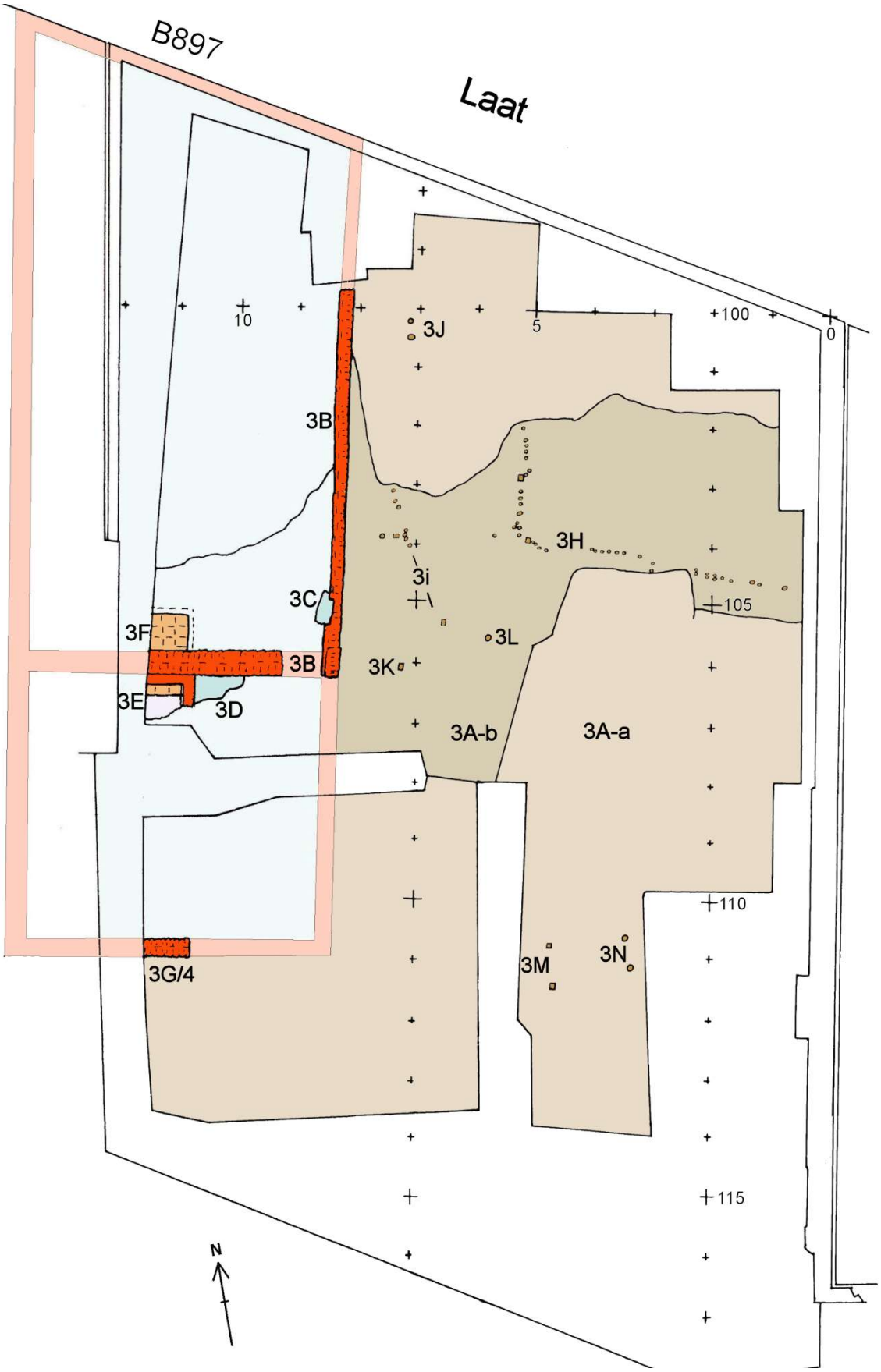

Afb.2.33 Plattegrond van de sporen van periode 3, 1562/1574-1600. Schaal 1:100.

Laat B897 van 1574 tot circa 1600 (perioden 3 en 4)

In de opgraving is van het westelijke pand B897 een drietal hoofd-bouwfasen gevonden (***Afb.2.33-2.35***). Het oudste pand was een klein bakstenen huis **3B** van onbekende breedte (in de percelering van 1832 zou het circa 5,5 meter breed zijn geweest) en –vanwege de schuinte van de voorgevel- 13,5 tot 16 meter diep. Het was door een tussenmuur gescheiden in twee vertrekken met leemvloeren (**3C** en **3D**). Aan weerszijden van de tussenmuur werden gemetselde ondiepe bakken (**3E** en **3F**) gevonden, vermoedelijk de haardbakken van stookplaatsen met een gezamenlijke schoorsteen. De achtermuur zou de muurrest **3G/4** kunnen zijn geweest op 16/18,5 meter, maar dit muurfragment kan ook bij een later huis hebben gehoord.

Op het open erf ernaast (later B898) vonden we uit deze periode alleen een afrastering **3H** van ingeslagen paaltjes en gevlochten takken, resten van een tweede hekwerkje **3i** en enkele 'losse' palen **3J** t/m **3N**. Het is de vraag of dit perceel in eerste instantie bij B897 hoorde.

Afb.2.34 Muurwerk uit verschillende perioden van Laat 13 (6A door 4A door 3B) gezien vanuit het zuiden, met op de achtergrond het vierkante gat van stortkoker 4C. Ten oosten ervan (rechts) is de steeg van een paar meter breed en daarnaast de zijmuren van Laat 9/11 (muur 4E naast 5A).

Afb.2.35 de stortkoker deels gesloopt met rechts het riool naar de Laat.

Afb.2.37-2.38 Hetzelfde vlak gezien vanuit het noorden, met op de voorgrond de stortkoker van riool 4C. Deze ligt pal tegen waterkelder 4B.

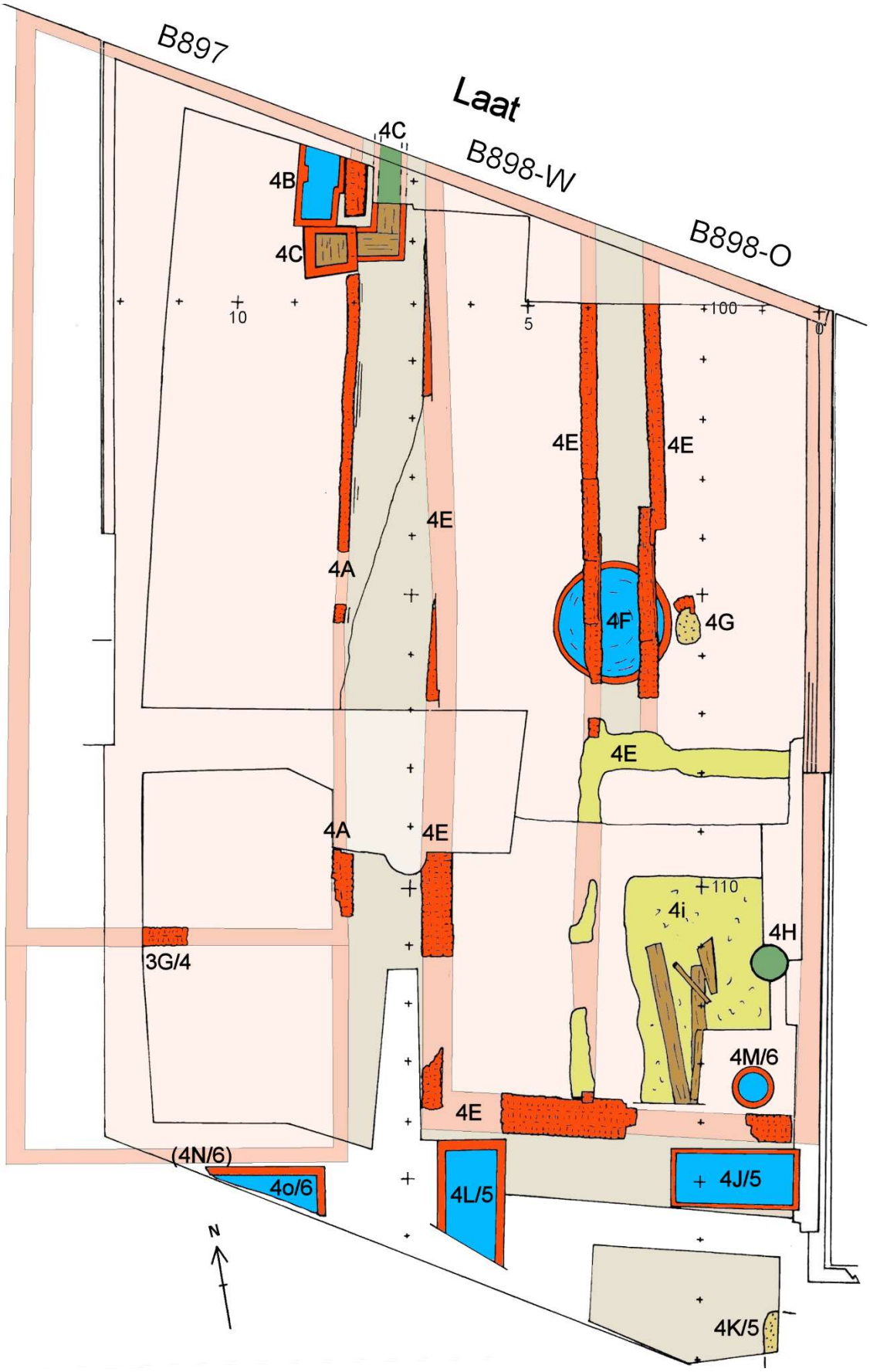

Afb.2.36 Plattegrond van de sporen van periode 4, circa 1600-1700. Schaal 1:100.

Het kleine huisje op Laat 13 werd omstreeks 1600 vervangen door een iets groter pand **4A** (***Afb.2.36***). De achtergevel is niet terug gevonden, maar vermoedelijk was de ondateerbare waterkelder[65] **4o/6** op enig moment tegen deze achtergevel gemaakt, op 17,5 / 20 meter van de voorgevel. Aan de straatkant van de Laat was er al bij de eerste aanleg een waterkelder **4B** gebouwd. Fijngevoelig waren de mensen destijds niet want het toilet, met een riool **4C** naar de Laat, werd er pal tegenaan gebouwd (***Afb.2.37-2.38***). Uit dendrochronologisch onderzoek op het hout van dit riool bleek dat de boom ervan in 1599 gekapt moet zijn (plus of min 10 jaar).[66] Daarmee is dit de oudste tot dusverre opgegraven waterkelder in Alkmaar. Ook uit archiefbronnen blijkt dat het een onbeduidend pandje was (zie ***bijlage 4***).

Afb.2.39-2.40 Funderingen 4E met de smalle steeg tussen de huisjes en daaronder waterput 4F, uit het zuiden.
Afb.2.41 Brede eikenhouten delen in de rechthoekige kuil 4i, het sloopspoor van een kelder, vanuit het zuiden.

Laat B898 van circa 1600 tot 1800 (perioden 4 en 5)

Op het oostelijke erf, B898, werden inderdaad de resten gevonden van twee smalle huisjes **4E** met een steeg ertussen, zoals afgebeeld rond 1670 op de anonieme Gevelbeelden-kaartjes (***Afb.2.32 en 2.36, 2.39-2.41***). Ze moeten rond 1600 samen zijn gebouwd. Onder de steeg bevond zich een opvallend grote bakstenen waterput **4F** met een diameter van 2,1 meter inwendig. Het dubbele huis was asymmetrisch, met de gedeelde achtergevel op 14 / 16,5 meter van de voorgevels. In het westelijke huis B898-west was geen spoor (meer) aanwezig van een binnenmuur, maar in het oostelijke huis B898-oost kwam op 8 meter van de straat een zandspoor aan het licht ter plekke van de weggebroken tussenmuur van een achtervertrek. Het achtervertrek was grotendeels onderkelderd geweest, maar deze kelder was (eind 17de eeuw?) geheel verwijderd en de sloopkuil **4i** was gedempt met puin van

[65] Dit is een ondergrondse bakstenen watertank die werd gevoed door regenwater. Er zijn geen resten meer gevonden van de regenpijp vanaf de dakgoot, de (meestal loden) pompbuis of de overloopgoot.
[66] Zie bijlage 5 Lab.Nr.88493-88495 Monsternummer 17LAA46.

ijsselsteentjes en grijs zand, waaruit ook enkele grenen planken kwamen. De bodem van de sloopkuil was op 1,15 m-NAP en het straatniveau is hier nu circa 0,4 m+NAP, dus er zal vermoedelijk boven de kelder een verhoogde vloer zijn gemaakt voor een opkamer.
Aan de oostkant kwamen pal naast de sloopkuil 4i de resten van een houten tonputje **4H** te voorschijn, gemaakt van twee gestapelde tonnen waarvan de onderste een dichte bodem had. Hij was als beerputje gebruikt maar kan van origine zijn gemaakt voor regenwateropslag. De beer bevatte slechts een paar potscherven. De tonput is dendrochronologisch gedateerd op circa 1597.[67]
Achter de huizen op B898-west en B898–oost werden twee waterkelders **4J/5** en **4L/5** gevonden die we helaas niet preciezer kunnen dateren dan uit de 17de of 18de eeuw. Het is dus niet te zeggen of ze gelijktijdig waren en al bij resp. B898-oost en -west hoorden, of dat ze van later tijd waren. Hetzelfde geldt voor een klein bakstenen waterputje **4M/6**, inpandig in de uiterste zuidoosthoek.

Eind 17de eeuw (volgens archiefbronnen vóór 1718) werd op B898 een nieuw bakstenen huis **5A** gebouwd, 6,5 m breed en even diep als de voorgangers - tot aan de al genoemde waterkelders (***Afb.2.42***). Op 2/3 vanaf de straat was het in twee ruimten verdeeld met een tussenmuur. Aan de straatzijde werd geheel aan de oostkant een fors houten riool **5B** ontdekt, gemaakt van hergebruikt sloophout (***Afb.2.43-2.44***). Eén van de balken is dendrochronologisch gedateerd na 1654.[68] Dit riool kan zijn gemaakt tijdens de laat-17de-eeuwse nieuwbouw op B898. In 1718 was het echter niet bewoond, want het diende als pakhuis van de welgestelde wijnkoper Willem Koops, die met zijn gezin woonde in het kapitale pand De Wildeman met pakhuis ernaast op het Verdronkenoord 27 en 29.[69]

Afb.2.43 Houten rioolbak 5B tegen de rooilijn aan de Laat, doorsneden door een betonnen fundering, vanuit het zuiden. Door de verstoring was de uitloop naar de Laat niet te zien.

Afb.2.44 De voorkant van de bak werd gesteund door een zware eiken balk van hergebruikt hout. Gezien de pengaten zou het een scheepsonderdeel kunnen zijn.

[67] Zie bijlage 5 Lab.Nr.88496-88485 Monsternummers 17LAA10 en 17LAA11.
[68] Zie bijlage 5 Lab.Nr.88486 monsternummer 17LAA24.
[69] Historisch Kadaster Alkmaar: Kad.B617 en Kad.B618. Koolwijk/De Vries, 50. Zijn zoon Aldert zette het bedrijf voort na zijn overlijden in 1729.

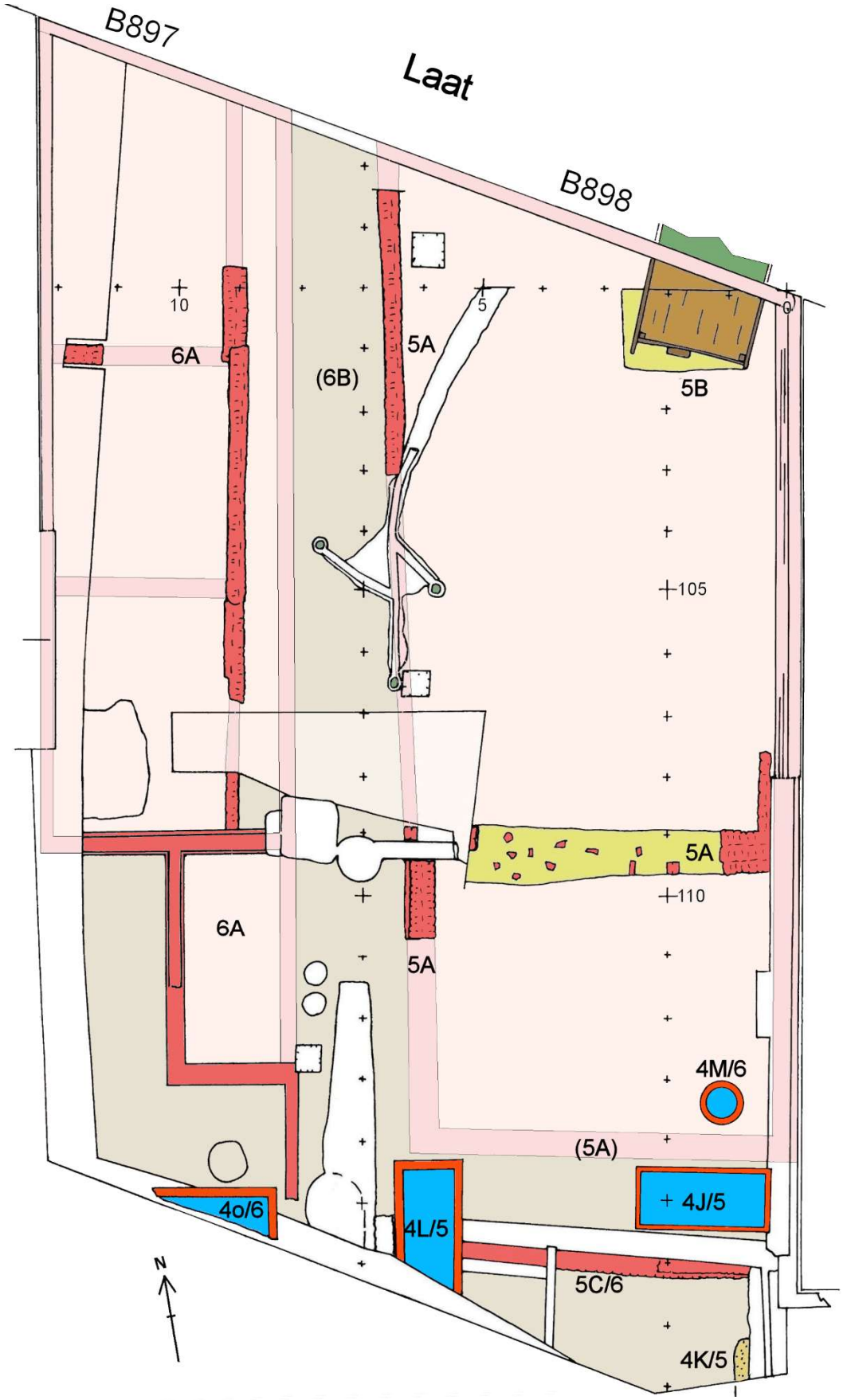

Afb.2.42 Plattegrond van de sporen van perioden 5 en 6, de 18de en 19de eeuw. Schaal 1:100.

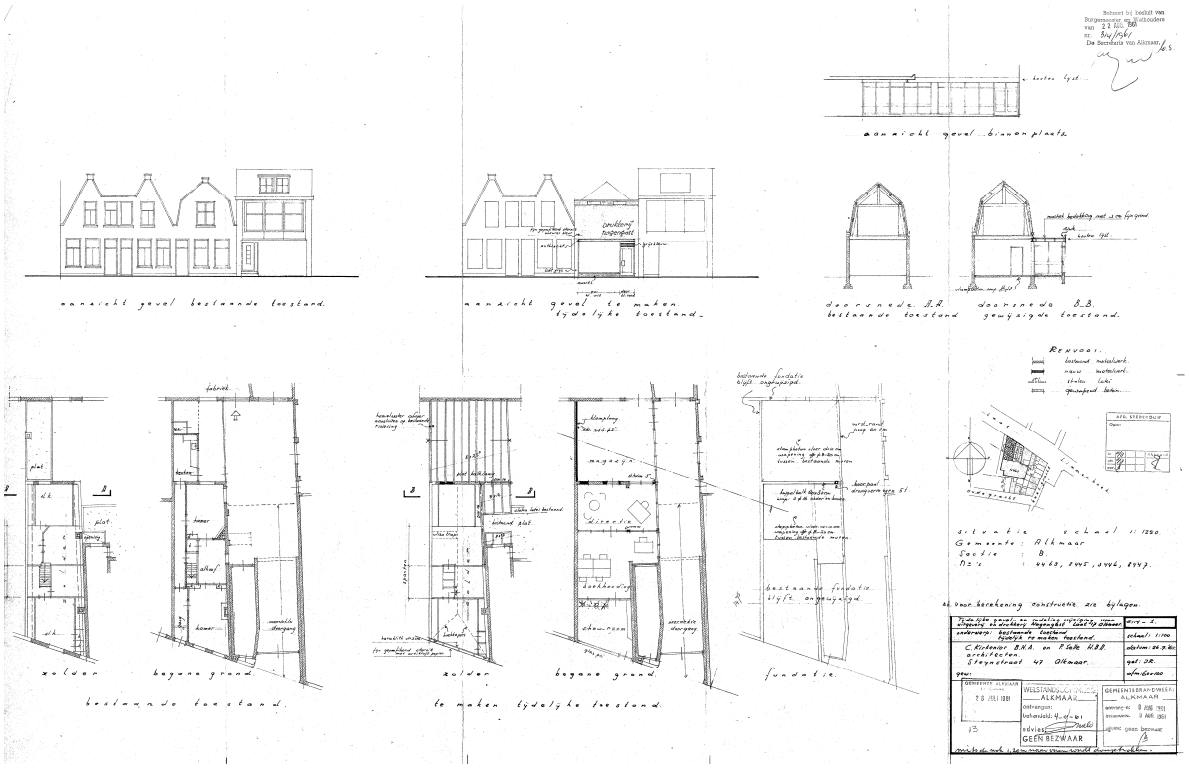

Afb.2.45 Bouwtekening van de bestaande en nieuwe situatie voor de 'Tijdelijke gevel en indeling wijziging voor uitgeverij en drukkerij Nagengast' door architecten C. Kirkenier en P. Selle, 1961. De aanpassingen van Laat 13 en 15 zouden 4 jaar later een nieuwe voorpui krijgen (Bouwarchief gemeente Alkmaar).

Laat B897 vanaf de 18de eeuw (vanaf periode 5)

Begin 18de eeuw werd het westelijke pandje B897 nog verhuurd voor een flinke jaarlijkse prijs van 72 gulden, maar vóór 1730 was de huuropbrengst toch drastisch gedaald naar 30 gulden. Het staat dan vermeld als een huis en erf met steeg terzijde. Een eeuw later wordt als gebruiksfunctie eerst opgegeven dat het een stal is (1807), maar het blijkt in 1830 toch (weer?) voor korte tijd bewoond. In 1832 was het een pakhuis en die functie behield het tot het eind van de 19de eeuw. Het is dan de werkplaats van een zekere S. Frayman, die het in 1898 herbouwde tot het woonhuis dat we op oude foto's zien.
Van dit pandje zijn slechts een paar muurfragmenten **6A** terug gevonden. Er is in het Bouwarchief van de gemeente een bouwtekening uit 1961 met de toen nog bestaande toestand (***Afb.2.45***). De opgegraven muurresten blijken dan de tussenmuren, de achtergevel en de smalle achterkeuken te zijn. Op basis van de bouwtekening is de plattegrond van de sporen aangevuld.
Later werd het pand het eigendom van Johannes Hendrikus Merkx, die het volgens de Gezinskaarten in de gemeente administratie met zijn echtgenote bewoonde. Merkx, geboren in het Brabantse Vlijmen, was kort na 1903 de directeur van de NV Alkmaarsche Vee- en Goederen Stoombootdienst die tweemaal per week met het stoomschip 'Burgemeesteren van Alkmaar' een verbinding onderhield tussen Texel-Alkmaar-Purmerend-Leiden. Gezien zijn bescheiden woning is het hem niet voor de wind gegaan. Merkx liet het huisje in 1924 opknappen met een nieuw mansardedak en aangepaste voorgevel.
In 1946 kreeg het gebouw een nieuwe eigenaar toen Piet Nagengast zijn uitgeverij en drukkerij verhuisde van Castricum naar Alkmaar. Hij opende op 7 september dat jaar zijn bedrijf in de tegenwoordige nummers Laat 13 en 15 (B897 en B896 - dit laatste huis had toen al de onderdoorgang die er nog steeds is). Enkele jaren later breidde hij zijn bedrijf uit met Laat 9/11 (B898).

Afb.2.46 Anonieme foto van Laat 9/11, Laat 13 en Laat 15 uit 1915. Laat 15 heeft nog een fraaie pui met een staldeur die later werd vervangen door de nog bestaande sobere gevel in Amsterdamse School met gapende onderdoorgang. Het kleine huisje met 17de-eeuwse trapgevel van Laat 17 uterst rechts staat er nog.

Laat B898 in de 19de en 20ste eeuw (perioden 6 en 7)

Uit archiefbronnen (zie ***bijlage 4***) blijkt dat het pand op B898 rond 1800 in gebruik was als woonhuis van Jan Schreuder en zijn gezin. Hij was een veeboer met 10 koeien, 2 paarden en 9 schapen op een gepacht weiland. In 1807 gaf hij ook nog als nevenactiviteit op dat hij puinvaarder was. In 1832 had zijn zoon Hermanus het bedrijf inmiddels overgenomen. In 1876 en 1882 was het in handen van de 'landman' en melkverkoper H. van Weenen.

Eind 19de eeuw werd het pand vervangen door een huis over de hele beschikbare breedte tussen B897 en de buurman ten oosten B899. Op een foto uit 1915 zien we een huis met een merkwaardige dakconstructie (***Afb.2.46***). Het had een dubbel zadeldak met daartussenin op de (zolder)verdieping een plat dak, met op de begane grond één voordeur geflankeerd door links twee en rechts drie vensters. Van dit gebouw is geen spoor meer teruggevonden door de nieuwbouw uit 1965.

Uitgeverij en drukkerij Nagengast aan de Laat

De drukkerij Nagengast was sinds 1946 gevestigd in de panden op B897 en B896 (Laat 13 en 15, met de onderdoorgang naar de binnenplaats), die in 1961 werden verbouwd tot 'een tijdelijk te maken toestand'. Met de verwerving van het buurpand B898 (Laat 9/11) werd een uitbreiding mogelijk. Er volgde in 1965 een nieuwbouw waarin de oude panden van B897 en B896 werden opgenomen en B898 geheel werd vervangen. De voorpui met de drie puntgevels was ontworpen door architecten C.Kirkenier en P.Selle. De verbouwing betrof ook een enorm vroeg-20ste-eeuws fabriekspand erachter, dat onderdeel uitmaakte van de

drukkerij en net als de rest van het bedrijf een zware betonvloer kreeg (***Afb.2.47***). Volgens de Alkmaarsche Courant zou de 'vernieuwing van de drukkerij Nagengast een fraaie aanwinst betekenen voor het oostelijk gedeelte van de Laat.'[70] In hetzelfde bericht wordt ook een vervolg aangekondigd: 'Wel is de ontwikkeling van het 20 jaar geleden in Alkmaar gevestigde bedrijf zodanig, dat de directeur, de heer J.P. Nagengast, verwacht binnen afzienbare tijd weer noodzakelijkerwijs aan uitbreiding te moeten gaan denken.'
Het liep echter anders, want er waren kennelijk onvoldoende mogelijkheden voor verdere groei. Twaalf jaar later werd grond aangekocht op het net aangelegde industrieterrein De Beverkoog, waar in 1981 een nieuw bedrijfspand kwam. Het leegstaande complex van de drukkerij werd in 1982 herontwikkeld tot de vereniging Marktwinkel de Laat, 'een gelegenheid waarin diverse zelfstandige ondernemers hun eigen hoek zouden krijgen voor de verkoop van het door hen gevoerde assortiment.' Het plan was een samenwerking van 17 ondernemers waaronder 'een warme bakker, een sneldrukkerij, een vinotheek, koffieshop, stoffen, tapijten, groenten en fruit, antieke klokken, de meest uiteenlopende soorten van kleding en sportartikelen' (***Afb.2.48a***). Het ambitieuze project werd echter geen succes en een aantal jaren later werd het pand overgenomen door de winkelketen van de meubelmakers van Lundia (***Afb.2.48b***).

Afb.2.48a De opening van Markthal De Laat in 1981

Afb.2.48b Uitsneden uit de bouwtekening voor de nieuwe winkelpui van Lundia door Architectenburo Bert Pino uit 1998. Het vroeg-20ste-eeuwse fabriekspand erachter hoorde al bij de drukkerij Nagengast (Bouwarchief gemeente Alkmaar).

[70] Alkmaarsche Courant 8 mei 1965.

4.3 Vondstcomplexen

De opgraving leverde weinig vondstmateriaal op, omdat er slechts één afvalkuil en één beerputje werd opgegraven, beide met slechts een handvol vondsten erin. Onderstaand wordt dan ook alleen ingegaan op de vondsten uit de eerste fasen, ten behoeve van de datering van de sporen. De vondsten zijn gedetermineerd volgens het Deventer systeem - een toelichting hierop is te vinden in bijlage 2. De vondsten zijn gedetermineerd en geteld ná het puzzelen op de werktafels. De dateringen van de keramiektypen zijn gebaseerd op uitvoerig literatuuronderzoek naar vondsten elders.[71]

Keramiek uit de eerste aanleg van het terrein, 1450/1500 (periode 1)

Voor de datering van de aanplemping van het terrein beschikken we over niet meer dan enkele houtmonsters en geassocieerde potscherven. De verschillende dendro-chronologische houtmonsters van de gevonden planken **1G** en van de palen en beschoeiingen van de sloot **1H** leverden helaas slechts één resultaat: het monster van een paal in beschoeiing **1C** had een kapdatum in 1442 +/- 10 jaar. In de beschoeiing is (ook) hergebruikt hout verwerkt en dat kan ook voor dit ene houtmonster nog gelden. Voor een nadere datering zijn we dus aangewezen op het begeleidend vondstmateriaal.

Afb.2.49 Scherven uit laag 1E, 15de eeuw: links rood aardewerk, rechtsboven ongeglazuurd Siegburg steengoed (3x), rechtsonder steengoed met zoutglazuur uit Aken/Raeren/Langerwehe (3x) en een donkerbruine scherf Siegburg steengoed met ijzerengobe (17LAA13). Circa 1:4

Afb.2.50 Scherven uit laag 1E, 15de eeuw: links steengoed met zoutglazuur uit Aken/Raeren/Langerwehe (6x), met een dito spinsteentje, boven grijs aardewerk (2x), verder rood aardewerk (17LAA6). Circa 1:4

[71] Zie Bitter 2019, bijlage A.

17LAA tellijsten: 1B rietmatten V34 , 1E laag V6+13+31+33, 1H sloot V32+37A, 1i laag V8+48, 1J laag V16+26+44

	type	1B	1E	1H	1i	1J	Tot.
Siegburg	s1-	*3*	*6*	*16*	*9*	*1*	**35**
Siegburg	s1-dri-1		*1*	*2*	*1*		**4**
	s2-spi-1		*1*				**1**
Siegburg	s2-	*1*	*2*	*1*			**4**
Langerwehe	s2-	*1*	*8*	*6*	*9*	*3*	**27**
	g-kan-		*1*				**1**
	g-pot-		*2*				**2**
	g-		*1*		*1*	*3*	**5**
	r-bak-1		*3*	*1*	*1*		**5**
	r-bak-2		*2*				**2**
	r-bak-15	*1*		*2*			**3**
	r-bak-41					*1*	**1**
	r-bak-		*1*	*1*			**2**
geverfde slibdec.	r-bor-1		*2*	*1*			**3**
	r-bor-1				*1*		**1**
	r-gra-2				*1*		**1**
	r-gra-7	*1*	*1*				**2**
	r-gra-22		*1*				**1**
	r-gra-		*4*		*4*	*1*	**9**
	r-kop-29					*1*	**1**
	r-oli-3		*1*				**1**
	r-oli-		*1*				**1**
	r-pis-1		*1*				**1**
	r-pot-		*1*			*1*	**2**
	r-stk-13		*1*				**1**
	r-vet-		*1*	*1*			**2**
	r-	*13*	*56*	*50*	*19*	*17*	**155**
	w-		*1*				**1**
Andenne	wm-		*1*			*1*	**2**
	ha-		*1*				**1**
Subtotaal s1-:		*3*	*7*	*18*	*10*	*1*	**39**
Subtotaal s2-:		*2*	*11*	*7*	*9*	*3*	**32**
Subtotaal g-:			*4*		*1*	*3*	**8**
Subtotaal r-:		*15*	*76*	*56*	*26*	*21*	**194**
Subtotaal w-:			*1*				**1**
Subtotaal wm-:			*1*			*1*	**2**
Subtotaal ha-:			*1*				**1**
Totaal:		**20**	**101**	**81**	**46**	**29**	**277**

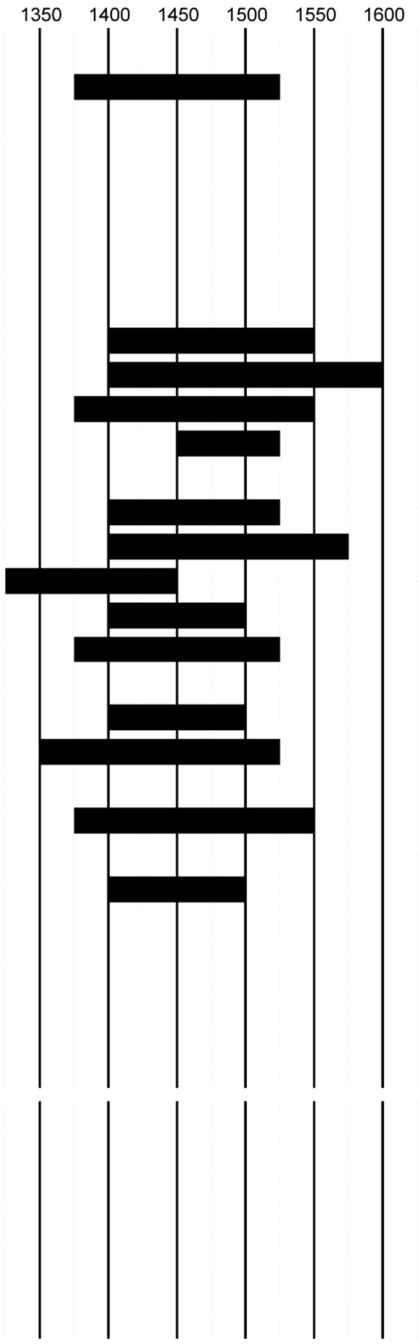

Tabel 1 Tellijst van vondsten uit diverse sporen van de aanleg van het gebied in periode 1, 1450/1500

Uit diverse sporen van de aanplemping van het Voormeer komen potscherven (***Tabel 1, Afb.2.49-2.51***). Ze moeten allemaal zijn meegekomen met de opgebrachte grond en dus van elders zijn aangevoerd. Een deel van de scherven kan op type worden gedetermineerd. Uit de tellijst is af te lezen dat het begeleidende vondstmateriaal niet scherper gedateerd kan worden dan 15de-eeuws. Slechts één enkel fragment is te dateren na 1450, een rood aardewerken bakpan met een merkwaardige vierkante randvorm. De rand is door de pottenbakker gemaakt met een los opgezet strookje klei in plaats van gedraaid uit de klei van de wand. Deze ongebruikelijke randtechniek is in Alkmaar aangetroffen bij een partij

misbaksels van rood aardewerk uit de tweede helft van de 15de eeuw, gevonden in een afvalkuil achter Voordam 11 en 12 in 1988.[72]
De datering van de eerste periode kan hiermee dus niet verder worden aangescherpt dan ergens tussen 1450 en 1500.

Afb.2.51 Scherven uit spoor 1H, 15de eeuw: ongeglazuurd Siegburg steengoed en rechtsonder steengoed met licht getint zoutglazuur uit Aken/Raeren/Langerwehe (2x) en een geheel rechts Siegburg steengoed met donkerbruine ijzerengobe (2x) (17LAA32)). 1:4

Afb.2.52 Scherven uit laag 3A: rood aardewerk en onderin (8x) steengoed met zoutglazuur (17LAA25). Ca. 1:4.
Afb.2.53 Uit laag 3A: de onder- en bovenzijde van een rood aardewerken dover r-dov-1 met kerfsnedeversiering (rechthoekige knop afgebroken) en onderop een ingekraste cirkel met verdeling in zes vakken en onduidelijke lijnen ernaast, diameter 12,5 cm (17LAA40-A)

Keramiek uit ophoging 3A, circa 1562/1574

De sporen van een leerlooierij (periode 2) werden afgedekt met een ophogingspakket **3A**, dat is aangebracht voorafgaand aan de eerste huizenbouw. Het einde van de looierij kan op basis van archiefbronnen worden gedateerd op 1562, toen het terrein werd verkocht aan de

[72] Helaas is over deze vondst slechts een voorbericht verschenen: Roedema/ Bruin 1992, 22-23.

stad. In 1574 werd het gebied weer verkocht ten behoeve van huizenbouw. Aan de oostkant van de opgraving kon de laag 3A worden gescheiden in twee opeenvolgende lagen met twee loopniveaus, maar het valt niet te zeggen of dit ook direct te verbinden is met de afzonderlijke jaren 1562 en 1574.
Van de 69 potscherven uit de lagen **3A-a** en **3A–b** konden in totaal slechts 14 exemplaren op type worden gedetermineerd (***Tabel 2, Afb.52-53***). Het vondstmateriaal is met de opgebrachte grond van elders aangevoerd. Enkele gedetermineerde keramiektypen passen inderdaad bij een datering kort voor 1562/ 1574, maar er is veel materiaal bij gemengd van minstens een eeuw eerder.

17LAA tellijsten: ophoging 3A-a V22+45, ophoging 3A-b V3+4+25+40

	type	3A-a	3A-b	Tot.
Siegburg	s1-	*1*	*2*	**3**
	s2-bek-2		*1*	**1**
Siegburg met paarse engobe	s2-bek-		*1*	**1**
Langerwehe/ Raeren/ Aken	s2-	*2*	*8*	**10**
	g-		*3*	**3**
	r-bak-1	*1*	*1*	**2**
	r-bak-		*2*	**2**
geverfde slibdec.	r-bor-1		*1*	**1**
	r-bor-1		*2*	**2**
	r-dov-1		*1*	**1**
	r-gra-7	*1*		**1**
	r-gra-8		*1*	**1**
	r-gra-22		*1*	**1**
mangaan/loodglazuur	r-gra-		*2*	**2**
	r-gra-		*4*	**4**
groene slib	r-kom-35		*1*	**1**
	r-kop-17	*1*		**1**
	r-pis-1	*1*		**1**
	r-	*8*	*21*	**29**
	w-bak-4		*1*	**1**
	w-		*1*	**1**
Subtotaal s1-:		***1***	***2***	**3**
Subtotaal s2-:		***2***	***10***	**12**
Subtotaal g-:			***3***	**3**
Subtotaal r-:		***12***	***37***	**49**
Subtotaal w-:			***2***	**2**
Totaal:		*15*	*54*	**69**

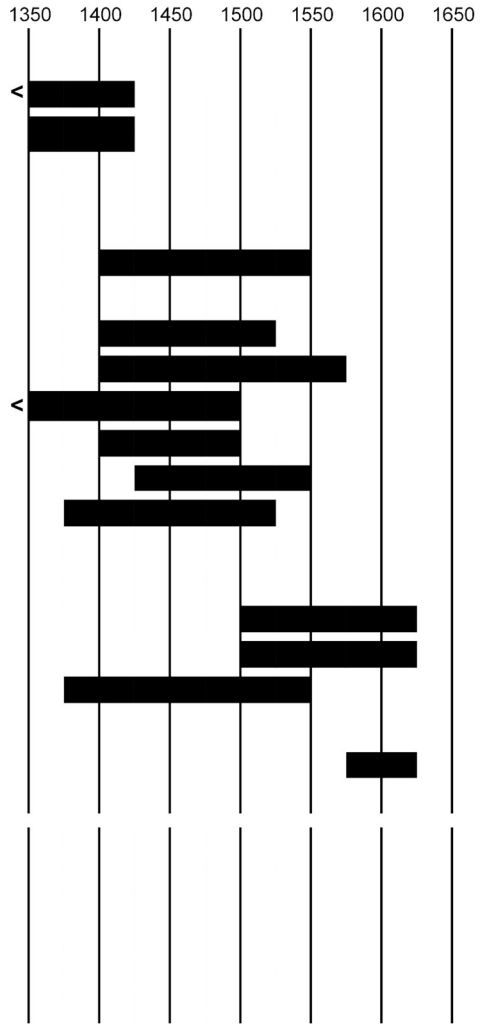

Tabel 2 Tellijst van vondsten uit ophoging 3A, circa 1562/1574.

4.4 Samenvatting en synthese

De ontwikkeling van de Laat

De tegenwoordige straat de Laat is van origine een 800 meter lange afwateringsgracht die liep vanaf de zandrug van de strandwal bij de Koorstraat tot aan de Bierkade. Op de oudste enigszins nauwkeurig kaart van Alkmaar, getekend door Jacob van Deventer rond 1561, komt hij uit in een waterplas aan de oostkant van de stad, het Voormeer. Dit meer is kort hierna in fasen gedempt door de aanplempingen rond de Schelphoek (1575), van het Heiligland en de Hondsbossche werf (1576-1580) en het Bierstekerseiland (1614).

De Laat is niet kaarsrecht maar vertoont enkele flauwe knikken, wat doet vermoeden dat de gracht niet ineens is aangelegd maar in verschillende fasen. Door diverse opgravingen aan de Laat hebben we een globaal beeld van de ontwikkeling van de bebouwing, maar er zijn nog wel onduidelijkheden.
Bij het begin van de Laat, aan de westkant, zijn in 1998, 2004, 2008 en 2014 opgravingen gedaan tussen de Koorstraat en Schoutenstraat/ Ruitersteeg. [73] Hier werd ontdekt dat er op de rand van de strandwal vóór het graven van de Laat een oudere verkaveling was, in de vorm van slotenstelsels die dateren van de 10de tot in de 13de eeuw. De Laat doorsnijdt deze oudste percelering en is vermoedelijk eind 13de of begin 14de eeuw aangelegd. Aan de noordkant van de Laat zijn namelijk op de westhoek van de Schoutenstraat in 2014 de resten opgegraven van een huis waarvan de bijbehorende waterput is gedateerd in (kort) na 1304. Het huis is door een hevige brand verwoest. Gezien de erbij verzamelde vondsten is dit waarschijnlijk gebeurd bij de stadsbrand van 1328, die in een archiefbron is vermeld.
De eerste aanleg van de Laat is zodoende (vrijwel) gelijktijdig met de eerste aanleg van de Langestraat, die we sinds de opgravingen bij Langestraat 62-52 in 2015 niet vroeger dateren dan rond 1290/1300. Volgens de nieuwste inzichten was de Langestraat in eerste instantie slechts een verbindingsweg naar een kunstmatig aangelegde haven rond de Mientgracht, samen gesticht op initiatief van graaf Floris V kort na de onderwerping van de Westfriezen in 1282/1288. De Laat zal toen zijn gegraven om het gebied ten zuiden van de Langestraat te ontwateren.

Deze oudste stadskern is aan het begin van de 14de eeuw voorzien van een omwalling en vestgrachten (***Afb.2.54***), met toegangen via de Kennemerpoort (zuidelijk einde Koorstraat) en de Geesterpoort (westelijk einde Gasthuisstraat). Langs de noordkant is een deel van de Geestmerambachtdijk langs de Koningsweg, aangelegd rond 1200, in de oudste omwalling opgenomen. Aan de oostkant zijn er enkele aanwijzingen dat er een vestgracht liep ter plekke van de Kooltuin en langs de Hekelstraat en Kapelsteeg. Aan de zuidkant liep de vestgracht verder langs het Vijvertje (de Vijversteeg) en dwars door het huizenblok tussen de Laat en Oudegracht naar de Lindegracht. De haven bij de Mientgracht bevond zich aan de samenvloeiing van de rivier de Die vanuit het zuiden (met een bedding vanaf de Blekerskade en via de Baangracht langs de Hofstraat en Huigbrouwerstraat) met het Zeglis vanuit het oosten (via Verdronkenoord/ Luttik Oudorp).
In het derde kwart van de 14de eeuw vond bij de zuidoosthoek van de stad een vergroting plaats met het Nieuwland en de vestgracht werd met een bocht om deze uitbreiding gelegd (***Afb.2.55***). Daarbij werd het water van de Die onder de Hofstraat en Huigbrouwerstraat gedempt. Deze demping, met kluiten van slap veen en bagger, is gevonden bij een

[73] Bitter 2013 RAMA 19, 195; Bitter 2017 RAMA 24, 184-186. Een overzicht van alle opgravingen van 1835 tot 2016 met locatiekaart, lijst van vindplaatsen en belangrijkste bevindingen, met alle relevante literatuurverwijzingen, is gepubliceerd als bijlagen in Bitter 2016 Schaven.

opgraving bij Hofstraat 17 in 2011.[74] De oudste bebouwing op de hoek met de Hofstraat, bij Laat 125, is van rond 1365 (opgraving 1997).[75] Uit ongeveer dezelfde tijd dateert de eerste bebouwing bij Laat 119 (opgraving 2009)[76] en Groot Nieuwland 22-26 (opgraving 1999).[77]
In de eeuw erna volgden ophogingen op het slappe veen ten oosten van het Nieuwland. Op diverse plekken werd het slappe veen toen deels afgegraven voordat er weer stevige grond werd opgebracht. Ten oosten van de Bloemstraat werden in 1998-1999 langs de Laat drie kleine kleiterpjes opgegraven met armzalige boerderijtjes met wanden van vlechtwerk, turf en hout, daterend uit de eerste helft van de 15de eeuw.[78] In dezelfde periode, of wellicht wat later in de 15de eeuw, werd ook ten noorden van de Laat gebouwd, getuige de resten van een huisje met een inpandige oven dat in 2007 werd ontdekt onder Laat 50.[79]
Het opgravingsterrein van 2017 ligt weer verder ten oosten aan de Laat. Het was van tevoren de vraag of we ons hier eveneens op moerasland bevonden of dat hier een deel van het meer was gedempt voor de eerste bewoning. En of ook hier boerderijtjes waren opgericht, zoals 55 meter naar het westen bij de Laat/Bloemstraat.

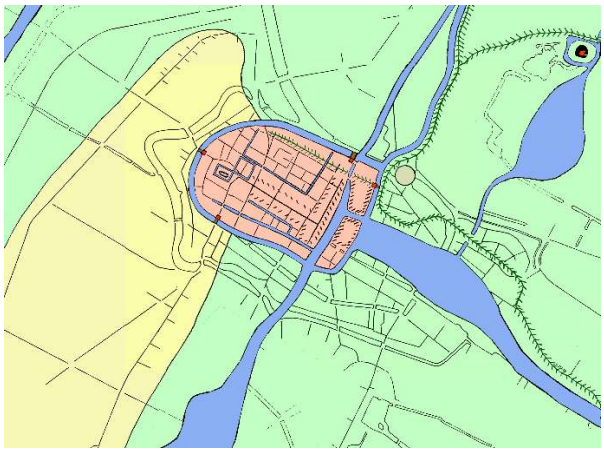

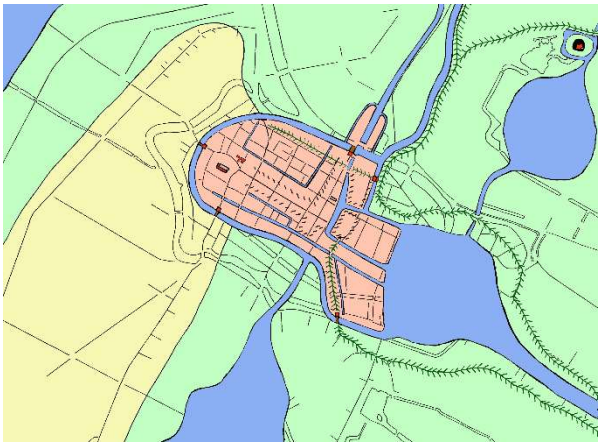

Afb.2.54 Alkmaar omstreeks 1300. De oudste vestgracht liep vanaf de huidige Kanaalkade met een bocht aan de westkant naar de Lindegracht en vandaar langs de Vijversteeg. Aan de oostkant liep er vermoedelijk een gracht ter plekke van de Kooltuin en langs de Hekelstraat en Kapelsteeg. Het hele gebied tussen de grachten van het Verdronkenoord en het Luttik Oudorp was een breed water als uitloper van het Zeglis, tot aan de Mient.
Afb.2.55 Alkmaar omstreeks 1450. De stad is aan de zuidoostzijde uitgebreid met opgehoogd terrein tot de omgeving van de Bloemstraat- dit gebied heet het Nieuwland. De vestgracht werd met een wijde bocht omgelegd rond deze uitbreidingswijk. De meren zijn door erosie na overstromingen groter geworden.
Ons opgravingsterrein bij Laat 9/11-13 is op beide kaarten nog water.

Het opgravingsterrein is het meest oostelijke stukje van de zuidkant van de Laat, op slechts 28 meter van de Keetgracht. Op de oudste gedetailleerde stadskaart, van Jacob van Deventer uit circa 1561, ligt de Keetgracht nog aan het Voormeer. De plek waar later de Stadstimmerwerf gevestigd werd, was toen nog water. Het opgravingsterrein onder de Lundiahof was in 1561 onderdeel van een (op deze kaart groen ingekleurd) onbebouwd stukje grond. Dit deel van de Laat is nog steeds het laagst gelegen deel van de binnenstad.

[74] Bitter 2013 RAMA 20.
[75] Een houten gebouw met een dendrochronologische datering rond 1365. Helaas is deze opgraving nog niet gepubliceerd (een voorbericht bij Bitter/ Ostkamp 1998).
[76] Bitter 2013 RAMA 19.
[77] Helaas nog ongepubliceerd. Een voorbericht bij Bitter e.a. 2000 Archeologische Kroniek NH 1999; De Boer 2000.
[78] Bitter/ Van den Berg 2014 RAMA 18.
[79] Verspay-Frank/ Bitter/ De Jong-Lambregts 2009 RAMA 14.

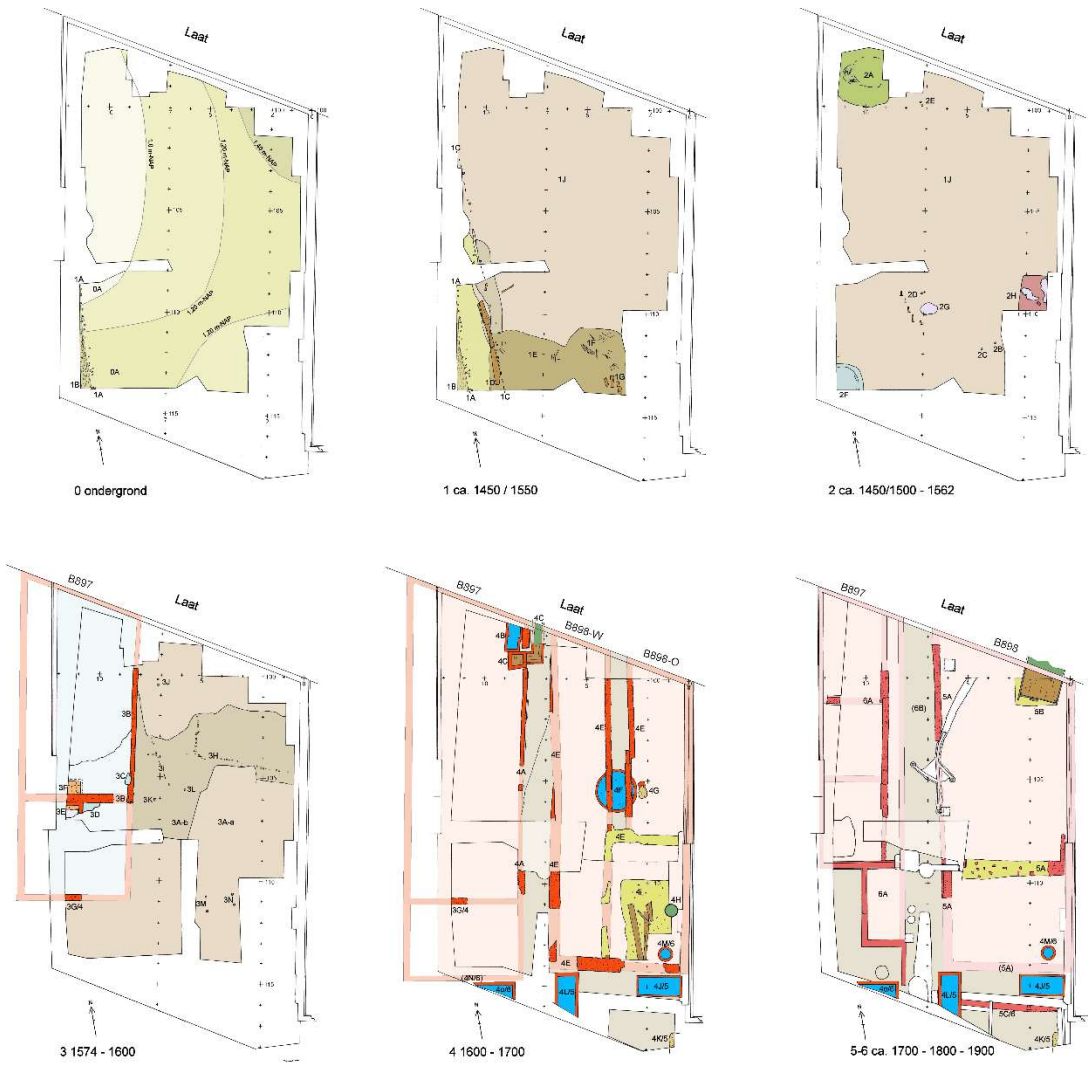

Afb.2.56 Plattegronden van de sporen uit de opeenvolgende perioden.

Aanleg van het terrein en bewoningsgeschiedenis

De ontwikkeling van de aanleg, bebouwing en inrichting van het opgravingsterrein laat zich tonen op opeenvolgende plattegronden van zeven bewoningsfasen (***Afb.2.56***).
De opgraving heeft nieuwe informatie opgeleverd over de aanplemping van dit deel van de Laat voorlangs de zuidoever van het Voormeer. De aanplemping is uitgevoerd vanaf het westen, met een eerste oever langs een palenrij met rietmatten en bossen wilgentenen net langs de westkant van de opgraving. Hier tegenaan heeft nog voor een onbekende tijdsduur water gestaan, wat op de ondiepe meerbodem een pakket grijs zand heeft nagelaten in het hele opgravingsterrein tot tegen deze oever.
In een volgende fase is de demping van het water begonnen met het uitzetten van een 1,5 meter brede afwateringssloot voorlangs deze oever, met een beschoeiing van palen en planken. Deze sloot zal wel meteen na de aanplemping zijn gedempt. Het terrein werd eerst vanaf de zuidzijde opgevuld met donkerbruine klei en mest en vervolgens verder opgevuld met een pakket donkerbruine klei. De opgebrachte grond is niet in water uitgevloeid maar lijkt in den droge gedeponeerd, zodat het terrein tevoren zal zijn voorzien van waterkeringen en leeg gemalen.
Een enorme mestkuil is het enige spoor van een eerste grondgebruik door veeboeren, die vanaf midden 16de eeuw uit archiefbronnen bekend zijn als ‘koehouder’. Er is geen spoor

gevonden van een boerderij met een woon-stalhuis, zoals die in 1998-1999 zijn opgegraven bij de Laat/Bloemstraat.
Wel zijn er sporen van een leerlooierij, die ongetwijfeld gerelateerd was aan de runmolen die blijkens archiefbronnen (vermeld in de verpondingen van 1534) samen met een schuur tot 1562 op het meest oostelijke stuk grond ten zuiden van de Laat stond. Van de leerlooierij is een grote rechthoekige steilwandige kuil opgegraven met een vlakke bodem bedekt met rietmatten, opgevuld met kalk en run. Het was mogelijk een bluskuil voor de bereiding van de kalkmelk uit vermalen gebrande schelpen en water. In de uiterste zuidwesthoek werd een rond kleispoor aangesneden, dat de kleipakking moet zijn geweest van een houten looierskuip van circa 2 meter diameter.

De runmolen -en dus ook de looierij- werd in 1562 verkocht aan de stad voor een opslagplaats en werkplaats van de stadstimmerlieden. Toen deze in 1574 verhuisde naar een nieuw aangeplempt terrein ten oosten van de Keetgracht, waar nog steeds de Stadstimmerwerf staat, werd het erf verkocht ten behoeve van huizenbouw. Het eerst kwam er een huis op de westhelft van het terrein, op een kavel die in 1832 kadastraal werd geregistreerd als B897. Omstreeks 1600 werd dit vervangen door een nieuw huis, met aan de straatkant een waterkelder en een riool naar de Laat.
Rond 1600 kwam er ook bebouwing op het oostelijke kavel B898 in de vorm van een tweetal pandjes met een smalle steeg ertussen. Onder de steeg was een enorme bakstenen waterput gebouwd, kennelijk voor een of andere nijverheid. Het valt niet te zeggen of het dubbele huis gebruikt werd door één bewoner of door twee verschillende bewoners.
Later kwamen op beide percelen nieuwe panden te staan, waarvan enkele muurresten zijn gedocumenteerd, evenals drie (slecht dateerbare) waterkelders en bij B898 een waterput en een groot houten riool aan de straatkant.

Algemene onderzoeksvragen voor opgravingen in de binnenstad

Volgens de regelgeving in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) moeten voorafgaand aan elke opgraving in een programma van eisen de vraagstellingen van het onderzoek worden vastgelegd.[80] Dat is ook gebeurd voor de opgraving bij Laat 9-13. [81]
In 2016 is onder leiding van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE) een lijst met 117 onderzoeksvragen geformuleerd in de meest recente Nationale Onderzoeks agenda Archeologie (NOaA 2.0). Dit is een vervolg op de Nationale Onderzoeks agenda Archeologie (NOaA 1.0) van 10 tot 15 jaar eerder. Deze vragen hebben een zeer hoog synthetiserend karakter. Ze zijn daardoor te algemeen om de uitvoering en uitwerking van een enkele opgraving mee aan te sturen.
In mei 2017 zijn voor opgravingen in de binnenstad door de gemeentelijk archeologen daarom standaard onderzoeksvragen geformuleerd. Deze zijn gebaseerd op de Gemeentelijke Onderzoeksagenda Archeologie van Alkmaar uit de raadsnota over erfgoedbeleid uit 2009[82] en op recente overzichtspublicaties over de stadsarcheologie van Alkmaar.[83] Deze vragen vormen nu een aanvulling op het op 1 april 2017 vastgestelde programma van eisen archeologie van de opgraving bij Laat 9-11-13:

[80] Vigerend was begin 2017 de KNA versie 4.0.
[81] De Jong-Lambregts 2017 '17LAA pve'.
[82] De oude raadsnota 'Authentiek door dynamiek' van 4 september 2009 is in 2016 vervangen door de nieuwe Erfgoednota. De oude nota bevatte de Gemeentelijke Onderzoeksagenda Archeologie Alkmaar maar deze is niet meer via internet te achterhalen. Op aanvraag kan de onderzoeksagenda worden gemaild. Te bevragen via: archeologischcentrum@alkmaar.nl.
[83] Zie o.a. Bitter 2007 en Bitter 2013 RAMA 19 hst.4. Het meest recent is Bitter 2016 'Schaven aan Alkmaar'.

1 Welke resten zijn gevonden van het natuurlijke landschap en van veranderingen daarin in de loop der tijd?
2 Welke resten zijn aanwezig uit de prehistorie, romeinse tijd en/of vroege middeleeuwen?
3 Uit welke tijd dateert de eerste bewoning van het terrein en wat voor structuren zijn dit?
4 Welke resten zijn aanwezig van vestingwerken, openbare gebouwen, kerken en kloosters, gasthuizen of begraafplaatsen en wat is daarvan de datering?
5 Wat is de eerste terreininrichting van de percelen geweest en zijn daar in de loop der tijd wijzigingen in gekomen?
6 Welke resten van huizen en bijgebouwen zijn aanwezig en wat is daarvan de datering?
7 Zijn er sporen van een brand en wat is daarvan de datering?
8 Welke resten van waterputten, beerputten of riolen zijn aanwezig en wat is daarvan de datering?
9 Welke vondstcomplexen van meer dan 25 voorwerpen zijn aanwezig en wat is daarvan de datering?
10 Welke resten zijn aanwezig van een ambacht dat op de vindplaats is uitgeoefend en wat is daarvan de datering?
11 Zijn er zaken aanwezig die tevoren niet verwacht worden? Licht dit toe.

Er zijn geen antwoorden gevonden op de vragen 2, 4, 7 en 11.
Ad 1. De ondergrond bestond uit een zandpakket op de meerbodem van het Voormeer. Hierop zijn de aanplempingen opgebracht.
Ad 3. De eerste aanplempingen bestaan uit gestorte partijen klei en mest en soms puin. In de zuidwesthoek van de opgraving waren twee palenrijen ingeheid in NZ-richting met tegen de westelijke palenrij een pakket van takkenbossen als een soort tijdelijke grondkering tijdens het werk. Tegen deze grondkering is een zandlaag op de meerbodem afgezet. Hierin was de oostelijke palenrij ingeheid die diende als beschoeiing van een tijdelijke afwateringssloot van 1,5 meter breed. De datering ligt tussen 1450 en 1500.
Ad 5. De eerste terreininrichting voor huizenbouw vanaf 1574 komt overeen met de vroeg-19de-eeuwse verkaveling van twee huiserven.
Ad 6. Er zijn funderingen van twee bakstenen huizen naast elkaar gescheiden door een steeg. Op het westelijke erf is het oudste huis uit 1574 met herbouw rond 1600 en in de 18de en 19de eeuw. Alleen van de eerste bouwfase is op het westelijke erf de binnenindeling duidelijk herkenbaar, met een voor- en een achterkamer gescheiden door een tussenmuur met aan weerszijden haardplaatsen. Op het oostelijke erf is rond 1600 een ‘dubbelhuis’ neergezet, bestaande uit twee huisjes met een steegje ertussen die aan de achterzijde met elkaar zijn verbonden. Het oostelijke huisje heeft een brede achterkamer gehad met in de zuidoosthoek een forse kelder, vermoedelijk met een opkamer. Onder de steeg zat een zeer grote waterput, kennelijk voor een (niet nader identificeerbare) nijverheid. Het is niet duidelijk of er sprake is van twee apart bewoonde huisjes of een dubbelpand met één eigenaar/ bewoner.
Ad 8. Het westelijke huis van B897 van rond 1600 had aan de straatzijde een waterkelder met er pal naast een privaat met riool richting de Laat. Het oostelijke dubbelhuis had een enorm grote waterput voor een niet nader bekend doeleinde (nijverheid?). In de zuidoostelijke achterkamer werd tegen de oostkant en houten tonput met dichte tonbodem gevonden en opgevuld met beer, maar het is mogelijk dat deze in eerste aanleg is gebouwd voor wateropslag. Achter de huizen zijn drie waterkelders gevonden van onbestemde datering (17de/19de eeuw) en een bakstenen waterputje inpandig in de zuidoosthoek van B898.
Ad 9. Er zijn geen vondstcomplexen van enige betekenis gevonden die inzicht geven in het huisraad van de bewoners van dit terrein. Wel is keramiek gebruikt voor de datering van twee ophogingsfasen.

Ad 10. Als oudste bewoningssporen werden een mestkuil gevonden van een veeboer (in schriftelijke bronnen van midden 16de eeuw wordt hier een 'koehouder' vermeld) en een kleibodem onder een (verwijderde) houten looikuip evenals een grote rechthoekige 'bluskuil' voor de bereiding van kalkmelk, behorend bij een leerlooierij. De datering ligt tussen 1450/1500 en de uit archiefbronnen bekende einddatering van de bijbehorende runmolen in 1562.

Literatuur

Bitter, P., en S. Ostkamp, 1998: Alkmaar: Kennemerstraatweg, Laat 125 'De Verfpot', Langestraat 73-77, in: E. Jacobs, Archeologische kroniek Noord-Holland 1997, *Holland* 30, 315-351 (332-334).

Bitter, P., S. Ostkamp, R. Roedema, C. Soonius en R.P. van Wilgen, 2000: Alkmaar: Baanpad, Bloemstraat/Laat, Canadaplein 1998-1999, Doelenstraat, Groot Nieuwland, Oudorperhout (kasteel De Nieuwburg), Plangebied Boekelermeer-Zuid, Ruitersteeg2/Oudegracht 224-226, in: Archeologische kroniek Noord-Holland 1999, *Holland* 32, 301-307.

Bitter, P., 2002: *Graven en begraven. Archeologie en geschiedenis van de Grote Kerk van Alkmaar*, Hilversum (proefschrift Universiteit van Amsterdam).

Bitter, P., 2007: 1 Nederzetting op het zand, 3 Van nederzetting tot handelsplaats, 6 Ommuurd, volgebouwd en uitgelegd, 7 Huis, erf en straat, 9 De Sint-Laurenskerk, 17 De stad versteent, in: J. Vis, P. Bitter, H. Kaptein et al, *Geschiedenis van Alkmaar*, Zwolle, 12-21, 31-38, 64-90, 104-114, 210-225.

Bitter, P., m.m.v. R. Roedema, A. Pavlovic e.a., 2013: *Vroeger aan de Laat. Opgravingen in 1998, 2008 en 2009*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie 19).

Bitter, P., m.m.v. R. Roedema e.a. 2013: *Historische grond. Opgravingen in en naast de synagoge in de Hofstraat in 2011 (11HFS)*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie 20).

Bitter, P., G. van den Berg e.a., 2014: *Onder 'De Houtmarkt'. Opgravingen bij Laat/Bloemstraat in 1998 en 1999 (98BLO, 99BLO)*, Alkmaar (Rapporten over Alkmaarse Monumenten en Archeologie 18), blz. 15-16 en hst 4.

Bitter, P., 2016: *Schaven aan Alkmaar. 25 Jaar archeologisch onderzoek in beeld*, Alkmaar.

Bitter, P. (red.), 2017: *Onder woonhuizen en schoenwinkels. Opgravingen bij de Baanstraat, Langestraat en Schoutenstraat in 2013 en 2014*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse monumenten en Archeologie 24).

Bitter, P., 2019: *Zeven eeuwen wonen, werken en winkelen in de Langestraat van Alkmaar. Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek bij Langestraat 16-18, 64-66 en 52-62 in 2000, 2001 en 2015*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse monumenten en Archeologie 25). In voorbereiding.

Boer, P. de, 2000: Graven aan de Ooyevaarsteeg (Groot Nieuwland 22 en 24), *Nieuwsbrief Monumentenzorg en Archeologie gemeente Alkmaar* 2 nr.3, 7-8.

Fasel, W.A., z.j. Rechtsbronnen: *De Alkmaarse rechtsbronnen*, Gemeente Archief Alkmaar (deel 1: chronologisch gedeelte; deel 2: systematisch gedeelte)

Fasel, W.A., z.j. Stadsarchief: *Het stadsarchief van Alkmaar 1254-1815*, Alkmaar, 2 dln.

Jong-Lambregts, N. de, 2017: *17LAA pve* (Programma van eisen voor de opgraving Laat 9-11-13 vastgesteld door de gemeentelijk archeologen op 1-4-2017).

Koolwijk, H.W., 1974: *Historisch-genealogisch dagboek 1732-1759*, Alkmaar (bewerking van het dagboek van dokter H. de Vries).

Peteri, W.B., 1913: *Overheidsbemoeingen met stedebouw tot aan den Vrede van Münster*. Delft (dissertatie T.H.).

Roedema, R., en J. Bruin, 1992: Amateur-archeologen aan het werk, in: P. Bitter, A.M.Feld en G.M.van der Pal (red.), *Uit de Alkmaarse bodem*, Alkmaar, 12-41.

Verspay-Frank, L., P. Bitter en N de Jong-Lambregts, 2009: Kleinschalig onderzoek aan de Laat (07LAA), in: N. de Jong-Lambregts, e.a., *Sporen onder het maaiveld, opgravingen in Alkmaar en Koedijk tussen 2001 en 2007*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie nr. 14), 121-142.

17LAA stratigrafische matrix

	Westelijke erf	***Oostelijke erf***	
	B897	*B898-West*	*B898-Oost*
	7A 1965 betonbouw drukkerij Nagengast		
1900			
	6B aslaag s1105 in steeg		
1800	**6A** huis s1095-1115	**5C/6** achterkeuken? muur s1005	
		5B rioolbak s1050 (oud hout dendro c 1654); 17d-	
1700		**5A** herbouw één pand s1018-1062 (17d, <1718)	
		4M/6 waterput s1030	**4J/5** waterkelder s1008, gedempt 18d
	4o/6 waterkelder s1093	**4L/5** waterkelder s1006	
	4N/6 huis verlengd tot s1093	**4K/5** askuil s1002	
			achter: **4i** kelder s1037 (sloophout s1042-3-4-5)
			achter: **4H** tonput vol beer s1032 dendro c 1597
	4C riool s1094, door s1099 (dendro c 1599)		
			voorhuis: **4G** stookplaats s1028
	4A huis s1057-1099 (**+3G/4?**) met 4**B** waterkelder s1110	**4E** dubbelpand met steeg s1101-1061-1055-1007-1017-1020-1021-1022-1023-1102, **4F** waterput s1029	
1600	**4D** ophoging grijze klei s1026 met erop aan oostkant laag mortelgruis s1106 en aan westkant geel zand s1108, tot NAP		
	3G/4 fundering s1059		
	3F haardbak s1113	div palen **3J** s1117, **3K** s1126, **3L** s1127, **3M** s1015 s1013, **3N** s1014 s1031	
	3E haardbak s1098		
	3D leemvloer s1109 s1114	**3i** vlechtwerkhek s1131, palen s1128 1130	
	3C leemvloer s1100 s1111	**3H** vlechtwerk omheining in NWhoek s1054-1122 m met palen s1123-1124	
	3B huis s1096-1097		
1562/ 1574	**3A-b** OPH dbr/zwarte kleilaag 15 cm s1011-1025-1053-1063-1106-1112, op 3A-a		
	3A-a OPH dbr/zwarte kleilaag 15 cm s1053-1121		
	2F rond kleispoor s1068 ws kuipbodem	**2G** schelpenkuil s1078	**2H** grote run+kalk kuil s1051
	2A mestkuil >4 m s1120	div palen **2B** s1031, **2C** s1033, **2D** s1076, **2E** s1118	
	Aanplemping van het Voormeer:		
	1J aanplemping hele terrein met bruine klei s1047-1049-1052-1064-1083-1116 aan Wkant tot 0,3 m-NAP, in ZW hoek 0,4 m-NAP, aan Okant 0,6 m-NAP		
	1i puinlaagje op meerbodem s1041 s1132		
	1H demping van sloot 1066-1067-1084-1085-1092		
	1E aanplemping van laagte zuidkant: donkerbruine klei en partijen mest s1034-1039-1040-1065-1082-1086-1089 en baksteenpuin s1035-1038-1048-1090; afgedekt met **1F** rietmatten s1081, **1G** loopplanken s1036 s1039		
	1C 2e beschoeiing slootje palenrij s1125-1069-1070-1071-1072-1074-1075, **1D** drie schotplanken s1087 (bij demping 1H op bodem gedumpt)		
	0A natuurlijke zandafzettingen meerbodem, tegen 1B aan, met zandbult aan W-zijde bk 0,8 m-NAP aflopend naar O-kant 1,2/1,3 m-NAP, depressie NW-hoek naar 1,47 m-NAP; op **0B** schone bruine kleilaag, op **0C** grijs zand op 1,7 m-NAP		
1450/ 1500	**1A** 1e beschoeiing palenrij s1088, met **1B** pakket rietmatten ten W s1091 en natuurlijke meerbodemafzetting 00A ten oosten er tegenaan		

Tabel A Stratigrafische matrix van de sporen

Bijlage 1: Sporenlijst en stratigrafische matrix

Peter Bitter

Toelichting

De bijgaande stratigrafische matrix geeft een overzicht van de sporen en hun dateringen (*tabel A*).
De sporen zijn in dit rapport voorzien van een ***spoorcode***, samengesteld door het periodenummer te combineren met een letter. Als de periode niet duidelijk is, worden het jongste mogelijke periodenummer erachter genoteerd.
De dateringen zijn herleid uit de stratigrafische volgorde van de sporen (afdekkingen, oversnijdingen, bouwnaden; deze worden hieronder toegelicht) en uit keramiekdateringen en baksteensoorten (zie de vondstenlijst in bijlage 2). Er wordt verwezen naar de ***spoornummers*** (voorafgegaan door een s) waarmee de sporen op de veldtekeningen zijn geadministreerd. De ***vondstnummers*** (voorafgegaan door een V) en de ***monsternummers*** (vooraf gegaan door een M) zijn in het veld uitgedeeld voor de vondsten en monsternames, in één lijst doorgenummerd.

Periode 1, circa 1450/1500:

- 0A: natuurlijke zandafzettingen van meerbodem, met zandbult aan W-zijde bk 0,8 m-NAP aflopend naar O-kant 1,2/1,3 m-NAP, depressie NW-hoek naar 1,47 m-NAP. Ligt tegen de laag rietmatten 1B aan. Hieronder **0B** een natuurlijke laag schone bruine klei (gezien halverwege aan oostkant met bovenkant op 1,50 m-NAP en in zuidwesthoek met bovenkant op 1,4 m-NAP), op **0C** grijs zand op1,7 m-NAP.
- 1A: rij ronde palen 7 tot 10 cm diameter ongeveer in Noord-Zuid richting ingeheid in meerbodem. S1079 s1080 s1088. Dendromonster s1088 M36 (geen resultaat).
- 1B: dik pakket rietmatten met zandlenzen ertussen en mestplekken op 0A aan de westkant tegen palenrij 1A met onderkant op 1,4 m-NAP, met daar bovenop bossen wilgentenen tot 0,8 m-NAP. S1091. V34 (15de eeuw).
- 1C: rij palen van diverse maten rond en vierkant van 4 tot 20 cm, hergebruikt hout, op 1,5 meter ten oosten van palenrij 1A ingeheid in meerbodem. S1125 s1069-1075. Dendromonster s1072 M29 (rond 20cm, geen uitkomst, te weinig ringen). Dendromonster s1071 M28 (rechthoekig 6x10 cm, resultaat 1442 +/- 10).
- 1D: eiken planken ca 3 cm dik ten westen naast palenrij 1C, de eerste licht taps 180 x 25/30 cm, deels onder tweede eiken plank 220 x 22 met daarop een derde eiken plankje 120 x 26 , hergebruikt hout met een paar pengaten van gesloopte beschoeiing op bodem van slootje op 0,8 tot 0,9 m-NAP. S1087. Dendromonsters van alledrie planken M35 (geen uitkomst, te weinig ringen),
- 1E: pakket van partijen mest en donkerbruine klei met plekken baksteenpuin (or/r ..x10x5 ..x10,5x5, ..x11,5x5, ..x11x4,5 cm) langs de zuidkant van de opgraving, ca 30 tot 50 cm dik tot op circa 0,8 m-NAP, afgedekt met rietmatten en onder laag donkerbruine klei 1J. Mest/klei S1034 s1039 s1040 s1065 s1082 s1086 s1089; baksteenpuin s1035 s1038 s1048 s1090. V6 V9 uit s1034, V13 uit s1040, V31 uit s1082, V33 uit s1086 (15de eeuw).
- 1F: rietmatten, lukraak als bundels over elkaar heen, op klei en mestpakket 1E. S1035 s1081.
- 1G: drie losse balken ca 20 cm breed en 6 cm dik naast elkaar op klei en mestpakket 1E; s1039 plank 40 cm lang, s1036 twee planken 55 cm en 58 cm (met rond duvelgat). Dendromonster s1036 M7 (geen uitkomst, te weinig ringen).
- 1H: lichtgrijze zandlaag en donkerbruine klei onderin sloot 1C. S1066 s1067 s1084, s1085 V32, s1092 V37A (eind 14de/ 15de eeuw).
- 1i: rommelig laagje grijs zand met wat schelpjes, scherfjes en botjes erin, in hele werkput op het natuurlijke grijze zand 0A, onder ophogingen klei/mest 1E en 1J, 1-10 cm dik. S1041 V8, s1132 V48 (15de eeuw).
- 1J: ophoging met donkerbruine klei met mestplekken, puinfragmenten, turfbrokjes erin, aan de oostzijde een zandlensje (s1052 V21 rode plavuis fragment 3,5 cm dik). S1047 V16, s1049, s1064 V26, s1083, s1116 V44 (2de helft 15de eeuw).

Periode 2, circa 1450/1500 - 1562:

- 2A: grote mestkuil diameter meer dan 4 meter in noordwesthoek in ophoging 1J. S1120 met plek met rietmatten s1119.

- 2B: paal rond 8 cm dik, door laag 1J. S1031.
- 2C: paaltje rond 4 cm dik, door laag 1J, s1033.
- 2D: vijf noordwaarts omver getrokken paaltjes rond 5 cm dik, door laag 1J. S1076.
- 2E: twee palen, elk rond 6 cm dik, door laag 1J. S1118
- 2F: ronde kleiplak onder verwijderde looikuip in ZWhoek aangesneden, de buitenrand 10-15 cm verzakt door gewicht van kuip. s1068 V30 onder de kleiplak (15de/ 1ste helft 16de eeuw).
- 2G: kuiltje met mosselschelpen, 10 cm diep in vlak op 0,6 m-NAP. S1078 V27.
- 2H: zeer grote rechthoekige steilwandige kuil met vlakke bodem, vermoedelijke 'bluskuil' voor kalkmelk (Zkant vergraven, O-kant buiten de opgraving), op de bodem rietlaag en kalk, gevuld met pakket zeer fijne rode run (monster M17), donkerbruine run met kleine takjes erin (monster M18) en deels keihard geklonterde schelpkalk (monster M19) onderin een enkele baksteen R 21x9,5x5 cm. s1051 V16B V20 (15de eeuw).

Periode 3, 1562 – circa 1600:

- 3A: Ophogingen met ca. 10-25 cm bruine klei (3A-a) en daarop ca. 10 cm donkerbruine tot zwarte klei met wat puingruis (3A-b) tot op 0,5 m-NAP aan de oostkant en 0,4 m-NAP aan de westkant. 3A-a: s1053 V22, s1121 V45; en 3A-b: s1011 V3, s1025 V4, s1063 V25, s1112 V40 (vondsten 1ste helft 16de eeuw = herinrichtng 1562/1574).
- 3B: huis op B897: oostelijke zijmuur (s1096, onderkant 0,14 m-NAP) 1-steens en tussenmuur (s1097, onderkant 0,33 m-NAP) 2,5-steens funderingen van rood/geel geaderde baksteen 20/20,5x10x4,5 cm, achtergevel op vlijlaag van halve moppen ..x16x8 cm. Leemvloeren 3C en 3D met aan weerszijden tegen de tussenmuur haardbakken 3E en 3F. Muurrest 3G/4 mogeljk achtergevel (kan ook bij huis 4A horen).
- 3C: restje grijze leemvloer 5 cm dik tegen de oostmuur van 3B en in een soort kast-nis, op 0,04 m-NAP; leemvloer doorsneden door insteek van 6A. S1100 s1111.
- 3D: grijze leemvloer 5 cm dik, tegen de zuidkant van de tussenmuur in 3B. S1109 s1114.
- **3E:** rechthoekige haardbak met steens wand en 3 steenlagen dikke vloer, harde mortel, harde bakst geel en rood 17/18x8/9x4 cm, plavuizen op bodem geel/groen geglazuurd 21x21x3 cm, bodem 0,20 m+NAP. S1098.
- 3F: rechthoekige ingraving wschl voor haardbak 65 cm breed tegen de noordkant van tussenmuur 3B, met op de bodem plavuizen rood/oranje glazuur 21x21x2,5 cm in geel zand. S1113.
- 3G/4: fundering van achtermuur of dwarsmuur, 2-steens rood/geel geaderde baksteen 19x9,5x4 cm. S1059.
- 3H: reeks staakjes ca 3 cm dik met tussenafstanden 10-20 cm, een paar cm ingedrukt in laag 3A-b, van vlechtwerkhek in OW-richting (s1053) afbuigend naar hek in NZ-richting (s1122) met knik bij punt 5/104, versterkt met 2 stevige ingeslagen palen s1123 s1124.
- 3i: rij staakjes 3 m dik in laag 3A-b in noord-zuid richting (niet parallel aan 3H), een paar meter restant van een vlechtwerkhekje als 3H, versterkt met palen s1130 (3x7 cm) en s1128 (4x10 cm).
- 3J: 2 palen rond 6 cm dik, in laag 3A-b, onderkant op 0,55 m-NAP. S1117.
- 3K: eiken paal 10x10 cm, in laag 3A-b, aangepunt met punt op 0,77 m-NAP. S1126.
- 3L: paal rond 8 cm dik, in laag 3A-b, aangepunt met punt op 0,7 m-NAP. S1127.
- 3M: twee vierkante eiken palen 15x15 (s1013, afgeschuinde punt 35 cm diep) en halfrond 10 cm (s1015). Dendromonster M2 s1013 (geen resultaat vanwege onregelmatige ringen).
- 3N: twee ronde palen 10 cm, in laag 3A-b. s1014 s1031A.

Periode 4, circa 1600 - 1700:

- 4A: Huis op B897: oostelijke zijmuur (s1099) steens van rood/geel geaderde baksteen 22x11x4,5 cm en rood 19x8,5x5 cm, onderkant op 0,22 m-NAP maar naast waterkelder 4B dieper aangelegd tot 0,9 m-NAP. Fundering 3J/4 kan de achtermuur zijn geweest (of tussenmuur van 3B) of een tussenmuur (met hypothetische achtergevel 4N/6) indien waterkelder 4o/6 op 15 m ook al erbij hoort. Riool 4C is er later ingezet, door de zijmuur 4A heen en tegen 4B.
- 4B: waterkelder aan de Laatzijde, gebouwd samen met huisfundering 4A, met halfsteens wand en 3 lagen dikke bodem van gele steen 19,5x9x4,5 cm en inwendig met mortel afgestreken, inwendig 0,6 bij meer dan 1,4 m met bodem op 0,51 m-NAP, met steunbeertje aan zuidkant bij versmalling voor mangat. s1110.

- 4C: vierkante stortkoker en riool (s1094) naar Laat door steeg tussen B897 en B898, steens koker en halfsteens riool van oranje/gele geaderde baksteen 17x8x4 cm met eiken bodemplanken, koker bodem op 0,78 m-NAP, naar Laat 7 cm aflopend. Doorbreekt muur 4A en tegen achterkant van waterkelder 4B. Puin in stortkoker V41, zand in riool V43 (17de-19de eeuw), Dendro-monsters bodem stortkoker 2x M47 en riool 3x M46 (jongste datering 1599 +/- 10 en de andere na 1519 en ca 1587 en 1597)
- 4D: ophoging grijze kleilaag 10 tot 25 cm dik (s1026) op 3A-b over hele (noordelijke) terrein, met daarop aan de westzijde een bovenlaag geel zand (s1025 s1108) en vanaf de oostzijde tot muur 4A een pakket mortelgruis (s1106), tot op circa NAP.
- 4E: Dubbelhuis op B898: voorgedeelte heeft twee pandjes met steeg ertussen (met daaronder waterput 4F) maar achterste deel aan elkaar met onder zuidoostelijke achterkamer kelder 4i: muren 1,5-steens van rood/geel geaderde bakstenen 16,5/17x8,5x3,5 en 18x9/9,5x4,5 cm, funderingen onderkant op ca. 0,05 m-NAP, in achterhuis verbreed tot 2-steens (westmuur) en 3-steens (achtermuur). Tegen de achtergevel waterkelders 4J/5 en 4L/5, in zuidoosthoek inpandig beerputje 4H en waterput 4M/6. Deel binnenmuren tot op vlijlaag geel zand (s1020 s1024) verwijderd, oostmuur door betonbouw verdwenen. De muur langs de oostkant van de inpandige steeg verspringt (s1022 s1023). Muren s1007 s1017 s1021 s1055 s1061 s1101 s1102.
- **4F**: waterput met resten koepel, diameter 1,8 m inwendig, steens wand ijsselsteentjes, koepel egaal oranjerode baksteen 22x11x5 cm, gedempt met geelgrijs zand, onder (hoort bij) huis 4E. s1029. Uit demping V23.
- 4G: haardresten van vier beroete bakstenen en een plavuisfragment met een asplek, op 0,02 m-NAP, rood/geel geaderde baksteen 18,5x9x4 cm, rood plavuisje met loodglazuur 2,5 cm dik. S1028.
- 4H: twee houten tonnen op elkaar met houten bodem in onderste ton (onderkant 0,90 m-NAP), zandlaagje 10 cm op bodem met daarop beerlaag (mogelijk secundair gebruik van regenton als beerton). S1032 , dendro's bovenste ton 11x V10 en onderste ton 6x V11 (jongste ca/na 1597, overige ca/na 1543 1551 1553 1561 1567 1568 1572 1575 1575 1578 1578 1580 1587 1587 1587) . Beerlaag V12 (17de eeuw).
- 4i: Gesloopte kelder: grote rechthoekige kuil met grijs zand en puin (vnl. ijsselsteentjes), op de bodem (1,2 m-NAP) enkele zware grenen delen en een trede van een grenen wenteltrap (s1042-1046). s1037. Uit zand V5.

Periode 4/5, circa 1600 - 1800:

- 4J/5: waterkelder achter achtergevel 4E (tongewelf ontbreekt) halfsteens van gele ijsselsteen 17x8x3,5 en 17,5x8,5x4 cm (slechte kromme stenen), inwendig 0,8 x 2,1 m met bodem op 0,80 m+NAP. S1008, demping bruin zand V1 (2de helft 18de eeuw).
- **4K/5**: askuil vol oranjebruine as en houtskool. Vondstloos. S1002.
- 4L/5: waterkelder achter achtergevel 4E (tongewelf ontbreekt) 1,5-steens gele ijsselsteen 16,5/17x8,5x4 cm (slechte kromme stenen), inwendig 0,9 bij >1,4 m met bodem op 0,3 m-NAP. S1006.

Periode 4/6, circa 1600 - 1900:

- 4M/6: bakstenen waterput van ijsselsteentjes (steen als waterkelder 4J/5), nog hol, op 1,5 meter diep nog bakstenen wand en gaat dieper door (niet ontgraven ivm belending). S1030.
- 4o/6: waterkelder, aan de Nkant grotendeels buiten de opgraving, volgestort met beton, donkergele baksteen 19x8x3,5 18x8,5x4 18x7x4, onderkant uitwendig 1,10 m-NAP. S1093.

Periode 5, circa 1700 - 1800:

- 5A: Huis op B898: oostelijke zijmuur 1,5-steens van rood/geel geaderde baksteen 19,5x9x4 cm, deels uitbraaksleuf, achterin op 3-steens vlijlaag. S1018 s1062. Achtergevel eventueel op vlijlaag 5C/6 maar zal vermoedelijk voorlangs waterkelders 4J/5 en 4L/5 hebben gelegen.
- 5B: grote houten bak wschl voor een riool naar de Laat, zuidwand gemaakt van grenen delen messing-groef op elkaar, oost- en westwand en bodem (op 0,80 m-NAP) van eiken delen 5-6 cm dik, in de hoeken vierkante paal, zuidkant gestut met verticaal ingeslagen eiken plank = dendromonster V24 (ca/na 1654). s1050. Uit puin V15 (eind 17de/ begin 18de eeuw)
- 5C /6: vlijlaag voor achtermuur van B898, van hergebruikte halve oude bakstenen. S1005.

Periode 6, circa 1800 - 1900:

- 6A: Huis op B897: fundering van oostelijke zijmuur (s1095) van diverse hergebruikte halve bakstenen, 2-steens 2 lagen dik, onderkant 0,03 m-NAP, door huismuur 3B en leemvloer 3C heen. Met dwarsmuurtje (s1115) bij voorkamer 1,5-steens 1 steenlaag op 1x vertanding, rood/geel geaderde baksteen hergebruikt 23x11x5 en breukstenen rood ..x9x4 cm, onderkant 0,03 m-NAP

- 6B: in de steeg tussen B897 en B898: oranje aslaag 5 cm dik, tegen 5A en 6A. S1105 V42 (19de eeuw).

17LAA Vnr	Spoorcode publ	17LAA Vnr	Spoorcode publ	17LAA Vnr	Spoorcode publ	17LAA Vnr	Spoorcode publ	17LAA Vnr	Spoorcode publ
1	4J/5	**11**	4H	**20**	2H	**29**	1C	**40**	3A-b
2	3M	**12**	4H	**21**	1J	**30**	2F	**41**	4C
3	3A-b	**13**	1E	**22**	3A-a	**31**	1E	**42**	6B
4	3A-b	**15**	5B	**23**	4F	**32**	1H	**43**	4C
5	4i	**16**	1J	**24**	5B	**33**	1E	**44**	1J
6	1E	**16B**	2H	**25**	3A-b	**34**	1B	**45**	3A-a
7	1G	**17**	2H	**26**	1J	**35**	1D	**46**	4C
8	1i	**18**	2H	**27**	2G	**36**	1A	**47**	4C
9	1E	**19**	2H	**28**	1C	**37A**	1H	**48**	1i
10	4H								

Tabel A Concordantie van Vondstnummers met de Spoorcodes

code	materiaalsoort	code	materiaalsoort
ba	badorf-type aardewerk	wm	maaslands wit aardewerk
pi	pingsdorf-type aardewerk	ha	'hafner' wit aardewerk
du	duisburger waar	we	weser aardewerk
s5	steengoed 5 (proto-steengoed)	m	majolica uit de Nederlanden
s4	steengoed 4 (bijna-steengoed)	f	faïence uit de Nederlanden
s1	steengoed 1 (zonder glazuur/engobe)	i	italiaanse majolica/faïence
s2	steengoed 2 (met glazuur/engobe)	sp	spaanse majolica/faïence
s7	Aziatisch steengoed	po	portugese majolica/faïence
s8	steengoed met secundair loodglazuur	fr	franse faience
kp	kogelpotaardewerk	d	duitse faïence
bg	blauwgrijs aardewerk	p	aziatisch porselein
g	grijs aardewerk	ep	europees porselein
jy	jydepot-aardewerk	iw	industrieel wit
r	rood aardewerk	ir	industrieel rood
wa	werra aardewerk	iz	industrieel zwart
ib	iberisch aardewerk	ik	industrieel kleur
ri	rood Italiaans aardewerk	s3	steengoed 3 (industrieel)
w	wit aardewerk	gl	glas

Tabel B Codering van materiaalgroepen van keramiek en glas volgens het Classificatiesysteem

Bijlage 2: Vondstenlijst

Rob Roedema m.m.v Peter Bitter

De onderstaande vondstenlijst (*tabel D*) geeft een beschrijving van vondsten en monsters, geordend op de chronologische volgorde van de spoorcodes.
Leervondsten zijn apart beschreven in ***Bijlage 3***.
Bijgaande tabel geeft een concordantie van de vondstnummers met de spoorcodes en de spoornummers (*tabel A*).

De vondsten worden beschreven met de codes van het Classificatiesysteem voor Middeleeuws en Postmiddeleeuws keramiek en glas, ook bekend als het 'Deventer systeem'. Ze worden geïnventariseerd met een code bestaand uit: een lettercode voor materiaal, een drielettercode voor hoofdvorm, een cijfer voor specifieke vormen, eventueel een letter voor een aanvullende aanduiding (*tabel B* en *tabel C*).
Andere afkortingen zijn: fr fragment, rfr randfragment, wfr wandfragment, bfr bodemfragment.
De dateringen worden aangeduid als jaartal of per eeuw (cijfer), halve eeuw (hoofdletter A of B) of kwart eeuw (kleine letter a, b, c of d).

code	hoofdvorm	code	hoofdvorm	code	hoofdvorm	code	hoofdvorm
ala	alambiek	fru	fruitschaal	lav	lavabo	stk	steelkom
amf	amfoor	gat	gatenpot	lek	lekschaal	str	strijkglas
aqu	aquamanile	gra	grape	lep	lepel	taz	tazza
asb	asbak	hoo	hoorn	mai	maigelein	ter	terrine
asl	aslade	ink	inktpot	min	miniatuur	tes	(vuur-)test
bak	bakpan	jus	juskom	mos	mosterdpot	the	theepot
bbf	babyfles	kan	kan	oli	olielamp	tre	trechterbeker
bee	beeld	kap	kachelpan	ond	ondersteek	uri	urineglas
bek	beker	kar	karaf	pis	pispot	vaa	vaas
ber	berkemeier	kdl	kandelaar	plo	plooischotel	ver	vergiet
bla	blaker	kel	kelkglas	pot	pot	vet	vetvanger
blo	bloempot	ken	kendi	roe	roemer	vfl	vogelfluit
bor	bord	kmf	komfoor	sch	schaal	voe	voetschaal of -kop
bot	botervloot	kni	knikker	sne	snelle	vog	vogelvoerbak
bui	buikwarmer	kof	koffiekan	soi	strooier	vor	vorm
dek	deksel	kog	kogelpot	spa	spaarpot	vst	vuurstolp
dks	dekschaal	kol	kolfglas	spb	schepbeker	wyw	wijwaterbak
dov	dover	kom	kom	spi	spinsteen	zal	zalfpot
dri	drinkschaal	kop	kop	sta	stangglas	zee	zeef
fle	fles	kwi	kwispedoor	stb	strijkbout	zou	zoutvat
flu	fluitglas	lam	lampeglas				

Tabel C Codering van hoofdvormen van keramiek en glas volgens het Classificatiesysteem

Spoorcode	17LAA Vnr	Vondst-omstandig-heden	Materiaal	Datering
1A	**36**	rij ronde palen 7 tot 10 cm diameter ongeveer in Noord-Zuid richting. Dendromonster s1088 M36	Dendrochronologie resultaat: geen uitkomst, te weinig ringen	
1B	**34**	dik pakket rietmatten met zandlenzen ertussen en mestplekken op 0A. S1091. V34.	1rfr 1bfr 1fr s1- Siegburg; 1rfr s2-kan-(54?) Siegburg met engobe, 1wfr s2-; 1rfr r-bak-15, 1rfr r-gra-7, 3rfr en 3bfr en 7wfr rood (spaarzaam glazuur); baksteen 1fr rood ..x11x4,5, 1fr rood/geel geaderd ..x10x4 cm	15
1C	**28**	rij palen van diverse maten hergebruikt hout. Dendromonster paal s1071 M28.	**Dendrochronologie resultaat: 1442 +/- 10**	**1442 +/- 10**
1C	**29**	rij palen van diverse maten hergebruikt hout. Dendromonster s1072 M29.	Dendrochronologie resultaat: geen uitkomst, te weinig ringen	
1D	**35**	eiken planken naast palenrij 1C. S1087. Dendromonsters van alledrie planken M35.	Dendrochronologie resultaat 3 monsters: geen uitkomst, te weinig ringen	
1E	**6**	pakket van partijen mest en donkerbruine klei met plekken baksteenpuin langs de zuidkant van de opgraving. V6 V9 uit s1034.	1rfr s1-dri-1 Siegburg gevlamd; 1rfr s2-kan-(24?) Siegburg geel baksel met ijzerengobe en radstempel, 1x s2-spi-1 grijs baksel (diam 3 en h 2,2 cm), 2rfr en 1 oor en 1wfr s2-; 1rfr g-pot-(15?), 1 wfr grijs; 2rfr r-bak-1, 1bfr r-bak-?, 1rfr r-bor-1 (geverfde slibdec), 1rfr r-gra-22, 2bfr r-gra-?, 1rfr r-oli-3, 1wfr stam r-oli-?, 1rfr r-pis-(1?), 1 hengseloor van r-pot-? hengselpot, 1fr r-vet-?, 8wfr en 2rfr en 1 oor rood; 1fr plavuis rood ongeglazuurd dik 3,5 cm	15
1E	**9**	pakket van partijen mest en donkerbruine klei met plekken baksteenpuin langs de zuidkant van de opgraving. V6 V9 uit s1034.	leren schoeisel	15
1E	**13**	pakket van partijen mest en donkerbruine klei met plekken baksteenpuin langs de zuidkant van de opgraving. V31 uit s1082.	5wfr s1- Siegburg; 1rfr s2- Siegburg, 1wfr s2- Langerwehe; 1bfr g-pot-? vijf lobvoeten, 1wfr r-bor- geverfde slibdecoratie, 2rfr 14wfr rood (spaarzaam loodglazuur)	15
1E	**31**	pakket van partijen mest en donkerbruine klei met plekken baksteenpuin langs de zuidkant van de opgraving. V31 uit s1082.	1wfr s1- Siegburg gevlamd; 1wfr s2-kan-? radstempel Langerwehe, 3wfr s2- Langerwehe; 1rfr g-pot-? aspot, 1rfr g-kan-?; 1rfr r-bak-1, 1rfr r-bak-2, 1rfr r-gra-7, 2bfr r-gra-?, 1prof r-stk-13, 3rfr 1steel 3oren 16wfr 6bfr rood; 1bfr wm- andenne (zuigflesje?); 1rfr w-kom/kop (geel glazuur); 1rfr ha- (groen glazuur); deels sterk beroet ook op breuken; 1x plavuis rood 18,5x18,5x4 cm merkwaardig gesleten; 1x leer afsnijdsel	15
1E	**33**	pakket van partijen mest en donkerbruine klei met plekken baksteenpuin langs de zuidkant van de opgraving. V33 uit s1086.	1rfr r-bak-2 misbaksel gesinterd glazuur	15
1G	**7**	3 losse balken ca 20 cm breed en 6 dik op klei en mestpakket 1E. Dendromonster s1036 M7.	Dendrochronologie resultaat: geen uitkomst, te weinig ringen	
1H	**32**	lichtgrijze zandlaag en donkerbruine klei onderin sloot 1C. s1085 V32 (eind 14de/ 15de eeuw).	1rfr s1-dri-1 Siegburg gevlamd, 1rfr s1-dri-1 Siegburg met rozetten op rand, 1wfr s1- Siegburg rozetapplique met kruis op schild en gedeukte buik, 3bfr en 2rfr en 10wfr s1- Siegburg (meeste gevlamd); 1wfr s2- Siegburg met bruine engobe, 1rfr en 5wfr en 1 oor s2- Langerwehe; 2rfr r-bak-1, 1rfr r-bak-4, 2rfr r-bak-15, 1rfr r-vet-?, 19rfr en 5 oren en 6bfr en 20wfr rood	14d/ 15
1H	**37A**	lichtgrijze zandlaag en donkerbruine klei onderin sloot 1C. S1092 V37A (eind 14de/ 15de eeuw).	1rfr r-bor- slib met sgraffito (IHS ?)	14d/ 15
1i	**8**	rommelig laagje op het natuurlijke grijze zand 00A. S1041 V8.	3wfr s1- Siegburg; 1bfr s2- Langerwehe; 1wfr grijs; 1rfr r-bak-1, 1rfr r-gra-2, 3bfr r-gra-?, 3rfr en 9wfr en 2 oren rood; 1x bot vogel, 1x hoornpit	15

Tabel D Vondstenlijst op volgorde van de spoorcodes, blad 1 van 3.

Spoorcode	17LAA Vnr	Vondst-omstandig-heden	Materiaal	Datering
1i	**48**	rommelig laagje op het natuurlijke grijze zand 00A. s1132 V48.	1rfr s1-dri-1 Siegburg gevlamd, 6wfr s1- Siegburg; 1bfr en 7wfr s2- Langerwehe/Raeren; 1rfr r-bor-1, 1rfr r-gra-(8?), 1rfr en 1 oor en 3wfr rood; leer 1x spitse schoenzool; 1x tinnen dop/insigne(?); 1 ijzeren band 3,5/4 cm breed en 29/30 cm lang (emmerhoepel?)	15 (B)
1J	**16**	ophoging met donkerbruine klei. S1047 V16.	1wfr s1- Siegburg gevlamd; 1wfr s2-, 1bfr s2-kan-? Langerwehe/Raeren; 3wfr grijs; 1bfr r-gra-?, 1fr hengseloor r-pot-?, 3rfr en 14wfr rood; 1rfr wit (geel glazuur); 1fr plavuis 3,5 cm dik ongeglazuurd, 1fr plavuis 3,5 cm dik gele sliblaag; bot 1x kaakfragm schaap en 1x ND	15 (B)
1J	**21**	ophoging met donkerbruine klei, aan de oostzijde een zandlensje. s1052 V21.	1fr plavuis dik 3,5 cm gele engobe (**vgl.V16**)	
1J	**26**	ophoging met donkerbruine klei. s1064 V26.	1prof r-bak-41 met platte steel (datering 15B; groot model diam 28 cm); leerfragment	15B
1J	**44**	ophoging met donkerbruine klei. s1116 V44.	1rfr r-kop-29	15 (B)
2F	**30**	ronde kleiplak onder verwijderde looikuip. s1068 V30.	1wfr s2-? Langerwehe; 1wfr grijs; 1rfr r-bak-1, 1bfr rood; 1fr plavuis 3,2 cm dik gesinterd	15/ 16A
2G	**27**	kuiltje met mosselschelpen. S1078 V27.	1wfr s1- Siegburg dunwandig; Houten voorwerp tol ? (Archeoplan)	
2H	**17**	rechthoekige steilwandige vermoedelijke 'bluskuil' voor kalkmelk. s1051, monster M17 van laag zeer fijne rode run.		
2H	**18**	rechthoekige steilwandige vermoedelijke 'bluskuil' voor kalkmelk. s1051, monster M18 van laag donkerbruine run.		
2H	**19**	rechthoekige steilwandige vermoedelijke 'bluskuil' voor kalkmelk. S1051, monster M19 van brok kalkmelk.		
2H	**16B**	rechthoekige steilwandige vermoedelijke 'bluskuil' voor kalkmelk. s1051 V16B.	1wfr wm- Andenne (opspit)	
2H	**20**	rechthoekige steilwandige vermoedelijke 'bluskuil' voor kalkmelk. s1051 V20.	1rfr rood spaarzaam loodglazuur; bot 5xdivers	(15)
3A-a	**22**	Ophogingen met ca. 10-25 cm bruine klei (3A-a) en daarop ca. 10 cm donkerbruine tot zwarte klei met wat puingruis (3A-b). 3A-a: s1053 V22.	1rfr s1-kan-? Siegburg gevlamd; 1rfr r-kop-17 (datering 16/17a), 1rfr r-pis-1, 3bfr 2rfr 1oor 2wfr rood	16A
3A-a	**45**	Ophogingen met ca. 10-25 cm bruine klei (3A-a) en daarop ca. 10 cm donkerbruine tot zwarte klei met wat puingruis (3A-b). 3A-a: s1121 V45.	1rfr r-bak-1, 1rfr r-gra-(7?); 2wfr s2-kan-? Langerwehe/Raeren	(16A)
3A-b	**3**	Ophogingen met ca. 10-25 cm bruine klei (3A-a) en daarop ca. 10 cm donkerbruine tot zwarte klei met wat puingruis (3A-b). 3A-b: s1011 V3.	1wfr s1- Siegburg 14de, 1wfr s1- Siegburg gevlamd; 1rfr s2-bek-2 Aken/Raeren 15de, 1wfr s2-kan-? Aken/Raeren; 2wfr grijs; 1steel r-bak-?, 1bfr r-bak-?, 1rfr r-bor-1 slibboogjes, 1rfr r-gra-22 **(past aan V6!)**, 1rfr r-gra-? mangaan/loodglazuur, 2wfr en 1rfr rood; 1rfr w-bak-4, 1wfr wit (groen loodglazuur); 1 leistenen speel/rekenschijf	16A
3A-b	**4**	Ophogingen met ca. 10-25 cm bruine klei (3A-a) en daarop ca. 10 cm donkerbruine tot zwarte klei met wat puingruis (3A-b). 3A-b: s1025 V4.	1wfr rood met mangaan-loodglazuur	16A
3A-b	**25**	Ophogingen met ca. 10-25 cm bruine klei (3A-a) en daarop ca. 10 cm donkerbruine tot zwarte klei met wat puingruis (3A-b). 3A-b: s1063 V25.	1wfr s2-bek-? Siegburg met ijzerengobe uitwendig, 5wfr s2-Langerwehe/Raeren; 1rfr r-bak-1, 1rfr r-bor-1, 1rfr r-gra-8, 4bfr r-gra-?, 1rfr r-kom-35 (groene slib), 3rfr 2stelen 7wfr rood	16A

Tabel D Vondstenlijst op volgorde van de spoorcodes, blad 2 van 3.

Spoorcode	17LAA Vnr	Vondst-omstandig-heden	Materiaal	Datering
3A-b	**40**	Ophogingen met ca. 10-25 cm bruine klei (3A-a) en daarop ca. 10 cm donkerbruine tot zwarte klei met wat puingruis (3A-b). 3A-b: s1112 V40.	2wfr s2- Langerwehe/Raeren; 1wfr grijs; 1rfr r-bor-1 geverfde slibdecoratie, 3bfr en 3wfr rood; 1fr r-dov-1 (diam12,5; vierkante knop afgebroken, spatelversiering); 1 brok lood 10x5,5 cm 560 gram gegoten	16A
3M	**2**	eiken paal 15x15 cm. S1013 dendromonster M2	Dendrochronologie resultaat: geen uitkomst vanwege onregelmatige ringen	
4C	**41**	vierkante stortkoker en riool. S1094. Puin in stortkoker V41.	1wfr s1-kan-? Siegburg; 1wfr s2-kan? Aken/Raeren	
4C	**43**	vierkante stortkoker en riool. S1094, zand in riool V43.	1rfr en 1wfr rood (mogelijk r-gra-34 en r-gra-19), 1rfr w-pis (geel/groen) 17de eeuw; 1fr vensterglas; 1rfr wit (geel/groen) 19de eeuw; 1 pijpensteel dun 19de eeuw	17A-19
4C	**46**	vierkante stortkoker en riool. S1094. Dendro-monsters houten bodemplanken riool 3x M46.	**Dendrochronologie resultaat 3 monsters: geen uitkomst te weinig ringen), ca/na 1519, 1599 +/- 10**	**1599 +/- 10**
4C	**47**	vierkante stortkoker en riool. S1094. Dendro-monsters houten bodemplanken stortkoker 2x M47.	**Dendrochronologie resultaat 2 monsters: ca/na 1587, ca/na 1597**	**(1599 +/- 10)**
4F	**23**	waterput met resten koepel, gedempt met geelgrijs zand. s1029. Uit demping V23.	(geen vondsten?)	
4H	**10**	twee houten tonnen op elkaar met houten bodem in onderste ton. s1032. Dendro's bovenste ton 11x V10.	Dendrochronologie resultaat 11 monsters: geen, ca/na 1551, ca/na 1553, ca/na 1561, ca/na 1567, ca/na 1575, ca/na 1578, ca/na 1580, ca/na 1587, ca/na 1587, ca/na 1597	ca/na 1597
4H	**11**	twee houten tonnen op elkaar met houten bodem in onderste ton. s1032. Dendro's onderste ton 6x V11.	Dendrochronologie resultaat 6 monsters: ca/na 1543, ca/na 1568, ca/na 1572, ca/na 1575, ca/na 1578, ca/na 1587	(ca/na 1597)
4H	**12**	twee houten tonnen op elkaar met houten bodem in onderste ton. s1032. Beerlaag V12.	1fr r-min-vst, 2rfr 1bfr en 3wfr rood	17
4i	**5**	Gesloopte kelder: grote rechthoekige kuil met grijs zand en puin. s1037. Uit zand V5.	4wfr rood (spaarzaam loodglazuur); 1wfr wit (groen loodglazuur), 1bfr rf-bor Frans(?) rood Saintonge?	16/17
4J/5	**1**	waterkelder achter achtergevel 4E. S1008, demping bruin zand V1.	6rfr s2-fle-2 grijs; 4rfr r-gra-51 (diam 34, 32, 25, 25 cm), 2rfr r-gra-87/r-pot-13, 1rfr r-kom-1 slibboogjes, 1rfr r-pot-2 mangaanglazuur inwendig, 1 rfr r-tes-?; 1wfr m-bor-? landschap (Fries?); 1fr f-bor-3 bauw-wit 18B; 1rfr p-kop-? 18de; 1bfr ir-the-? Staffordshire 18bc; 1bfr s3-bor-? saltglazed stoneware 18bc; 3fr wandtegels landschapjes 13x13x0,8 18B; 1x ijzeren schep (reatauratie Archeoplan)	18B
5B	**15**	grote houten bak wschl voor een riool. s1050. Uit puinvulling V15.	1rfr r-gra-52, 1bfr r-gra-?, 1rfr 2wfr rood; 1fr m-kom-? Wit onnversierd; 1x kleipijp pijpekop trechtervorm met rozet op ketel (1675-1621); loden spinloodje diam 20 mm en h 10 mm conisch met platte zijde	17d/ 18a
5B	**24**	grote houten bak wschl voor een riool. S1050 Dendromonster V24 verticaal ingeslagen eiken plank zuidkant.	**Dendrochronologie resultaat: ca/na 1654 (herkomst midden-Elbe)**	**ca/na 1654**
6B	**42**	in de steeg tussen B897 en B898: oranje aslaag 5 cm dik. S1105 V42.	1rfr w-dek-? felgroen en geel loodglazuur	19

Tabel D Vondstenlijst op volgorde van de spoorcodes, blad 3 van 3.

Bijlage 3: Leervondsten van 17LAA

Karin Beemster

Bij de opgraving op het terrein van de voormalige winkel Lundia kwamen schoenen, diverse onderdelen van schoenen, een messchede en ondefinieerbare voorwerpen tevoorschijn. De leervondsten komen, op een enkel stuk na, alle uit de sporen van de aanplemping van het terrein in de tweede helft van de 15de eeuw, periode 1. Het gaat om leer dat als afval met de aangevoerde grond is meegekomen. Ze zijn van rundleer, tenzij anders vermeld.
De schoenvondsten zijn gedetermineerd volgens de typologie van Goubitz uit 2001.

Leervondsten uit laag 1E

Uit laag **1E**, de aanplemping met mest en klei kwamen delen van vier halfhoge schoenen met een vetersluiting op de wreef: eenmaal met staartveter (Vondstnummer 17LAA9-1, Goubitz type 75), eenmaal met gepaarde veters (17LAA6-2, Goubitz type 65) en tweemaal met vermoedelijk eveneens gepaarde veters (17LAA6-1 en 17LAA9-2). Een vijfde fragment kan eventueel ook van dit type zijn (17LAA6-4).
Verder werden nog een onderdeel van een andere schoen gevonden (17LAA9-3) en de versleten onderste punt van een messchede (17LAA6-3).

Vondstnummer 17LAA6-1 (***Afb.A***): een incomplete linkerschoen maat 33 met een hielnaad, vermoedelijk type 65. De zool **6-1 A** is afgescheurd, de tussenrand is verloren gegaan. Het bovenleer **6-1 B** is grotendeels versleten, de split op de wreef is deels aanwezig en gedeeltelijk afgesneden. Het hielstuk **6-1 C** heeft een vetergat, naaigaatjes voor een randversterking en voor de hielversterking, aan de onderzijde een slijtageplek. Hielstuk **6-1 D** heeft naaigaatjes voor de hielversterking. Een schachtaanzetstuk met vetergat ontbreekt. Hielversterking **6-1 E** heeft een slijtageplek.

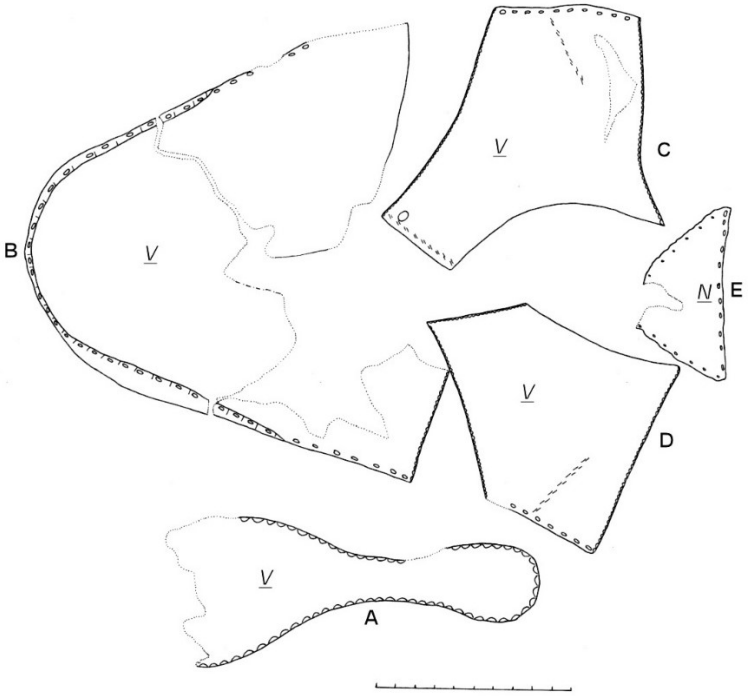

Afb.A Uit laag 1E: schoen 17LAA6-1. Tekening Karin Beemster. Schaal 1:4.

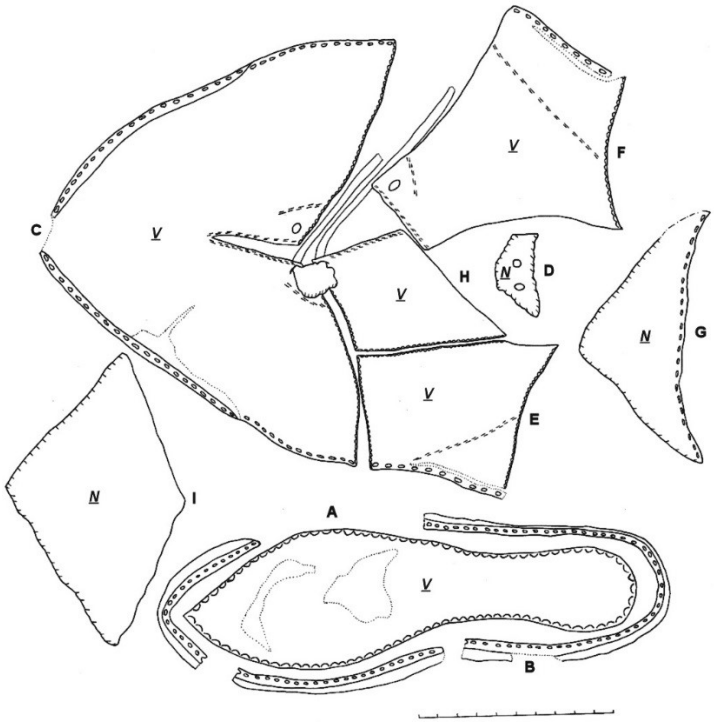

Afb.B Uit laag 1E: schoen 17LAA6-2. Tekening Karin Beemster. Schaal 1:4.

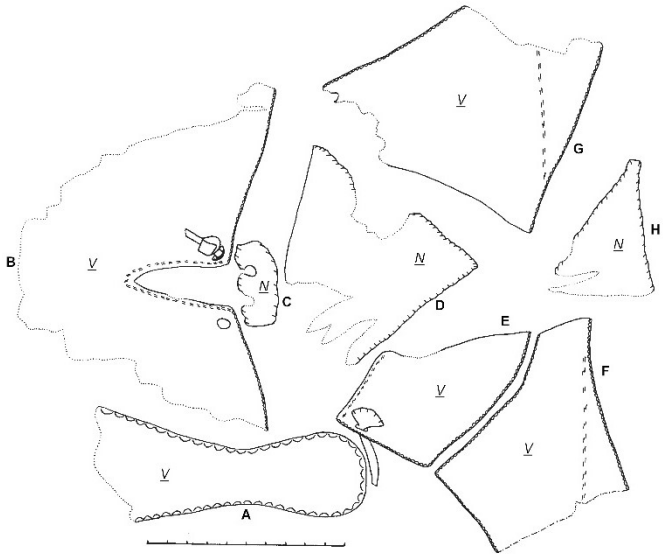

Afb.C Uit laag 1E: schoenfragmenten 17LAA9-1. Tekening Karin Beemster. Schaal 1:4.

*V.17LAA6-2 (**Afb.B**):* een zo goed als complete rechterschoen maat 34 van type 65 met een hielnaad. Het bovenleer vertoont slijtageplekken, evenals de zool **6-2 A.** De tussenrand **6-2 B** is grotendeels aanwezig. Het bovenleer **6-2 C** heeft twee vetergaten met naaigaatjes voor een gatenversterking en voor een randversterking. De gatenversterking **6-2 D** heeft twee vetergaten. Een schachtaanzetstuk **6-2 H** heeft één vetergat, naaigaatjes voor een randversterking, terwijl een gepaarde veter door de vetergaten is gestoken van het bovenleer en schachtaanzetstuk. De beide hielstukken, hielstuk **6-2 E** en **6-2 F** hebben naaigaatjes voor een hielversterking. Het linker hielstuk **6-2 F** heeft één vetergat en naaigaatjes voor een randversterking en een gatenversterking. Hielversterking **6-2 G** heeft een slijtageplek. Tenslotte is er een tong **6-2 i**.

V.17LAA6-3 A: het onderste deel van een messchede van kalfsleer, versierd met ingeperste lijnen en gestempelde cirkeltjes. Het grootste deel van de bovenzijde is afgescheurd. Het fragment heeft een lengte van 8,5 cm en is 2,5 cm breed.

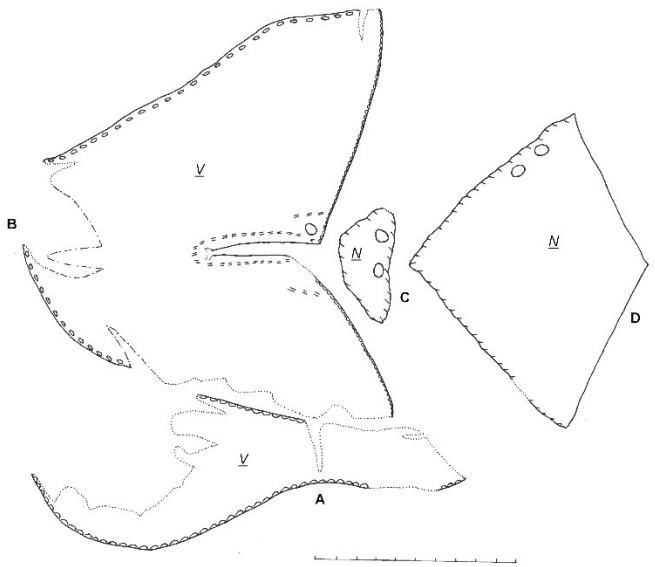

Afb.D Uit laag 1E: schoenfagmenten 17LAA9-2. Tekening Karin Beemster. Schaal 1:4.

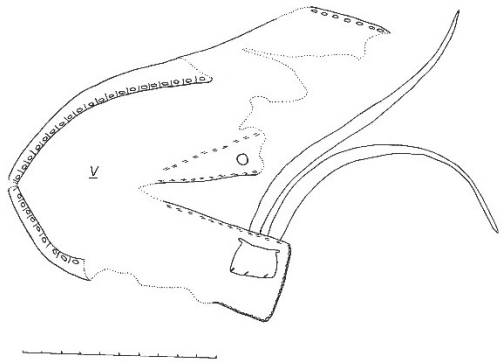

Afb.E Uit laag 1i: schoenfragment 17LAA14. Tekening Karin Beemster. Schaal 1:4.

V.17LAA6-4 A: een hielstuk met naaigaatjes voor een hielversterking en een randversterking, voorzien van twee vetergaten.

V.17LAA9-1 (***Afb.C***): sterk versleten en in slechte staat verkerende linkerschoen met staartveter, type 75. De zool **9-1 A** is zeer versleten en de tussenrand ontbreekt. Het bovenleer **9-1 B is bovenlangs de** zoolnaad afgescheurd. Het vertoont twee vetergaten, waarvan in één vetergat een restant van een staartknoopveter steekt. Bij de split zijn er naaigaatjes voor een versterking. De gatenversterking **9-1 C** heeft twee vetergaten en is grotendeels uitgescheurd. De tong **9-1 D** is zeer gehavend. Een schachtaanzetstuk **9-1 E** heeft in een vetergat nog restant van een veterbevestiging en heeft naaigaatjes van een randversterking. De hielstukken **9-1 F** en **9-1 G** zijn langs de zoolnaad afgescheurd en hebben naaigaatjes voor de hielversterking. Van het linkerhielstuk **9-1 G** is het vetergat uitgescheurd. De kalfsleren hielversterking **9-1 H** is eveneens afgescheurd aan de onderzijde.

V.17LAA9-2 (***Afb.D***): de voorste helft van een incomplete linkerschoen maat 33, mogelijk type 65. De zool **9-2 A** is gehavend en de tussenrand ontbreekt. Het bovenleer **9-2 B,** langs de zoolnaad deels afgescheurd heeft nog een intact vetergat. Er zijn naaigaatjes bij de split voor een versterking en van een gatenversterking. De gatenversterking **9-2 C** heeft twee vetergaten, evenals tong **9-2 D**.

V.17LAA9-: zoolfragment met de helft van de tussenrand.

Leervondsten uit laag 1i en 1J

Uit laag **1i** komt een stuk voorblad van schoentype 65 (17LAA14, type 65) en een ondefinieerbaar stukje bovenleer (17LAA48).

Uit laag **1J** komen onderdelen van een schoen van vermoedelijk type 65 (17LAA44).

*V.17LAA14 (**Afb.E**)*: voorblad **14 A,** deels afgescheurd, van type 65, met vetergaten en naaigaatjes voor een gatenversterking en voor een randversterking. De complete gepaarde veter is nog aanwezig,

V.17LAA48: gescheurd en afgesneden fragment bovenleer en naaigaatjes hielversterking.

*V.17LAA44: f*ragment bovenleer van type 65, met in één vetergat een complete gepaarde veter, naaigaatjes randversterking aanwezig. Twee schachtaanzetstukken, waarvan één met vetergat, naaigaatjes van een randversterking en van een gatenversterking; het tweede schachtaanzetstuk heeft twee vetergaten en naaigaatjes van een randversterking. Met een gatenversterking met twee vetergaten.

Leer uit laag 3A

V.17LAA3: een zijtussenstuk en een ondefinieerbaar stuk rond gesneden leer, breedte 8.5 cm, hoogte 7.5 cm met 11 naaigaatjes en vier slijtageplekken met vermoedelijk een reparatiestukje met 6 naaigaatjes, past op rond gesneden stuk. Overige vondsten: een gehavende zool en deel van tussenrand.

Literatuur

Goubitz, O., 2001: *Stepping through time*, Ede.

Bijlage 4 Archiefdata over eigenaren en bewoners

De onderstaande gegevens zijn afkomstig uit het Historisch Kadaster Alkmaar en de beeldbank op de website www.archiefalkmaar.nl, onderzoeksdata van Hans Koolwijk[84] en aangevuld met het Bouwarchief van de gemeente Alkmaar. De gebruikte bronnen van het Historiusch Kadaster worden in een toelichting op de website nader verklaard. De Verpondingen (=Vp of Verp.), het belastingenregister (Bel.reg.) en de OAT (Aanwijzende Tafel van het kadaster) geven de eigenaarsnamen en andere data vanwege een soort onroerend goed belasting. Ook de registers van de beertonnen (Tonnenregister) geven de eigenaren. De lijst stemgerechtigden, het bevolkingsregister (Bev.reg.) en het Adresboek vermelden de bewoners.

Laat 9/11 Kad.B898

1718, RAA SA 717, Verp. (Kad.B898 = Vp1930) Laat ZZ fol.520-2 (267): 1718 Willem Koops f7.10

1730, Redres (Kad.B898 = Vp1930) VA840 Laat ZZ: pakhuis (doorgehaald), zelf gebruikt tax f40 (oude verp. was f7.10), H1: 60, Hwp2: 40
RAA, SA 734 / 740, Verp. Vp1930: 1730 erven Willem Koops, 1765 Albert Coops, Jillis Bijvoet, voor 1779 Cornelis Zon, 1785 Willem Bekker, 1793? Jan Schreuder f3.7

1803.05, RAA, SA 336, Stemgerechtigden, Grondverg. 74 Jan Schreuder = Kad.B898

1807, Bel.reg W-D279 : Jan Schreuder x Trijntje Korf en 6k Geertje, Pieter, Maartje, Harmeintje, Lijsje en Hermanus / Huish: 8 / Beroep: puinvaarder en boer / Bezit: 10 koeien, 2 paarden en 9 schapen, huurt 13,5m land / Huur: 320 / Mp: 41.5 / Rundergeld: 7.19 / Paardengeld: 14.5 / Patent: 3 Vpgeb: 14

1808.09.13, RAA SA 81 / quotisatie 3mln Wk.D374 Jan Schreuder / Kl: 34 / Quot: 10

1822, Bev.reg Laat - Wk.D373: Dirk Kleyenburg boer van de Rijp, 50j. (+1824) x Trijntje Korf boerin van Colhorn 48j. (+1825); Wk.D374: Maartje Schreuder dochter 23j. (van de bewoners van Wk.D373), Elisabeth Schreuder, dochter 19j., Jacob Kleyenburg, zoon 23j., Neeltje Schreuder 17j., Hermanus Schreuder 15j, Pieter Schreuder 26j., werkman en Jan Schreuder, kleinzoon 2j. / Huish: 9

1830, Bev.reg. Wk.D374 Laat: Simon Capiteyn knecht, Huish: 4

1832, OAT Kad.B898: Schreuder, Herms. / art.nr.866 / huis / Opp: 0.0140 / / kig54 / kio0.42 / Srt: 1

1876, Adresboek (Kad.B898 = nieuw Kad.B1395) Wijk D498, Laat (moet zijn Wijk-D418!): H. van Weenen landman (melkverkoper), Stem: GR
RAA, Secr.arch. 1252, Kohier Hoofd.omslag Bs1873: 15.00, Beroep: melkverkoper

1882, Adresboek (Kad.B898 = nieuw Kad.B1395) Laat 5: H. van Weenen landman, stem GR

1883.08.17, RAA Arch. Reinigingsdienst 26, Tonnenregister p.62 Laat 5, huis: D. Dekker, 1 ton

1910, RAA, Arch. Reinigingsdienst 28, Tonnenregister p.156 Laat (ZZ) / 5 = 9 J. van de Pol veranderd in K. Visser, beide doorgehaald = Kad.B898

Laat 13 Kad.B897

1718, RAA, SA 717, Verp. (Kad.B897 = Vp1929) Laat ZZ fol.520-1 (267): 1715 Adriaan van der Mieden f9

1730, Redres VA839 Laat ZZ: huis en erf met steeg terzijde, verhuurd voor f30 (oude verp. was f9), H1: 72, H2: 30

[84] De gegevens komen uit zijn privé fotoarchief en uit de Alkmaarsche Courant en waren te vinden op een inmiddels verdwenen internetpagina: https://www.regionaalarchiefalkmaar.nl/component/content/article/44-verdieping/thema-s/langestraat/355-langestraat60.

RAA, SA 734 / 740, Verp. (Kad.B897 = Vp1929): 1730 Reynier Keyser, 1765 en 1779 Jan de Graaff, Jeroen de Kleyn, 1784 Willem Bekker, 1798 Willem Nulke, 1801 Willem Bekker, 1802 Jan Schreuder f2.10

1807, Bel.reg. W-D278 : stalling

1808.09.13, RAA SA 81 / quotisatie 3mln: Wk.D373 niet vermeld

1830, Bev.reg (Kad.B897) Wk.D373 Laat: Aagje van Kalker, wed. (met kinderen) Maria Prent van Dalen, wed. en haar zusters en broer (= Jan?) commies ter recherche, Huish: 6

1832, OAT Kad.B897: Coster, Jan, koopman Alkmaar / art.nr.196 / pakhuis / Opp: 0.0298 / kig40 / kio0.89 / Srt: 2

1875, RANH, Grondbel. 154, herziening gebouwde eigendommen (Kad.B897) Wijk-D417, pakhuis, H. van Weenen, art.nr.4644, kio0.90 / kig50

1883.11.25, RAA, Arch. Reinigingsdienst 26, Tonnenregister p.62: Laat 6, werkplaats, NN, 1 ton

1898, RANH, Grondbel. 424, herziening gebouwde eigendommen (Kad.B897 = nieuw Kad.B3448) Laat 6: werkplaats (doorgehaald) en erf / S. Frayman / art.nr.7294 / kio3.66 / kig281 (was f200)

1910 , RAA, Arch. Reinigingsdienst 28, Tonnenregister p.156 Laat (ZZ) / 6 = 15 wpl Fraaiman (2) = Kad.B897

1924 bouwarchief Alkmaar: wijziging kap, eigenaar J.H. Merkx (deze mansarde-kap was tot 2016 nog aanwezig).
Johannes Hendrikus Merkx stoombootondernemer, overleden 5-12-1948 (www.archiefalkmaar.nl: personen zoeken).
Adresboek Alkmaar 1903: J.H. Merkx machinist, Achterwezel 23b.
'De NV Alkmaarsche Vee- en Goederen Stoombootdienst (waarvan J.H. Merkx directeur was) exploiteerde kort na 1903 een dienst (2 maal p.w.) Texel-Alkmaar-Purmerend-Leiden met de "Burgemeesteren van Alkmaar' beter bekend als 'Ruitenaas' '(Oud Alkmaar 1995, 17).
J.H. Merkx sluit 1-8-1925 samen met Pieter Berkhout een hypotheek af (archiefnummer 10.3.003, Notaris P.J.C. van Toornenburgh, inventarisnummer 1635C, aktenummer 1925/7175).
In 1931 nieuwjaarswens vanaf stoomschip 'Burgemeesteren van Alkmaar II' aan klanten (Noordhollands Dagblad 31-12-1931).

7 september 1946 P.J. (Piet) Nagengast uit Castricum verhuist zijn drukkerij en opent zijn bedrijf in Alkmaar

1961 verbouwing van Laat 13 en 15 met 'tijdelijk te maken toestand': herindeling en nieuwe voorgevel Laat 13 maar bestaande fundatie blijft; Buurpand Laat 9-11 is nog dubbelhuis met jaren 1930 voorgevel en in gebruik als woonhuis.

1965 Nieuwbouw Laat 9/11 en 13: linkerpand Laat 9/11 woonhuis gesloopt voor nieuwbouw, kern van Laat 13 opgenomen in nieuwbouw, opening 29 oktober 1965 (Alkmaarsche Courant 8 mei 1965).

1981 Drukkerij Nagengast verhuist naar de Beverkoog (met foto Noordhollands Dagblad 29 juli 1981)
(Grondtransactie in 1977 volgens RAA gemeentelijke administratie)
Laat 9-13 wordt verbouwd tot een Marktwinkel (Noordhollands Dagblad juli 1982). Foto RAA 31 juli 1982.

1998 bouwarchief gemeente: wijziging voorgevel door Lundia (wijziging pui en aanbrengen naambord).

Bijlage 5: Dendrochronologisch onderzoek
Dr. U. Heussner, Deutsches Archäologisches Institut, Berlijn

DEUTSCHES ARCHÄOLOGISCHES INSTITUT
ZENTRALE

DAI, Postfach 33 00 14, D 14191 Berlin

Ref.Naturwiss./Dendrochronologie
Im Dol 2-6
D 14195 Berlin

Tel.: +49 (0) 30 187711-349
Fax: +49 (0) 30 187711-313
dendro@dainst.de
www.dainst.org
USt.-IdNr.: DE 811 35 38 34

Verf: Dr. Karl-Uwe Heußner
Az.:

Dr. Peter Bitter, stadsarcheoloog
Archeologisch Centrum gemeente Alkmaar
Bergerweg 1
1815 AC Alkmaar

Berlin, den 17.07.2017

GUTACHTEN

Folgende Holzproben aus dem Komplex Alkmaar LAAT 2017, site code 17LAA wurden dendrochronologish untersucht.

Lab.Nr.	Holzart	Probe	Probe	Beginn	Ende	Fälldatum	Bemerkung
C							
88467	Eiche	17LAA2	1013	?			unregelm.
88468	Eiche	17LAA7	1039	?			zu kurz (33)
88469	Eiche	17LAA10	1032	1420	1555	1575	um/nach
88470	Eiche	17LAA10	1032	1432	1567	1587	um/nach
88471	Eiche	17LAA10	1032	1454	1558	1578	um/nach
88472	Eiche	17LAA10	1032	1477	1560	1580	um/nach
88473	Eiche	17LAA10	1032	1435	1567	1587	um/nach
88474	Eiche	17LAA10	1032	1482	1533	1553	um/nach
88475	Eiche	17LAA10	1032	1441	1577	1597	um/nach
88476	Eiche	17LAA10	1032	1485	1531	1551	um/nach
88477	Eiche	17LAA10	1032	1500	1547	1567	um/nach
88478	Eiche	17LAA10	1032	?			dat. nicht
88479	Eiche	17LAA10	1032	1484	1541	1561	um/nach
88480	Eiche	17LAA11	1032	1449	1552	1572	um/nach
88481	Eiche	17LAA11	1032	1441	1548	1568	um/nach
88482	Eiche	17LAA11	1032	1510	1567	1587	um/nach
88483	Eiche	17LAA11	1032	1470	1523	1543	um/nach
88484	Eiche	17LAA11	1032	1468	1555	1575	um/nach
88485	Eiche	17LAA11	1032	1491	1558	1578	um/nach
88486	Eiche	17LAA24	1050	1521	1634	1654	um/nach, mittl. Elbe
88487	Eiche	17LAA28	1071	1354	1420	1442	+/-10
88488	Eiche	17LAA29	1072	?			zu kurz (27)

Lab.Nr.	Holzart	Probe	Probe	Beginn	Ende	Fälldatum	Bemerkung
C							
88489	Eiche	17LAA35	1087	?			zu kurz, quer
88490	Eiche	17LAA35	1087	?			zu kurz (25)
88491	Eiche	17LAA35	1087	?			zu kurz (19)
88492	Eiche	17LAA36	1088	?			zu kurz (26)
88493	Eiche	17LAA46	1094	1454	1583	1599	+/-10
88494	Eiche	17LAA46	1094	1456	1499	1519	um/nach
88495	Eiche	17LAA46	1094	?			zu kurz
88496	Eiche	17LAA47	1094	1456	1567	1587	um/nach
88497	Eiche	17LAA47	1094	1444	1577	1597	um/nach

Die beiden Fässer Bef.1032 folgen der Chronologie den östlichen Niederlanden. Das Holz ist entweder regional oder stammt aus dem etwas südlich gelegenen Deutschland (z.B. Stadtchronologie Cloppenburg greift auch noch sehr gut).

Die Probe aus dem Bef.1050 folgt den Chronologien des mittleren Elbe- und des Havelgebietes. Es handelt sich damit um Handelsholz (via Hamburg) aus diesem Gebiet.

Beim Befund 1087 liegen die Jahrringe parallel zur Breitseite der Bretter. Die Jahrringfolgen sind daher zu kurz.